

Łucja
Olszewska

Dochodzenie roszczeń odszkodowawczych
z tytułu naruszenia prawa konkurencji
w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości
Unii Europejskiej

ŁUCJA OLSZEWSKA

DOCHODZENIE ROSZCZEŃ ODSZKODOWAWCZYCH
Z TYTUŁU NARUSZENIA PRAWA KONKURENCJI
W ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI
UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2023

Copyright @ 2023 Łucja Olszewska. Wszelkie prawa zastrzeżone.

ISBN 978-83-64681-42-4

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

Skład i druk:
Drukarnia Piotra Włodarskiego
ul. Ksawerów 21
02-656 Warszawa
www.wlodarski.pl

Spis treści

Wprowadzenie – między <i>public</i> a <i>private enforcement</i> , dwa reżimy odpowiedzialności za naruszenie unijnych reguł konkurencji.....	7
1. Geneza unijnego systemu prywatnoprawnej odpowiedzialności antymonopolowej.....	10
2. Dyrektywa odszkodowawcza – zarys reguł i <i>ratione temporis</i> stosowania.....	14
2.1. Dyrektywa odszkodowawcza – reguły materialne i proceduralne ...	15
2.2. <i>Ratione temporis</i> zastosowania dyrektywy odszkodowawczej.....	16
3. Wybrane zagadnienia proceduralne w ramach praktyki orzeczniczej TSUE w sprawach <i>private enforcement</i>	20
3.1. Określanie jurysdykcji międzynarodowej w sprawach <i>private enforcement</i>	20
3.1.1. Wykładnia art. 7 pkt 2 Bruksela I bis w sprawach dot. dochodzenia roszczeń w związku z naruszeniem unijnych reguł konkurencji	23
3.1.2. Jurysdykcja szczególna w sprawach wynikających z działalności filii	29
3.1.3. Klauzule jurysdykcyjne	30
3.1.4. Klauzule arbitrażowe	33
3.1.5. Rozróżnienie między podstawami jurysdykcji szczególnej z art. 7 pkt 1 i pkt 2 Bruksela I bis.....	34
3.1.6. Koncentracja i zakotwiczenie jurysdykcji	35
3.1.7. Jurysdykcja międzynarodowa w sprawach <i>private enforcement</i> – jest w czym wybierać	37
3.2. Znaczenie decyzji organu antymonopolowego dla prywatnoprawnych roszczeń antymonopolowych	38
3.2.1. Związanie decyzją Komisji Europejskiej.....	39
3.2.2. Zakres związania decyzją organów ochrony konkurencji ...	40

3.2.3. Znaczenie decyzji zobowiązującej dla późniejszych spraw prywatnoprawnych	41
4. Wybrane zagadnienia materialnoprawne w ramach praktyki orzeczniczej TSUE w sprawach <i>private enforcement</i>	45
4.1. Legitymacja do wystąpienia z roszczeniem antymonopolowym	45
4.1.1. Legitymacja do wystąpienia z powództwem odszkodowawczym – ramy prawne	46
4.1.2. Legitymacja do wystąpienia z antymonopolowym powództwem odszkodowawczym – perspektywa historyczna	46
4.1.3. Instytucje unijne jako podmioty poszkodowane naruszeniem prawa konkurencji.....	48
4.1.4. Legitymacja czynna podmiotów poszkodowanych efektem parasola cenowego	49
4.1.5. Legitymacja do dochodzenia szkód antymonopolowych podmiotów, które nie działają na rynku właściwym dotkniętym naruszeniem	51
4.1.6. Związek przyczynowy	53
4.2. Legitymacja bierna. Zakres podmiotów odpowiedzialnych za naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem unijnych reguł konkurencji	55
4.2.1. Odpowiedzialność następcy prawnego do naprawienia szkody wyrządzonej antykonkurencyjnym działaniem swojego poprzednika	58
4.2.2. Jednostka gospodarcza jako podmiot obowiązany do naprawienia szkody antymonopolowej.....	59
4.2.3. Odpowiedzialność spółki siostry za naprawienie szkody antymonopolowej	64
4.2.4. Odpowiedzialność instytucji unijnych za spowodowane przez nie szkody antymonopolowe	65
<i>Private enforcement</i> – przyszłość egzekwowania unijnych reguł konkurencji?	67
Wykaz przedstawionego w pracy orzecznictwa TSUE w sprawach <i>private enforcement</i>	70
Bibliografia	72

Wykaz skrótów

ang. – angielski
art. – artykuł
fr. – francuski
m.in. – między innymi
np. – na przykład
nr – numer
pkt – punkt
poz. – pozycja
red. – redakcja
r. – rok
str. – strona
zob. – zobacz

Wykaz akronimów

Dz. U. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
Dz. Urz. UE – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
KE – Komisja Europejska
TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UE – Unia Europejska

Wykaz aktów prawnych

Bruksela I – Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.Urz. UE L 012 z 16.1.2001.

Bruksela I bis – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.Urz. UE L 351 z 20.12.2012.

dyrektywa odszkodowawcza – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej, objęte przepisami prawa krajowego, Dz.Urz. UE L 349 z 5.12.2014.

k.c. – Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U.2020.1740 z 8.10.2020.

k.k. – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U.2021.2345 z 17.12.2021.

k.p.c. – Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2021.1805 z dnia 04.10.2021.

TEWWS – Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012.

TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012.

TWE – Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską.

rozporządzenie 1/2003 – Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82, Dz. Urz.UE L z 04.01.2003 r.

u.o.k.k. – Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz.U.2021.275 z 11.02.2021.

u.r.n.s. – Ustawa z dnia 21 kwietnia 2017 r. o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji, Dz.U.2017.1132 z 12.6.2017.

Wprowadzenie

– między *public* a *private enforcement*, dwa reżimy odpowiedzialności za naruszenie unijnych reguł konkurencji

W europejsko-kontynentalnej kulturze prawnej, kształtowanej wokół procedur administracyjnych i fundamentalnej roli egzekucyjnej organów publicznych przez odpowiedzialność antymonopolową, najczęściej intuicyjnie rozumiemy publiczną odpowiedzialność antymonopolową, tzw. *public enforcement*. W ramach publicznego reżimu odpowiedzialności na podstawie reguł prawa unijnego lub prawa krajowego odpowiednio Komisja Europejska lub powołany do tego organ krajowy prowadzi postępowanie antymonopolowe, a następnie wydaje decyzję w sprawie. Decyzje takie podlegają kontroli sądowej i przybierają różny charakter. W klasycznym wariantcie w rozstrzygnięciu organ stwierdza naruszenie prawa konkurencji. W sytuacji, gdy naruszająca praktyka wciąż ma miejsce, nakazuje jej zaprzestanie oraz nakłada sankcje, w tym odpowiednie kary pieniężne.

W toku postępowania antymonopolowego przedsiębiorcy mogą zdecydować się na współpracę z organem w celu uzyskania zwolnienia lub obniżenia ewentualnej kary w ramach specjalnych, przewidzianych procedur ich łagodzenia, jak *leniency* czy procedury dobrowolnego poddania się karze. Postępowanie antymonopolowe może zostać również umorzone lub zakończyć się rozstrzygnięciem stwierdzającym brak naruszenia reguł krajowych. Organ może wydać także decyzję zobowiązującą, czyniąc wiążącymi zobowiązanie przedłożone przez przedsiębiorcę w odpowiedzi na wstępne wątpliwości co do charakteru danej praktyki. Decyzja taka ostatecznie nie przesądza, że doszło do naruszenia prawa konkurencji, a jedynie je uprawdopodobnia.

Będący przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy *ten drugi*, czyli prywatny reżim odpowiedzialności antymonopolowej, można zdefiniować w kontrze do zarysowanego reżimu publicznego. O ile *public enforcement* bazuje na regułach prawa gospodarczego, tj. prawa publicznego, i co do zasady na działaniach właściwych organów administracji, tak *private enforcement* implikuje przejście na grunt prawa prywatnego, wykształconych tamże instytucji oraz właściwej im siatki pojęciowej i sposobu działania. Podczas gdy przestankę reakcji dla organu antymonopolowego stanowi interes publiczny, który w przypadku naruszeń prawa UE unaocznia się jako wpływ na handel między państwami członkowskimi, tak dla pomyślnego przeprowadzenia procedury w oparciu o reguły prywatnoprawne niezbędne jest udowodnienie elementów konstytutywnych dla roszczeń o naprawienie szkody cywilnej: popełnienia przez podmiot, wobec którego wysuwa się żądanie deliktu w postaci naruszenia prawa konkurencji, faktu poniesienia szkody i istnienia związku przyczynowego między tymi dwoma zdarzeniami. Interes publiczny ustępuje interesom indywidualnym. W mniejszym stopniu znaczenie ma konkurencyjność rynku jako pewnej całości, „atmosfera” konkurencji, ochrona konsumentów czy inne nadrzędne cele podlegające ochronie prawa konkurencji (błędem jest jednak twierdzenie, że elementy

te mają znaczenie marginalne; jak przekonamy się na kartach niniejszej pracy, unijny model antymonopolowej odpowiedzialności odszkodowawczej pomyślany jest jako część unijnego reżimu ochrony konkurencji jako całości). Zamiast tego uwaga ukierunkowana jest na konkretną sytuację, w której dany podmiot poniósł szkodę w wyniku działań przybierających formę naruszeń reguł konkurencji. Z prywatnym reżimem odpowiedzialności będziemy mieć zatem do czynienia w każdej sytuacji, w której w ramach pewnego systemu rozwiązania sporów (niezależnie od tego, czy jest to system sądów powszechnych, czy sądów wyspecjalizowanych, arbitraż, mediacja) osoba fizyczna lub prawna powołuje przepisy unijnego lub krajowego prawa konkurencji dla ochrony swojego interesu bądź też interesu grupowego.

Dominująca liczba postępowań *private enforcement* dotyczy naruszenia art. 101 lub 102 TFUE oraz ich odpowiedników krajowych, tj. zakazów zawierania niedozwolonych porozumień oraz nadużycia pozycji dominującej; do tych też kategorii naruszeń odwołuje się podstawowa dla omawianej tematyki regulacja, czyli dyrektywa odszkodowawcza. Sprawy te nie wyczerpują niemniej pojęcia prywatnego reżimu odpowiedzialności. Wymienić tu również należy popularne w niektórych państwach członkowskich oraz przybierające różne kształty postępowania związane z naruszającym przyznaniem pomocy publicznej¹. Potencjalnie wskazać także można na perspektywę do dochodzenia roszczeń wynikłych z naruszenia reguł koncentracji przedsiębiorstw. Choć w obszarze Unii do tej pory, według mojej wiedzy, brak przykładów takich działań, można wskazać na pierwsze udane próby w tym obszarze, zainicjowane w ostatnich latach po drugiej stronie Atlantyku. W sprawie *Stevens&Sons*² amerykański sąd w ramach prywatnego powództwa nakazał zbycie udziałów wcześniej przejętych w ramach transakcji zatwierdzonej przez amerykański organ antymonopolowy. Jest to pierwsza znana sprawa, w której podmiot prywatny z powodzeniem doprowadził do orzeczenia o konieczności swojego rodzaju „dekonzracji” przedsiębiorców. W 2012 r., po uzyskaniu akceptacji Departamentu Sprawiedliwości USA, spółka JELD-WEN produkująca materiały wykończeniowe stosowane w wyrobie drzwi, tzw. skóry drzwiowe, dokonała przejęcia swojego konkurenta. Na początku 2016 r. na skutek wniosków *Stevens&Sons*, niezależnego producenta drzwi i kontrahenta skoncentrowanego przedsiębiorcy, Departament Sprawiedliwości ponownie przeprowadził dochodzenie w sprawie koncentracji, ale ostatecznie nie podjął jakichkolwiek działań. W lipcu 2016 r., prawie cztery lata po koncentracji *Stevens&Sons* zdecydował się na wniesienie powództwa prywatnoprawnego. W trakcie postępowania sądowego powód wykazał, że dokonane przejęcie spowodowało zamknięcie dostępu do materiałów używanych przy produkcji drzwi dla powoda ze względu na podwyższenie ich cen, a następnie przez całkowite zaprzestanie dostaw. Powód argumentował, że działania te miały na celu wyparcie niezależnych producentów z rynku i zwiększenia udziału skoncentrowanych przedsiębiorców³. W 2018 r. sąd w Wirginii orzekł, że praktyki JELD-WEN w istocie naruszały prawo antymonopolowe i nakazał przedsiębiorcy zbycie aktywów w postaci zakładu produkcyjnego przy jednoczesnym zasądzeniu na rzecz powoda charakterystycznego dla amerykańskiego systemu potrójnego

1 J. Derenne, C. Barbu-O'Connor, *State aid and private enforcement: An overview of EU and national case law*, e-Competitions Special Issue State aid Private Enforcement, *Concurrences*, 7.5 2020.

2 Wyrok the US Court of Appeals the Fourth Circuit z 28.2.2021 w sprawie *Stevens&Sons, Inc. v. JELD-WEN, Inc.*, sygn. akt 19-1397, 2021 WL 630521.

3 K. Hahm, R. Phair, C. Simpson, J. Martin, *Recent Private Merger Challenges: Anomaly or Harbinger?*, *Antitrust*, American Bar Association, t. 35, nr 3, 2021.

odszkodowania w niebagatelnej kwocie 139 mln dolarów⁴. Rozstrzygnięcie to zostało podtrzymane przez sąd odwoławczy⁵.

Kończąc już wprowadzenie, zaznaczymy jeszcze, że wbrew określeniu dyrektywy jako dyrektywy *odszkodowawczej* prywatny reżim odpowiedzialności nie ogranicza się tylko do dochodzenia odszkodowania. Choć niniejsza praca odnosi się przede wszystkim do spraw odszkodowawczych, samo pojęcie *private enforcement* obejmuje także m.in. żądanie uznania nieważności umowy, żądanie wyjawienia dowodów przed wniesieniem powództwa odszkodowawczego, żądanie nakazu zaprzestania naruszającej praktyki oraz nałożenia środków tymczasowych, żądanie unieważnienia publicznych procedur przetargowych czy też żądanie zawieszenia, unieważnienia oraz nakazu zwrotu nienależnie przyznanej pomocy publicznej, w tym również naprawienia przez państwo członkowskie szkody powstałej w związku z przyznaniem takiej pomocy publicznej.

---

4 Memorandum Opinion, United States District Court Eastern District Of Virginia Richmond Division, syg. akt 3:16-cv-00545-REP, dokument nr, 1783, 10.5.2018.

5 Wyrok the US Court of Appeals the Fourth Circuit, z 28.2.2021 w sprawie *Steves&Sons, Inc. v. JELD-WEN, Inc.*, sygn. akt 19-1397, 2021 WL 630521.

1. Geneza unijnego systemu prywatnoprawnej odpowiedzialności antymonopolowej

Odmienne niż w charakteryzujących się procesową kulturą prawną Stanach Zjednoczonych, gdzie prawo do prywatnoprawnego dochodzenia roszczeń antymonopolowych zostało przewidziane już w 1890 r. w ustawie Shermana, w UE reguły tego systemu odpowiedzialności torowały sobie drogę przez ponad kilkadziesiąt lat, przybierając rzeczywiste kształty dopiero w latach dwutysięcznych. Na potrzebę zapewnienia narzędzi ułatwiających podmiotom poszkodowanym naruszeniem prawa konkurencji dochodzenie swoich praw uwagę zwrócił po raz pierwszy Parlament Europejski w 1961 r.⁶ Inicjatywa ta nie znalazła jednak odzewu, a prawo do prywatnoprawnego egzekwowania reguł konkurencji, podobnie jak wiele innych instytucji, małymi krokami kształtowało się w drodze praktyki orzeczniczej TSUE. Jako kluczowy dla tego procesu z dzisiejszej perspektywy wymienia się m.in. wyrok Trybunatu z 1974 r. zapadły w sprawie *BRT v SABAM*. W orzeczeniu tym wskazano, że zakazy przewidziane w dzisiejszych art. 101 i 102 TFUE wywołują bezpośredni skutek horyzontalny między jednostkami, tworząc na ich rzecz bezpośrednie prawa, które muszą podlegać ochronie udzielonej przez sądy krajowe państw członkowskich⁷. Dwie dekady później, w 1992 r., w sprawie *Delimitis* Trybunał uznał kompetencje dzielone Komisji Europejskiej i sądów krajowych państw członkowskich w zakresie egzekucji unijnych reguł konkurencji. Mimo że to wciąż Komisja była jedynie uprawniona do wyłączenia porozumień spod zakazu, uznano, że krajowe sądy mogą samodzielnie uznać daną umowę za nieważną, jeżeli w rozważanym przypadku pewnym jest, że dane porozumienie nie może podlegać wyłączeniu⁸. Dwa lata po wyroku *Delimitis* przedstawiona została opinia rzecznika generalnego W. Van Gervena w sprawie *Banks*⁹.

W przedmiotowej opinii rzecznik argumentował, że sądy krajowe co do zasady są zobowiązane do przyznawania odszkodowania za szkody poniesione wskutek naruszenia reguł konkurencji. Odwołując się do orzeczeń wydanych w sprawach dot. odpowiedzialności samej Wspólnoty, W. Van Gerven podniósł, że trzy przesłanki warunkujące taką odpowiedzialność w postaci istnienia szkody, związku przyczynowego między dochodzoną szkodą a zarzucanym instytucji zachowaniem oraz bezprawności tego zachowania, powinny mieć również zastosowanie dla cywilnoprawnej odpowiedzialności antymonopolowej¹⁰. Zasadnicze przesłanki odpowiedzialności muszą być przy tym jednolite dla państw członkowskich¹¹. Trybunał ostatecznie nie przychylił się do rozwiązań proponowanych przez rzecznika, ponieważ mające zastosowanie

6 Rezolucja Parlamentu UE z 15 listopada 1961 r. w odpowiedzi na wniosek Rady Ministrów EWG o konsultację z Parlamentem w sprawie projektu wstępnego rozporządzenia wykonawczego dotyczącego art. 85 i 86 Traktatu EWG, [1961] Dz.U. UE 61/1409.

7 Wyrok TSUE z 27.3.1974 w sprawie 127/73, *BRT v SABAM*, EU:C:1974:25.

8 Wyrok TSUE z 28.2.1991 w sprawie C-234/89, *Delimitis*, EU:C:1991:91.

9 Opinia rzecznika generalnego W. Van Gervena z 27.10.1993 przedstawiona w sprawie C-128/92, *Banks*, EU:C:1993:860.

10 Opinia rzecznika generalnego w *Banks*, pkt 50.

11 *Banks*, pkt 49-54.

w sprawie przepisy dot. prawa konkurencji zawarte w TEWW w przeciwieństwie do tych objętych TWE nie wywoływały bezpośredniego skutku horyzontalnego między jednostkami¹². Czas pokazał jednak, że wyprzedzające swoje czasy rozważania W. Van Gervena znalazły odbicie w ostatecznie przyjętym kilkanaście lat później unijnym modelu prywatnoprawnej odpowiedzialności antymonopolowej. Co więcej, jak przekonamy się w dalszych rozdziałach niniejszej pracy, komentowana opinia w sprawie *Banks* wpływa na kształtowanie orzecznictwa w badanym obszarze również dziś¹³.

Przywołane wyżej orzeczenia dały podkład dla prawdziwie przetomowych konkluzji, jakie Trybunał poczynił w następnych latach. Kanwą dla rewelacyjnych wniosków Trybunału stał się spór dotyczący zobowiązania do wyłączności zakupu piwa zawartego w umowach najmu pubu w niewielkiej angielskiej miejscowości Staines. W 2001 r. w pkt. 26 wyroku *Courage&Crehan*¹⁴ Trybunał wskazał to, co żartobliwie, ale i bez dozy przesady nazywa się dziś w literaturze „najbardziej cytowanym fragmentem orzecznictwa w dziedzinie”¹⁵. Trybunał zaznaczył mianowicie, że skuteczność unijnego prawa konkurencji zostałaby zakwestionowana, „gdyby każda osoba nie mogła żądać naprawienia szkody, która została jej wyrządzona przez umowę lub zachowanie mogące ograniczyć lub zakłócić konkurencję”¹⁶. Uprawnienie takie, jak objaśnił Trybunał, umacnia funkcjonowanie przepisów wspólnotowych dotyczących konkurencji oraz może przyczynić się w znaczący sposób do utrzymania skutecznej konkurencji w ramach Unii¹⁷.

W międzyczasie wyłaniania się tych fundamentalnych koncepcji, modernizacji i prze-modelowaniu poddano publicznoprawny system unijnej odpowiedzialności antymonopolowej. Wraz z wejściem w życie rozporządzenia 1/2003 egzekwowanie unijnych reguł konkurencji poddano decentralizacji, zastępując logistycznie obciążający system notyfikacji porozumień wymogiem przeprowadzania przez przedsiębiorców samodzielnej oceny, czy zawarte przez nich postanowienia kwalifikują się do wyłączenia indywidualnego, przewidzianego w art. 101(3) TFUE. Na mocy rozporządzenia przyznano także organom państw członkowskich możliwość samodzielnego podejmowania decyzji i orzekania o naruszeniu art. 101 i 102 TFUE. Istotne zmiany modelu egzekwowania unijnych reguł konkurencji oraz przetomowy pkt 26 wyroku *Courage&Crehan* zwiastowały, że i prywatny reżim odpowiedzialności lada dzień powinien na dobre nabrać rozpędu. Opierając się na orzecznictwie TSUE oraz uwzględniając ład wprowadzony przez rozporządzenie 1/2003, Komisja Europejska zainicjowała projekt polityczny, mający na celu ułatwienie egzekwowania unijnego prawa konkurencji na drodze prywatnoprawnej. Zanim przystąpiono do działań legislacyjnych, dla rozeznania gruntu powierzono kancelarii prawnej Ashurst przeprowadzenie raportu mającego na celu ustalenie warunków dochodzenia roszczeń antymonopolowych, jakie funkcjonują w poszczególnych państwach członkowskich. Opublikowane w sierpniu 2004 r. opracowanie otwiera mało zachęcająca konkluzja, wedle której

12 Wyrok TSUE z 13.4.1994 w sprawie C-128/92, *Banks*, EU:C:1994:130.

13 Zob. uwagi zawarte w rozdziale 4. poniżej.

14 Wyrok TSUE z 20.9.2001 w sprawie C-453/99, *Courage i Crehan*, EU:C:2001:465.

15 D. Gerard, P. Pérez Fernández, *Private Enforcement of EU Competition Law – a genesis*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 8.

16 *Courage i Crehan*, pkt 26.

17 *Courage i Crehan*, pkt 27.

analiza ma prezentować „obraz zdumiewającego zróżnicowania i całkowitego niedorozwoju”. Badanie przeprowadzone w ówczesnych 25 państwach członkowskich ujawniło łącznie jedynie około 60 spraw o odszkodowanie, spośród których zaledwie 28 zakończyło się przyznaniem odszkodowania podmiotom o to wnoszącym (w tym tylko 12 spraw oparto na unijnych regułach konkurencji)¹⁸. Te niewesołe statystyki skłoniły unijny organ do intensyfikacji pracy nad wizją skutecznego unijnego systemu dochodzenia roszczeń antymonopolowych. W 2005 r. Komisja opublikowała Zieloną Księgę¹⁹, a w 2008 r. Białą Księgę²⁰. W końcu po nieudanej próbie legislacyjnej w 2009 r. Komisja ukończyła w 2013 r. pracę nad kolejną propozycją legislacyjną. Tym razem próba zakończyła się sukcesem i tak 24.11.2014 r. przyjęto *Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej, objęte przepisami prawa krajowego*. Termin transpozycji dyrektywy upłynął 27.12.2016 r.

Dziś, nieomal dwie dekady po publikacji raportu Ashurst, jego skromne statystyki wydają się należeć do przeszłości. Na przestrzeni kilkunastu lat liczba spraw *private enforcement* gwałtownie wzrosła, a astronomiczne sumy niektórych uzyskanych odszkodowań przyciągnęły uwagę opinii publicznej. W samych tylko sprawach kartelowych w okresie od 1999 do września 2021 r. na terenie Europy zidentyfikowanych zostało 299 spraw, grupujących łącznie 472 orzeczenia²¹. Z kolei dla zobrazowania skali możliwych odszkodowań rzucić okiem można choćby na poczynania Deutsche Bundesbahn (Koleje Niemieckie), które miały do 2020 r. w sprawach kartelowych uzyskać odszkodowanie na poziomie 600 milionów euro, przy czym podmiot ten jest obecnie w trakcie sporu na kwotę 3 miliardów euro w związku z kartelem na rynku ładunków lotniczych²².

Niniejsza praca poświęcona jest orzecznictwu Trybunału w dziedzinie *private enforcement*. Orzecznictwo to można po krótku scharakteryzować poprzez konkretne okresy, w których zostało przyjęte. Wstępny okres do 2006 r. przynosi orzeczenia *Courage i Crehan* i *Manfredi*, które potwierdzają samo istnienie prawa do odszkodowania. Wyroki z okresu od 2006 r. do czasu przyjęcia dyrektywy odszkodowawczej w 2014 r. dotyczą konkretnych kwestii praktycznych, jak dostęp do dowodów czy legitymacja czynna. Co ciekawe, rozważania Trybunału zawarte w zapadłych w tym czasie orzeczeniach w sprawie *Pfleiderer*²³ oraz *Donau Chemie*²⁴, odnoszące się do kwestii dowodowych, nie znalazły szczególnego odbicia w dyrektywie odszkodowawczej, w której przyjęto odmienne podejście do kwestii ujawniania oświadczeń w ramach pro-

---

18 D. Waelbroeck, D. Slater i G. Even-Shoshan (Ashurst LLP), *Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules*, 31.8.2004, str. 1. (dostęp: 4.2022 https://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/comparative_report_clean_en.pdf).

19 Zielona Księga: Roszczenia o odszkodowanie za stosowanie praktyk ograniczających konkurencję i nadużywanie pozycji dominującej, 19.12.2005. KOM (2005) 672 wersja ostateczna.

20 Biała Księga w sprawie roszczeń o naprawienie szkody wynikłej z naruszenia wspólnotowego prawa ochrony konkurencji, 2.4.2008 r., KOM (2008) 165 wersja ostateczna.

21 J.F. Laborde, *Cartel damages actions in Europe: How courts have assessed cartel overcharges* (2021 ed.), 9. 2021, Concurrences N° 3-2021, Art. N° 102086, pp. 232-242.

22 H. Ullrich, *Private Enforcement of the EU Rules on Competition – Nullity Neglected.*, International Review of Intellectual Property and Competition Law, t. 52, 2021, str. 629.

23 Wyrok TSUE z 14.6.2011 w sprawie C-360/09, *Pfleiderer AG*, EU:C:2011:389.

24 Wyrok TSUE z 6.6.2013 w sprawie C-536/11, *Donau Chemie i inni*, EU:C:2013:366.

gramu łagodzenia kar niż te, zaproponowane uprzednio przez Trybunał²⁵. Prawdziwy boom aktywności Trybunału ma jednak miejsce obecnie, tj. w okresie po przyjęciu dyrektywy. To właśnie temu najnowszemu orzecznictwu w tej pracy poświęcono najwięcej uwagi. Zapadłe w latach 2015-2022 r. wyroki dotyczą nie tylko wykładni przepisów dyrektywy i *ratione temporis* jej zastosowania, ale przede wszystkim nieuregulowanych w dyrektywie kwestii, takich jak problematyka związku przyczynowego jako przesłanki odpowiedzialności czy zagadnienia przypisania odpowiedzialności odszkodowawczej w ramach jednego organizmu gospodarczego. Przedmiotem wyrokowania Trybunału pozostają również te obszary, które podlegają uregulowaniu w innych aktach niż dyrektywa. Przykładem jest tu jurysdykcja międzynarodowa sądów rozpatrujących powództwa odszkodowawcze.

Charakter pracy magisterskiej nie pozwala na całościowe przedstawienie pełnego zawłości dorobku orzeczniczego Trybunału w omawianej dziedzinie. Musiałam dokonać pewnej selekcji i skoncentrować się na wybranych kwestiach. Główną część analizy podzieliłam na zagadnienia materialnoprawne i zagadnienia proceduralnoprawne. W każdej z dwóch kategorii postanowiłam ograniczyć się do dwóch tematów, które podlegają szczegółowemu omówieniu. W ramach zagadnień materialnoprawnych ujęłam tematykę legitymacji i odpowiedzialności. Są to nie tylko kwestie podstawowe dla wniesienia powództwa, ale i te obszary prawne, w których Trybunał dokonał w ostatnim czasie najbardziej bodaj przełomowych ustaleń. Jeżeli zaś chodzi o zagadnienia proceduralnoprawne, przedstawiam kwestie jurysdykcji oraz znaczenia decyzji organów antymonopolowych dla powództw prywatnoprawnych. Mój wybór zdeterminowało duże znaczenie praktyczne tych zagadnień oraz fakt, że w stosunku do każdego z nich Trybunał dokonał ustaleń o tyle istotnych, co czasem zaskakujących, budzących tym samym niezliczone dyskusje wśród komentatorów. Jeżeli nawet nie zawsze łatwo pewnie i jednoznacznie określić, co z rozważań tych wynika na przyszłość, niewątpliwie warto poświęcić tym obszarom więcej uwagi.

Zanim przejdę do analizy wskazanych tematów, w rozdziale drugim skrótowo przedstawię założenia i regulację dyrektywy odszkodowawczej. Ten krótki przekrój podstawowej dla unijnego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej regulacji służyć ma ułatwieniu zrozumienia następujących rozdziałów, które z oczywistych względów nieraz odwoływać będą się do postanowień dyrektywy.

---

25 A. Jurkowska-Gomułka [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, Warszawa 2018, art. 18.

2. Dyrektywa odszkodowawcza – zarys reguł i *ratione temporis* stosowania

Wobec niesprzyjającej wnoszeniu powództw różnorodności przepisów krajowych, za pomocą uchwalonej pod koniec 2014 r. dyrektywy odszkodowawczej, ustawodawca europejski chciał doprowadzić do zharmonizowania obowiązujących w państwach członkowskich mechanizmów prawnych dochodzenia szkód antymonopolowych²⁶. Dyrektywa służyć ma zwiększeniu atrakcyjności i spopularyzowaniu prywatnego reżimu odpowiedzialności²⁷.

Przepisy dyrektywy nie odnoszą się do „jakichkolwiek” naruszeń prawa konkurencji. Prawodawca unijny wyraźnie określa zakres jej zastosowania, wskazując, że odnosi się ona do naruszenia art. 101 lub 102 TFUE lub krajowego prawa konkurencji, czyli zasadniczo przepisów realizujących cel ten sam, co art. 101 i 102 TFUE²⁸. Oznacza to, że zasady przewidziane w dyrektywie nie mają bezpośredniego zastosowania do naruszeń prawa konkurencji wynikających z koncentracji czy niewłaściwie przyznanej pomocy publicznej. W tym pierwszym zakresie nie jest to wykluczenie całkowite; w niektórych przypadkach zagadnienia koncentracji potencjalnie można by rozpoznawać w kontekście zakazu antykonkurencyjnych porozumień.

W ramach dyrektywy zharmonizowaniu podlegają tylko niektóre zagadnienia dochodzenia szkód. Tym samym dyrektywa nie stanowi kompleksowej regulacji prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej. W zakresie systematyki dyrektywę podzielono na siedem rozdziałów, regulujących choćby częściowo kwestie takie jak: ujawnianie dowodów, skutek rozstrzygnięć krajowych, terminy przedawnienia, odpowiedzialność solidarna, przerzucenie nadmiernych obciążeń (z ang. *passing on*), ustalanie wysokości szkody, polubowne rozwiązywanie sporów.

Kluczowych jest zwłaszcza kilka regulacji, które mają ułatwić podmiotom poszkodowanym naruszeniem prawa konkurencji dochodzenie doznanej przez nie szkody. W obszarze uregulowań dot. ujawniania dowodów przepisy dyrektywy dają sądom krajowym możliwość żądania ujawnienia dowodów znajdujących się w posiadaniu stron lub osób trzecich oraz organów ochrony konkurencji. Kolejne przepisy regulują kwestie terminów przedawnienia. Ustawodawca unijny zobowiązał w nich państwa członkowskie do zapewnienia co najmniej pięcioletniego terminu przedawnienia dla roszczeń o odszkodowanie. Bieg terminu przedawnienia nie rozpoczyna przy tym biegu, zanim nie ustanie naruszenie prawa konkurencji ani powód nie dowie się (lub zanim nie będzie można od niego zasadnie oczekiwać wiedzy): a) o danym działaniu oraz o fakcie, że stanowi ono naruszenie prawa konkurencji; b) o fakcie, że naruszenie prawa konkurencji wyrządziło mu szkodę; c) o tożsamości sprawcy naruszenia.

Art. 11 odnosi się z kolei do reguł odpowiedzialności solidarnej, które będą mieć znaczenie w przypadku szkody wywołanej działaniem kilku sprawców, czyli generalnie

26 Motyw 7, 9 i 10 dyrektywy odszkodowawczej.

27 K. Kohutek, *Dyrektywa odszkodowawcza: w kierunku harmonizacji zasad dochodzenia roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem prawa konkurencji*, PPH 2021, nr 1, str. 22.

28 Ibid., str. 22.

w przypadku naruszeń kartelowych. Zgodnie z tą zasadą przedsiębiorstwa, które naruszyły prawo konkurencji w wyniku wspólnych działań są solidarnie odpowiedzialne za szkodę. Każde z tych przedsiębiorstw ma obowiązek w pełni wyrównać szkodę, a poszkodowany, dopóki nie otrzyma pełnego odszkodowania, ma prawo żądać pełnego odszkodowania od dowolnego z nich.

Ważną kwestią są też zagadnienia przerzucenia nadmiernych obciążeń. Postanowienia unijnej regulacji miały na celu zapewnienie, by pozwany w postępowaniu o odszkodowanie mógł podnieść przeciwko roszczeniu odszkodowawczemu argument przerzucenia przez powoda całości lub części nadmiernych obciążeń wynikających z naruszenia prawa konkurencji. Ciężar dowodu, że nadmierne obciążenie zostało przerzucone spoczywa na pozwanym, który może zasadnie domagać się ujawnienia dowodów przez powoda lub osoby trzecie.

Zestaw pomocnych instytucji, jakimi może posłużyć się poszkodowany, zawarto również w art. 17 dyrektywy. W ustępie 1. tego artykułu przewidziano obowiązek zapewnienia uprawnienia dla sądów krajowych do oszacowania wysokości szkody w przypadkach, gdy stwierdzono, że powód poniósł szkodę, ale dokładne ustalenie wysokości tej szkody na podstawie dostępnych dowodów jest praktycznie niewykonalne lub nadmiernie trudne. Prawdziwą rewelacją jest jednak ust. 2, który wprowadza domniemanie, że naruszenia kartelowe wyrządzają szkodę. Sprawca naruszenia ma prawo obalić to domniemanie. Przepis ten stanowi zatem o zdjęciu z poszkodowanego ciężaru dowodu w obszarze podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej, jaką jest sam fakt poniesienia szkody. Powód wykazać będzie musiał jedynie jej rozmiar. Co ciekawe, polski ustawodawca jako jeden z nielicznych podczas implementacji²⁹ zdecydował domniemaniem wyrządzania szkody objąć wszelkie naruszenie zakazów określonych w art. 101 lub art. 102 TFUE lub zakazów określonych w art. 6 lub art. 9 u.o.k.k., a nie tylko naruszenia kartelowe, o których mowa w art. 17 ust. 2 dyrektywy³⁰. Zamykający art. 17, ust. 3 stanowi o konieczności zapewnienia, że krajowy organ ochrony konkurencji ma możliwość udzielania pomocy na wniosek sądu krajowego, prowadzącego postępowanie odszkodowawcze w ustaleniu wysokości szkody, jeżeli krajowy organ ochrony konkurencji uznałby to za stosowne.

2.1. Dyrektywa odszkodowawcza – reguły materialne i proceduralne

W ramach dyrektywy odszkodowawczej nie dokonano jasnego rozróżnienia, które z jej przepisów powinny być traktowane jako materialne, a które jako proceduralne. W praktyce jednak państwa członkowskie dokonując transpozycji, takich podziałów dokonywały, kwalifikując dane przepisy zgodnie z wewnętrzną tradycją prawną. Tak również stało się w przypadku polskiej implementacji, gdzie ustawodawca wyodrębnił rozdział 3. u.r.n.s. jako poświęcony *zasadom* dochodzenia roszczeń w postępowaniu cywilnym. Rozdział ten obejmuje zagadnienia takie jak dowody związane decyzją organów ds. konkurencji, ustalenie właściwości rzeczowej i przemiennej, przekazanie spraw sądowi w celu łącznego ich rozpoznania czy reguły wytaczania powództwa oraz przystąpienia do powództw już zawisłych przez organizacje pozarządowe.

²⁹ K. Kohutek, *opt.cit.*, str. 28.

³⁰ Zob. art. 7 u.r.n.s. w zw. z art. 2 pkt 1) u.r.n.s.

W literaturze podkreśla się, że ze względu na brak rozróżnień w ramach samej dyrektywy niektóre przepisy uznane za przynależące do prawa materialnego w jednym państwie, mogą okazać się w innych systemach krajowych przepisami procesowymi i odwrotnie³¹.

Dokonany wewnątrz krajowy podział uregulowanych obszarów na materialnoprawne i proceduralne istotne znaczenie ma szczególnie na obecnym etapie. Dyrektywa odszkodowawcza odmiennie podchodzi bowiem do kwestii obowiązywania w czasie przepisów prawa materialnego i procesowego. Art. 22 dyrektywy zobowiązał państwa członkowskie, aby wdrożone do ich porządków prawnych przepisy o charakterze prawnomaterialnym nie były stosowane z mocą wsteczną. Ustęp drugi tego artykułu przewiduje z kolei, że wszelkie pozostałe środki krajowe, inne niż przepisy prawa materialnego, nie mogą mieć zastosowania do postępowań w sprawach o odszkodowanie, rozpoznawanych przed 26.12.2014 r. Powoduje to, że niektóre przepisy dyrektywy odszkodowawczej mogły mieć zastosowanie wcześniej w jednych państwach członkowskich niż w innych. Na tym tle zawisło pytanie prejudycjalne w toczącej się obecnie sprawie *Volvo II*³², w którym hiszpański sąd krajowy zwrócił się o wyjaśnienie, czy przewidziane w dyrektywie przepisy dot. przedawnienia należy traktować jako przepisy proceduralne. Sprawa *Volvo II* pokazuje praktyczne konsekwencje podziału: kwalifikacja przepisów dot. przedawnienia jako przepisów proceduralnych lub materialnych warunkuje możliwość wcześniejszego stosowania względem tych instytucji wymogów dyrektywy, które generalnie powodują wydłużenie terminu przedawnienia danego roszczenia, zarówno ze względu na wydłużenie długości okresu przedawnienia w liczbie lat, jak i wprowadzenia mechanizmów powodujących opóźnienie początku biegu jego terminu, np. poprzez wymóg zawieszenia biegu przedawnienia na czas trwania postępowania antymonopolowego.

2.2. *Ratione temporis* zastosowania dyrektywy odszkodowawczej

Z zagadaniem *ratione temporis* dyrektywy Trybunał po raz pierwszy mierzył się w portugalskiej sprawie *Cogeco*³³. W wyroku tym Trybunał potwierdził brak zastosowania przepisów dyrektywy do postępowania głównego. Również w wyroku w sprawie *Skanska*³⁴ Trybunał uznał, że art. 11 ust. 1 dyrektywy, dotyczący ustalenia odpowiedzialności solidarnej przedsiębiorstw, nie ma zastosowania *ratione temporis* do rozpatrywanych okoliczności faktycznych powództwa³⁵.

Odwołując się do wyżej wymienionych orzeczeń, w opinii w sprawie *Volvo II* rzecznik A. Rantos zwrócił uwagę, że oceny, które spośród przepisów dyrektywy odszkodowawczych stanowią przepisy materialne, winny być przeprowadzane w świetle prawa Unii, nie zaś wymogów właściwego prawa krajowego³⁶. Analizując przepisy budzące wątpliwości hiszpańskiego sądu, rzecznik uznał reguły dot. przedawnienia oraz

31 K. Lis-Zarrias, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, [w:] red. K. Lis-Zarrias, Warszawa 2018, art. 36.

32 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Audiencia Provincial de León z 15.6.2020 w sprawie C-267/20, *Volvo II*.

33 Wyrok TSUE z 28.3.2019 w sprawie C-637/17, *Cogeco Communications Inc.*, EU:C:2019:263.

34 Wyrok TSUE z 14.3.2019 w sprawie C-724/17, *Skanska Industrial Solutions Oy*, EU:C:2019:204.

35 *Skanska*, pkt 34.

36 Opinia rzecznika generalnego przedstawiona 28.10.2021 w sprawie C-267/20, *AB Volvo (Volvo II)*, EU:C:2021:884pkt 58-63.

art. 17 ust. 2 dyrektywy (zawierający domniemanie, że kartel wyrządza szkodę) za przepisy materialne³⁷, które wobec tego nie mogą być stosowane z mocą wsteczną. Art. 17 ust. 1 dyrektywy określający standardy dowodowe dla celów ustalenia wysokości poniesionej szkody oraz dokonywanej w tym zakresie oceny sądów krajowych został z kolei zakwalifikowany jako przepis proceduralny³⁸.

Rzecznik zaznaczył, że przepisy prawa materialnego dyrektywy, jakimi są m.in. przepisy dotyczące biegu terminów przedawnienia oraz zawieszania ich biegu, nie mogą znaleźć zastosowania do powództwa o odszkodowanie, które chociaż zostało wniesione po wejściu w życie krajowych przepisów transponujących dyrektywę, dotyczy okoliczności faktycznych zaistniałych przed wejściem w życie tych przepisów³⁹. W przeciwnym przypadku doszłoby do naruszenia celów przewidywalności realizowanych przez przepisy intertemporalne dyrektywy odszkodowawczej. Mogłoby to również „ponownie ożywić” roszczenia przedawnione już przed wejściem w życie krajowych aktów implementujących⁴⁰.

Potwierdzając konieczność ścisłego przestrzegania reguł *ratione temporis* dyrektywy, rzecznik wskazał sądom krajowym pewnego rodzaju kreatywne rozwiązanie umożliwiające pozytywne rozpatrzenie powództwa, nawet przy braku aplikacji reguł wynikających z dyrektywy, które w danym przypadku warunkowałyby szanse jego powodzenia. Tym wyjściem jest przeprowadzenie przez sądy krajowe oceny zgodności mających zastosowanie przepisów krajowych (mniej korzystnych od tych wprowadzonych w wyniku implementacji dyrektywy odszkodowawczej) z wymogami skuteczności unijnych reguł konkurencji. Unaocznia to przykład terminów przedawnienia, rozpatrywany w postępowaniu głównym sprawy *Volvo II*.

To, czy w danym przypadku powództwo będzie przedawnione, czy nie, zależy zarówno od długości terminu przedawnienia, jak i od tego, kiedy termin ten zaczyna swój bieg oraz jak postrzegane jest zdarzenie uruchamiającego bieg terminu przedawnienia. Zgodnie z art. 10 ust. 2 dyrektywy odszkodowawczej bieg terminów przedawnienia nie rozpoczyna się, zanim nie ustanie naruszenie prawa konkurencji ani zanim powód nie dowie się lub zanim nie będzie można od niego zasadnie oczekiwać wiedzy: a) o danym działaniu oraz o fakcie, że stanowi ono naruszenie prawa konkurencji; b) o fakcie, że naruszenie prawa konkurencji wyrządziło mu szkodę; c) o tożsamości sprawcy naruszenia.

W sprawie *Volvo II* sąd odsyłający zastanawiał się, którą publikację spośród publikacji komunikatu prasowego i publikacji streszczenia decyzji w Dz. Urz. UE, stwierdzającej naruszającą praktykę, należy uznać za istotne zdarzenie, od którego można racjonalnie uznać, że powód zapoznał się z informacjami niezbędnymi do wniesienia powództwa o odszkodowanie⁴¹.

Rzecznik zauważył, że z uwagi na długość postępowania antymonopolowego prowadzonego przez KE, wydawane w jego trakcie komunikaty, a także wagę zagadnienia

37 Ibid., pkt 69, 86.

38 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 77. W tym kontekście można wskazać, że w innej obecnie toczącej się sprawie, rzecznik M. Szpunar wskazał również na proceduralny charakter art. 5 ust. 1 dyrektywy, który to dotyczy ujawniania dowodów, zob. Opinia rzecznika generalnego M. Szpunara z 7.4.2022, w sprawie C-163/21, *PACCAR Inc.*, EU:C:2022:286, pkt 56-58.

39 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 69.

40 Ibid. pkt 44.

41 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 108.

dla poszkodowanych, można rozsądnie oczekiwać, że część przedsiębiorców będzie świadoma prowadzonego postępowania antymonopolowego i decyzji przyjętej przez KE przed opublikowaniem jej streszczenia⁴². Również w okolicznościach faktycznych opiniowanej sprawy rzecznik zauważył, że niektórzy nabywcy samochodów ciężarowych byli w stanie powziąć wiadomość o naruszeniu i – w konsekwencji – o szkodzie poniesionej w jego wyniku już z chwilą publikacji przez KE komunikatu prasowego i wnieśli swoje powództwa w oparciu o ten komunikat⁴³.

Te okoliczności zdaniem A. Rantosa nie przesądzają natomiast o tym, aby istniał ogólny obowiązek staranności po stronie poszkodowanych naruszeniem prawa konkurencji, a przynajmniej taki, który zobowiązywałby ich do śledzenia publikacji komunikatów prasowych odnośnie do prowadzonego przez KE postępowania antymonopolowego⁴⁴. W opinii zwrócono jednak uwagę na istotną okoliczność, tj. że w praktyce państw członkowskich nieraz funkcjonują rozróżnienia co do obowiązków „staranności” poszczególnych uczestników postępowania w zależności od ich statusu oraz innych czynników konkretnego przypadku⁴⁵. Można tu zauważyć, że i sama dyrektywa nie wyklucza takiego zróżnicowania, posługując się przy określaniu momentu rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia sformułowaniem „zanim powód nie dowie się lub zanim nie będzie można od niego zasadnie oczekiwać wiedzy”⁴⁶.

Odwołując się do reguł skuteczności, wedle których wykonywanie uprawnień wynikających z prawa Unii nie może być w praktyce niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym⁴⁷, rzecznik stanął na stanowisku, że w stosunku do obliczania początku biegu terminu przedawnienia w sprawach *follow-on*, tj. sprawach opartych o uprzednią decyzję organu antymonopolowego, termin ten nie może rozpocząć biegu wcześniej niż z dniem publikacji w Dz. Urz. UE decyzji Komisji stwierdzającej to zachowanie⁴⁸. Dopiero ta decyzja, w przeciwieństwie do wcześniej opublikowanych komunikatów prasowych, pozwala poszkodowanemu ustalić wszystkie informacje niezbędne do wykonania przysługującego mu prawa do wniesienia powództwa o odszkodowanie⁴⁹.

W sprawie *Cogeco*, w której ocenie pod kątem zgodności z zasadami skuteczności poddany został portugalski system dot. przedawnienia, Trybunał orzekł, że dla ustalenia, czy konkretny system przedawnienia jest zgodny z zasadą skuteczności, należy wziąć pod uwagę po pierwsze całość elementów przedawnienia, a konkretnie długość terminu przedawnienia, po drugie to, czy bieg terminu rozpoczyna się, zanim osoba poszkodowana dowie się o poniesionej szkodzie, i po trzecie to, czy bieg terminu może ulec zawieszeniu lub przerwaniu⁵⁰. Trybunał ostatecznie ustalił, że portugalski trzyletni termin przedawnienia, mający zastosowanie do powództw, które ze względu na *ratione temporis* nie mogą korzystać z lepszych warunków wynikających z dyrektywy, nie spełniał wymogów skuteczności. Taka konkluzja, jak wyjaśnił Trybunał, wynikała z okoliczności, że portugalski termin przedawnienia rozpoczynał bieg

42 Ibid., pkt 117.

43 Ibid., pkt 116.

44 Ibid., pkt 118.

45 Ibid., pkt 121, 122.

46 Zob. art. 10 ust. 2 dyrektywy odszkodowawczej.

47 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 93, *Cogeco*, pkt 42.

48 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 123.

49 Ibid., pkt 120.

50 *Cogeco*, pkt 48-51.

w dniu, w którym poszkodowany dowiedział się o swoim prawie do odszkodowania, nawet jeśli nie była mu znana tożsamość sprawcy naruszenia, a z drugiej strony bieg przedawnienia nie mógł zostać zawieszony lub przerwany w toku postępowania przed krajowym organem ochrony konkurencji⁵¹.

W postępowaniu głównym Sąd Apelacyjny w Lizbonie ostatecznie odrzucił jednak wyrok Trybunału, potwierdzając wnioski sądu odsyłającego, oraz wskazał, że w odpowiedzi na pytanie prejudycjalne dokonano omyłkowej interpretacji przepisów krajowych⁵². Sąd odsyłający uznał roszczenie Cogeco za przedawnione, argumentując, że podmiot ten posiadał wystarczającą wiedzę do wniesienia powództwa odszkodowawczego już w 2009 r., kiedy złożył skargę do organu ochrony konkurencji. Powództwo odszkodowawcze zostało zatem złożone o trzy lata za późno. Sąd odsyłający doszedł również do wniosku, że judykat TSUE, o którego wydanie wystąpił, nie ma w badanej sprawie w ogóle zastosowania, ponieważ podczas postępowania odwoławczego od decyzji portugalskiego organu ochrony konkurencji sąd rozpatrujący odwołanie w 2015 r. uchylił decyzję organu w zakresie, w jakim powód naruszać miał art. 102 TFUE; praktyka – jak ustalono – nie wpływała na handel między państwami członkowskim. Do powództwa odszkodowawczego nie miały zatem zastosowania przepisy prawa unijnego, a jedynie przepisy krajowe. W trakcie postępowania apelacyjnego Sąd Apelacyjny w Lizbonie potwierdził orzeczenie sądu odsyłającego, argumentując również, iż Trybunał w wyniku niewłaściwego przeformułowania pytań sądu odsyłającego dokonał błędnej interpretacji portugalskiego systemu przedawnienia, przyjąwszy, iż w systemie tym nie istnieje mechanizm zawieszenia biegu terminu przedawnienia w okresie postępowania antymonopolowego. Jak wyjaśnił Sąd Apelacyjny, mimo że bieg terminu przedawnienia nie podlegał automatycznemu zawieszeniu na czas dochodzenia prowadzonego przez organ ds. konkurencji, to powód mógł samodzielnie wystąpić do sądu w ramach istniejącej w prawie portugalskim procedury umożliwiającej wstrzymanie biegu przedawnienia poprzez odpowiedni wniosek sądowy. Choć, jak ustalił sąd krajowy, w badanej sprawie przepisy unijne nie miały zastosowania, to nawet w przypadku ich właściwości, biorąc pod uwagę nieuwzględnienie przez Trybunał możliwości zawieszenia biegu przedawnienia poprzez wystąpienie z wnioskiem sądowym, nie można było uznać, że portugalski system przedawnienia prowadził do naruszenia zasady skuteczności⁵³.

Wyrok TSUE w sprawie Cogeco i opinia rzecznika generalnego w sprawie Volvo II pokazują, że Trybunał poprzez fundamentalne zasady prawa Unii próbuje niejako wspomóc wciąż rozwijający się prywatnoprawny reżim odpowiedzialności, wskazując na analizę z uwzględnieniem reguł skuteczności jako rozwiązanie mogące ułatwić zasądzenie odszkodowania, w sytuacji gdy przepisy transponujące dyrektywę nie mogą mieć bezpośredniego zastosowania ze względów czasowych. Różne względy, jak złożoność omawianych zagadnień i pewne tradycje interpretacyjne zakorzenione w orzecznictwie krajowym, mogą jednak powodować niechęć sądów krajowych do tego rodzaju konstrukcji. Tym bardziej interesującym jest sposób, w jaki Trybunał ostatecznie wypowie się w sprawie Volvo II oraz jak przełoży się to na rozstrzygnięcie sprawy przed hiszpańskim sądem krajowym.

51 Cogeco, pkt 53.

52 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lizbonie z 5.11. 2020 r., sygn. akt 5754/15.7T8LSB.L1.

53 Ch. Connor, Portuguese court rejects ECJ's Cogeco preliminary ruling, Global Competition Review, 23.11.2020.

3. Wybrane zagadnienia proceduralne w ramach praktyki orzeczniczej TSUE w sprawach *private enforcement*

Postępowania odszkodowawcze prowadzone przed sądami krajowymi stanowią część unijnej procedury ochrony konkurencji. Szczególna rola sądów krajowych w zakresie orzekania co do szkód antymonopolowych została zaznaczona już w rozporządzeniu 1/2003, gdzie w motywie 7 zawarto stwierdzenie, zgodnie z którym: „Kiedy sądy krajowe [uzupełnienie własne] rozstrzygają spór między podmiotami prywatnymi, chronią prawa przedmiotowe na mocy prawa wspólnotowego, na przykład przyznając odszkodowanie poszkodowanym. Rola sądów krajowych w takim przypadku uzupełnia rolę organów ochrony konkurencji Państw Członkowskich.” Jak już zaznaczono, jednym z celów dyrektywy odszkodowawczej było wprowadzenie ram proceduralnych dla dochodzenia roszczeń antymonopolowych. To właśnie nadmierne zróżnicowanie krajowych przepisów proceduralnych odnośnie do dochodzenia tych szkód stanowiło podstawowy motyw dla działań legislacyjnych Komisji⁵⁴.

Niniejszy rozdział ma na celu przedstawienie wybranych zagadnień proceduralnych, które stały się szczególnym obszarem orzeczniczym dla Trybunału. Jako pierwszą omówię problematykę jurysdykcji, która do tej pory stanowi przyczynek największej ilości orzeczeń w omawianej dziedzinie. Następnie przedstawiona zostanie kwestia znaczenia decyzji wydanych przez organy ds. konkurencji dla późniejszych postępowań odszkodowawczych.

3.1. Określanie jurysdykcji międzynarodowej w sprawach *private enforcement*

Sprawy z zakresu prywatnoprawnego dochodzenia roszczeń w związku z naruszeniem unijnych reguł konkurencji charakteryzują się szczególną specyfiką: powództwa te z reguły grupują dużą liczbę poszkodowanych, dotyczą odpowiedzialności kilku sprawców czynu, którzy mają różne domicyle, a samo wykonywanie niedozwolonych praktyk może mieć miejsce w kilku państwach⁵⁵. Naruszenie prawa konkurencji nieraz może przy tym wynikać z działalności międzynarodowych grup kapitałowych, których poszczególne jednostki ulokowane są w różnych państwach członkowskich⁵⁶. Wymienione okoliczności sprawiają, że podstawową kwestią dla podmiotów zainteresowanych tego typu postępowaniem jest ustalenie jurysdykcji potencjalnie właściwych do rozpoznania sprawy, a następnie wybór tej, w której ostatecznie złożone zostanie powództwo.

Decyzja o wyborze jurysdykcji ma znaczenie niebagatelne. Z jednej strony brak jurysdykcji sądów krajowych jest co do zasady traktowany jako przesłanka niwecząca

54 Zob. motyw 8 dyrektywy odszkodowawczej.

55 M. Szpunar, *Private enforcement a prawo prywatne międzynarodowe* [w]: T. Skoczny (red.), *Prawo konkurencji. 25 lat*, Wolters Kluwer 2015, pkt 3.1.

56 Na często występujący aspekt transgraniczny naruszeń prawa konkurencji o dużej skali zwrócono uwagę w samej dyrektywie odszkodowawczej, zob. motyw 9. dyrektywy odszkodowawczej.

powództwo, stąd jedną z pierwszych decyzji pozwanych jest podniesienie zarzutu braku jurysdykcji sądu krajowego. Z drugiej zaś strony powodowie mogą preferować wybór konkretnych jurysdykcji (*forum shopping*). Może to wynikać ze względów czysto praktycznych, jak koszty, znajomość języka i lokalnych procedur, co prowadzić będzie do preferowania jurysdykcji bliskich siedziby danego przedsiębiorcy. Uwzględnieniu mogą podlegać także okoliczności o bardziej subiektywnym charakterze, jak choćby szanse powodzenia powództwa ze względu na zaznajomienie sądów danej jurysdykcji ze sprawami *private enforcement* oraz ich nastawienie do tego typu postępowań. Czynniki te będą prowadziły do postrzegania za korzystniejsze szczególnie niektórych jurysdykcji jak Holandia, Wielka Brytania czy Niemcy, gdzie antymonopolowe powództwa odszkodowawcze, w tym te oparte o pozwy zbiorowe są bardziej popularne niż w innych miejscach⁵⁷ (można przywołać przypadek przyłączenia się polskich nabywców ciężarówek poszkodowanych w wyniku unijnego kartelu na rynku samochodów ciężarowych do pozwów zbiorowych wnoszonych przed sądami niemieckimi i niderlandzkimi⁵⁸). Wynika to również z różnych sposobów implementacji rozwiązań dyrektywy odszkodowawczej, która w niektórych aspektach pozostawiła państwom członkowskim możliwość ustanowienia dalej idących rozwiązań (tj. bardziej korzystnych dla poszkodowanego). Dotyczy to nakazu ujawnienia dowodów, z którego np. w Niemczech, w przeciwieństwie do niektórych innych jurysdykcji (w tym Polski, choć i tu praktyka znajduje praktyczne wyjścia dla zaznajomienia się z materiałami dowodowymi⁵⁹), poszkodowany może skorzystać w trybie stosownego wniosku jeszcze przed planowanym złożeniem pozwu odszkodowawczego, które to działanie wywołuje zarazem skutek zawieszający wobec biegu terminu przedawnienia⁶⁰.

Nie dziwi zatem, że ustalenie właściwości międzynarodowej sądu w zakresie dochodzenia roszczeń odszkodowawczych od lat jest jednym z kluczowych zagadnień, z prośbą o wykładnię którego zwracają się do Trybunału sądy krajowe. Znaczący jest

57 É. Bruc, Establishing Jurisdiction for Damages Claims: The Bone, the Spacecraft and the Apes., *Journal of European Competition Law & Practice* 12.10.2021, str. 722.

58 A. Widzyk, *Szanse na wysokie odszkodowania dla polskich przewoźników*, DW, 26.6.2019, (dostęp: 4.2022 przez: <https://www.dw.com/pl/szanse-na-wysokie-odszkodowania-dla-polskich-przewo%C5%BAanic%C3%B3w/a-49365892>).

59 W praktyce możliwe jest posłużenie się procesową instytucją interwencji ubocznej w trakcie postępowania odwoławczego od decyzji (Zgodnie z art. 79 k.p.c. od chwili jego wstąpienia do sprawy, interwenient uboczny jest uprawniony do wszelkich czynności procesowych dopuszczalnych według stanu sprawy, może więc przeglądać akta, w tym akta postępowania antymonopolowego łącznie z dokumentacją *leniency*. Późniejsze uwzględnienie przez sąd opozycji przedsiębiorców odwołujących się od decyzji nie ma znaczenia, jako iż do tego czasu zainteresowany podmiot zdąży przekopiować interesujące go dokumenty). W przypadku niektórych naruszeń istnieje także możliwość zainicjowania powiązanego postępowania karnego np. w oparciu o art. 305 k.k. dla celów włączenia do tego postępowania akt postępowania antymonopolowego.

60 K. Kohutek, *opt. cit.*, str. 29 i cytowana przez autora literatura. Na marginesie, nie jest wykluczone, że Trybunał generalnie opowie się za celowościową interpretacją przepisów dot. ujawniania dowodów zwartych w dyrektywie odszkodowawczej, która to nakazywałaby przyjęcie, że powodowie we wszystkich krajach członkowskich winni dysponować możliwością wnoszenia o ujawnienie dowodów przed wytoczeniem powództwa. Taką interpretację zaproponował rzecznik M. Szpunar w swojej opinii w sprawie *PACCAR Inc*, wskazując, że przynajmniej w niektórych przypadkach wniosek o ujawnienie dowodów złożony, technicznie rzecz biorąc, przed wniesieniem powództwa o odszkodowanie powinien wchodzić w zakres stosowania dyrektywy odszkodowawczej, co pozwoli na ograniczenie różnic istniejących pomiędzy systemami krajowymi państw członkowskich. Jak argumentuje rzecznik, interpretację tę wspiera m.in. *effet utile* art. 101 i 102 TFUE. Ujawnienie dowodów przed wszczęciem postępowania co do istoty sprawy może bowiem czasami okazać się konieczne dla wszczęcia takiego postępowania, zob. Opinia rzecznika generalnego w sprawie *PACCAR Inc.*, pkt 50.

także charakter samych przepisów podlegających wykładni – zagadnienie jurysdykcji nie zostało bowiem uregulowane w dyrektywie odszkodowawczej, a mającym zastosowanie postanowieniom rozporządzenia nr 1215/2012 dot. ustalania jurysdykcji, tzw. Bruksela I bis, nieraz zarzuca się niedostosowanie do stanów faktycznych dotyczących naruszenia prawa konkurencji⁶¹. Należy wyjaśnić, że rozporządzenie Bruksela I bis stosuje się do wszystkich powództw złożonych od dnia 10.01.2015 r. Dokonana przez Trybunał wykładnia uprzednio obowiązującego rozporządzenia Bruksela I obowiązuje jednak także w odniesieniu do przepisów Bruksela I bis, jeżeli przepisy te można uznać za „równoważne”⁶². Zależność ta zachodzi w obrębie przepisów mogących mieć zastosowanie w sprawach *private enforcement*.⁶³

Rozporządzenie Bruksela I bis opiera się na wyrażonej w art. 4 ust. 1 zasadzie jurysdykcji ogólnej sądów państwa członkowskiego miejsca zamieszkania pozwanych niezależnie od ich obywatelstwa (domicyl, *forum rei*). Rozporządzenie przewiduje również formy jurysdykcji szczególnej. Na gruncie omawianych spraw istotne pozostają zwłaszcza dwie jurysdykcje szczególne, które zostały uregulowane odpowiednio w art. 7 pkt 1 i pkt 2 Bruksela I bis. Pierwszy z wymienionych wyjątków, przewidziany w art. 7 pkt 1, pozwala powodowi wytoczyć powództwo przed sądem miejsca wykonania danego zobowiązania będącego podstawą powództwa. Zgodnie natomiast z art. 7 pkt 2 Bruksela I bis w odniesieniu do spraw dotyczących czynu niedozwolonego lub czynu podobnego do czynu niedozwolonego powództwo powinno być kierowane przed sądy miejsca, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę (*forum damni*). Wymienione wyjątki mają spore znaczenie dla omawianych spraw; roszczenia odszkodowawcze nieraz powstają bowiem na tle istniejącego stosunku kontraktowego, naruszenie prawa konkurencji generalnie kwalifikuje się natomiast jako czyn niedozwolony. W przypadku, gdy podmiot naruszający stanowi międzynarodową korporację, zastosowanie może również znaleźć jurysdykcja w sprawach dotyczących sporów wynikających z działalności filii, agencji lub innego oddziału, w ramach której właściwe są sądy miejsca, gdzie znajdują się filia, agencja lub inny oddział (art. 7 pkt 5 Bruksela I bis). W przypadku możliwości zastosowania jurysdykcji szczególnej powód może dokonać wyboru między odpowiednimi jurysdykcjami, tj. ogólną (domicyl) lub właściwą szczególną⁶⁴. Należy dodać, że wszelkie uregulowania jurysdykcji szczególnej jako wyjątek od zasady ogólnej podlegają wykładni ścisłej⁶⁵.

Poza powyższymi przepisami istotna pozostaje reguła przewidziana w art. 25 ust. 1 Bruksela I bis, wedle której jurysdykcja sądów może zostać określona w ramach zawartej przez strony umowy. Zanim więc konkretne rozwiązania rozporządzenia jurysdykcyjnego będą mogły znaleźć zastosowanie, niezbędnym jest zbadanie, czy między ewentualnymi stronami przyszłego procesu istniała relacja umowna, w ramach której zawarto klauzulę jurysdykcyjną bądź arbitrażową.

Mając na uwadze, że w zakresie antymonopolowych powództw odszkodowawczych najwięcej kontrowersji budzi wykładania przepisu dot. jurysdykcji szczególnej w sprawach deliktów, w pierwszej kolejności omówię orzecznictwo na tle art. 7

61 M. Dąbroś, *Wyrok w sprawie Volkswagen (C-343/19) – czy to już forum actoris?*, iKAR 2021 4(10), str. 84.

62 Wyrok TSUE z 29.7.2019 w sprawie C-451/18, *Tibor-Trans*, EU:C:2019:635.

63 Różnica w tym kontekście sprowadza się do numeracji przepisów.

64 Wyrok TSUE z 24.11.2020 w sprawie C-59/19, *Wikinghof*, EC:2020:950, pkt 27.

65 *Wikinghof*, pkt 26.

pkt 2 Bruksela I bis, z naciskiem na wykładnię kluczowych w tym obszarze pojęć, tj.: „miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przyczynę szkody” oraz „miejsca wystąpienia szkody”. Kolejny punkt poświęcony będzie jurysdykcji szczególnej w sprawach wynikających z działalności filii. Następnie przedstawione zostaną kwestie związania stron klauzulami jurysdykcyjnymi oraz arbitrażowymi. W dalszym zakresie przyjrzą się regułom rozstrzygnięcia pomiędzy aplikacją konkurencyjnych wyjątków z art. 7 Bruksela I bis, temu, w jakiej mierze rozporządzenie dot. jurysdykcji determinuje właściwość miejscową sądu krajowego oraz niezwykle praktycznemu zagadnieniu możliwości koncentracji jurysdykcji i jej „zakotwiczenia”.

3.1.1. Wykładnia art. 7 pkt 2 Bruksela I bis w sprawach dot. dochodzenia roszczeń w związku z naruszeniem unijnych reguł konkurencji

Art. 7 pkt 2 Bruksela I bis stanowi, że osoba, która ma miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, może być pozwana w innym państwie członkowskim w sprawach dotyczących czynu niedozwolonego lub czynu podobnego do czynu niedozwolonego – przed sądy miejsca, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę. Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Trybunału miejsce, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę, rozumie się dwojako: zarówno jako miejsce, w którym szkoda wystąpiła, jak i miejsce, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przyczynę szkody⁶⁶. Powództwo odszkodowawcze przeciwko pozwanemu może zostać wytoczone – według wyboru powoda – przed sąd właściwy dla jednego z tych dwóch miejsc⁶⁷. Wątpliwości na przestrzeni ostatnich lat budziło to, jak te dwa pojęcia rozumiane są w kontekście naruszeń prawa konkurencji jako zdarzeń szkodzących.

3.1.1.1. Pojęcie „Miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przyczynę szkody”

Pojęcie miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę, poddano wykładni na gruncie spraw dot. roszczeń antymonopolowych w ramach dwóch orzeczeń, tj. w wyroku *CDC*⁶⁸ z 2015 r. oraz wyroku *flyLAL*⁶⁹ z 2018 r. W stanie faktycznym sprawy *CDC* spółka prawa belgijskiego Cartel Damages Claim, zajmująca się profesjonalnym dochodzeniem szkód antymonopolowych na rzecz poszkodowanych, wniosła przed niemiecki sąd krajowy powództwo odszkodowawcze w imieniu nabywców nadtlenu wodoru, którego ceny zostały sztucznie zawyżone w wyniku kartelu stwierdzonego decyzją Komisji Europejskiej z 2006 r.⁷⁰ Wyrok w sprawie *flyLAL* zapadł z kolei w związku z powództwem o naprawienie szkody na rzecz linii lotniczej poszkodowanej stosowaniem drapieżnych cen przez konkurencyjnego przewoźnika.

W *CDC* Trybunał po pierwsze wyjaśnił, że w przypadkach zmów cenowych, gdy szkoda polega na zapłacie zawyżonej ceny w ramach stosunków umownych z uczestnikami

66 Wyrok TSUE z 30.11.1976 w sprawie C-21/76, *Bier*, EU:C:1976:166 oraz z 19.4.2012 w sprawie C-523/10, *Wintersteiger*, EU:C:2012:220, pkt 19, z 3.4.2014 w sprawie, C-387/12, *Hi Hotel HCF*, EU:C:2014:215, pkt 27, z 21.12.2016 w sprawie C-618/15, *Concurrence*, EU:C:2016:976, pkt 25.

67 *Tibor-Trans*, pkt 25 i przytoczone tam orzecznictwo.

68 Wyrok TSUE z 21.5.2015 w sprawie C-352/13, *CDC*, EU:C:2015:335.

69 Wyrok TSUE z 5.7.2018 w sprawie C-27/17, *flyLAL-Lithuanian Airlines*, EU:C:2018:533.

70 Decyzja KE z 3.5.2006, 2006/903/EC, COMP/F/C.38.620 – Nadtlenuk wodoru i nadboran sodu.

kartelu, zdarzeniem powodującym powstanie szkody nie jest naruszenie tych zobowiązań umownych, lecz uprzednio dokonane przez członków zmowy ograniczenie swobody umów w taki sposób, iż dla kupującego niemożliwym stało się zaopatrzenie się w towary po cenie ustalonej zgodnie z prawami rynku⁷¹. W takiej sytuacji miejscem, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące powstanie szkody, będzie miejsce zawarcia kartelu⁷². W literaturze zaakcentowano, że zasada ta nie przystaje do współczesności, gdzie naruszenia mają charakter bardziej skomplikowany, co w praktyce utrudnia wskazanie jednego miejsca zawarcia kartelu⁷³. Trybunał, mając świadomość, że wyrażonej reguły nie da się odnieść do sytuacji, w której na kartel składa się szereg porozumień zawartych na różnych spotkaniach i podczas różnych konsultacji mających miejsce w różnych miejscach w Unii⁷⁴, wprowadził kryterium pomocnicze. Wedle tego kryterium, jeżeli w ramach naruszenia możliwym jest wyodrębnienie szczególnego porozumienia, które samo w sobie można zaklasyfikować jako zdarzenie powodujące powstanie szkody podnoszonej przez danego poszkodowanego, właściwy dla rozpoznania szkody będzie sąd, w którego obszarze właściwości zawarto wspomniane konkretne porozumienie⁷⁵. Trybunał nie podzielił tym samym rozważań rzecznika generalnego N. Jääskinena, który postulował, że w sytuacji, gdy powództwo polega na działaniach planowanych lub wykonanych w wielu miejscach, szczególnie reguła ustalania jurysdykcji do deliktów w ogóle nie powinna mieć zastosowania⁷⁶.

W następującym po *CDC* orzeczeniu w sprawie *flyLAL* Trybunał dokonywał wykładni pojęcia „miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące powstanie szkody” w kontekście naruszenia o możliwej podwójnej kwalifikacji – działania o charakterze nadużycia pozycji dominującej miały wynikać z wykonywania postanowień naruszającego porozumienia. W ramach postępowania głównego litewska linia lotnicza w likwidacji *flyLAL* domagała się przed sądami litewskimi odszkodowania od dwóch spółek prawa łotewskiego, tj. od portu lotniczego w Rydze oraz od łotewskiego przewoźnika lotniczego *Air Baltic*⁷⁷. W okresie poprzedzającym likwidację *flyLal* spółka ta i *AirBaltic* konkurowały ze sobą w ramach połączeń lotniczych z portu lotniczego w Wilnie i do niego. Zdaniem powoda utrata dochodów prowadząca do likwidacji *flyLAL* wynikała z niedozwolonego działania *Air Baltic*, które w celu wyparcia konkurenta z rynku stosować miały drapieżne ceny na wybranych przelotach. Możliwość *AirBaltic* do obrania takiej taktyki wynikała z naruszającego obniżenia na rzecz tej spółki opłat za usługi świadczone przez port lotniczy w Rydze. *FlyLal* powołał w tym względzie decyzję łotewskiego organu do spraw konkurencji, w której ustalono, że system obniżek stosowany przez port lotniczy *Ryga* stanowi naruszenie art. 102 TFUE⁷⁸.

W toku postępowania port lotniczy w Rydze i *Air Baltic* podniosły zarzut braku jurysdykcji międzynarodowej sądów litewskich do rozpoznania sporu. W odpowiedzi na pytania sądu odsyłającego, Trybunał wskazał, że w sytuacji, w której możliwa

71 *CDC*, pkt 43.

72 *CDC*, pkt 44.

73 L. Idot, *The International Aspects of Private Enforcement After the Directive 2014/104/EU. Gaps in the EU System and Competition Between National Laws?*, *Concurrences* N° 2-2017.

74 *CDC*, pkt 45.

75 *CDC*, pkt 46.

76 Opinia rzecznika generalnego N. Jääskinena przedstawiona 11.12. 2014 w sprawie C-352/13, *CDC*, ECLI:EU:C:2014:2443, pkt 52.

77 *flyLAL*, pkt 2.

78 *flyLAL*, pkt 12.

jest różna kwalifikacja prawna działań pozwanych spółek, dla ustalenia jurysdykcji niezbędnym jest wybór konkretnego zdarzenia szkodzącego, tj. dokonanie oceny, czy jest nim porozumienie antykonkurencyjne na podstawie art. 101 TFUE, czy nadużycie pozycji dominującej na podstawie art. 102 TFUE⁷⁹. Wybór zdarzenia szkodzącego w konkretnej sprawie może wpływać na różne ustalenia jurysdykcji. Jeżeli przyjąć, że zdarzeniem szkodzącym było niedozwolone porozumienie, lub jeśli rozpatrywać praktykę drapieżnych cen jako ograniczającą się do wykonywania tego porozumienia – miejscem, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące powstanie szkody, będzie, zgodnie z regułą wyrażoną w sprawie *CDC*, miejsce, w którym porozumienie zostało ostatecznie zawarte⁸⁰. Z drugiej strony, gdyby daną praktykę rozpatrywać jako nadużycie pozycji dominującej, biorąc pod uwagę, że ten typ naruszenia wynika z faktycznych działań podejmowanych przez dominanta, właściwość należałoby przypisać sądom państwa, gdzie naruszenie zostało wprowadzone w życie⁸¹. W jeszcze innym wariantcie, w którym uznano by, że oba zdarzenia (obie kategorie naruszeń) łącznie przyczyniły się do powstania podnoszonej szkody, jako część jednej strategii mającej na celu wyeliminowanie spółki *flyLAL* z rynku, niezbędnym byłoby ustalenie zdarzenia mającego szczególne znaczenie dla wprowadzenia w życie takiej strategii w ramach łańcucha zdarzeń⁸².

3.1.1.2. Pojęcie „Miejsca wystąpienia szkody”

Miejsce, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę, do którego odnosi się art. 7 pkt 2 Bruksela I bis, obejmuje zarówno miejsce, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przyczynę szkody, jak również miejsce wystąpienia szkody. Możliwe jest więc wniesienie powództwa – wedle wyboru powoda do sądu właściwego w którymkolwiek z tych miejsc⁸³. Powyżej omówiliśmy zakres rozumienia pierwszego ze wskazanych pojęć na szczególnym gruncie roszczeń antymonopolowych. W tym miejscu w tożsamym kontekście przyjrzymy się pojęciu „miejsca wystąpienia szkody”. Tradycyjnie w orzecznictwie Trybunału miejsce to jest rozumiane jako miejsce, gdzie podnoszona szkoda się materializuje⁸⁴.

W wyroku *CDC* rozstrzygnięto, że w przypadku, gdy szkoda polega na nadpłacie z powodu sztucznie zawyżonej kartelem ceny, miejsce wystąpienia szkody można zidentyfikować jedynie w odniesieniu do każdego uważającego się za poszkodowanego z osobna i co do zasady będzie nim siedziba danego przedsiębiorstwa⁸⁵. Zidentyfikowany w ten sposób sąd będzie właściwy do rozpoznania powództwa – w odniesieniu do całej szkody spowodowanej u tego podmiotu w związku z zawyżoną ceną – wytoczonego przeciwko czy to jednego uczestnika kartelu, czy też kilku spośród nich⁸⁶. Konstatacja, zgodnie z którą miejscem wystąpienia szkody polegającej na zapłacie zawyżonej ceny będzie co do zasady siedziba danego przedsiębiorstwa, została przez

79 *flyLAL*, pkt 47, 48. zob. także opinia rzecznika generalnego M. Bobeka z 28.2.2018 w sprawie C-27/17, *flyLAL-Lithuanian Airlines*, EU:C:2018:136, pkt 69.

80 *flyLAL*, pkt 49-50.

81 *flyLAL*, pkt 51-52.

82 *flyLAL*, pkt 53.

83 Wyrok TSUE z 29.7.2019 w sprawie C-451/18, *Tibor-Trans*, EU:C:2019:635, pkt 25.

84 Wyrok TSUE z 16.7.2009 w sprawie C-189/08, *Zuid-Chemie*, EU:C:2009:475, pkt 27.

85 *CDC*, pkt 52.

86 *CDC*, pkt 54, *flyLAL*, pkt 42.

niektórych oceniona jako niebezpieczna i prowadząca do przyjęcia *forum actoris*⁸⁷. M. Dąbroś argumentował, że zastosowanie 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis do sądów państwa właściwego ze względu na miejsce zamieszkania poszkodowanego nie powinno mieć charakteru systemowego, a zostało przez Trybunał dopuszczone w sytuacji, gdy rzeczywiście miejsce zamieszkania poszkodowanego będzie tożsame z miejscem, gdzie szkoda się urzeczywistniła, która to zbieżność w praktyce nie zawsze musi zachodzić⁸⁸. Faktycznie, w *CDC* Trybunał jednoznacznie takiego wymogu zbieżności nie wprowadził, co mogło rodzić wątpliwości⁸⁹. Kolejne dwa rozstrzygnięcia, odpowiednio w sprawach *flyLAL* i *Tibor Trans*, potwierdziły, że szkoda powstaje w państwie członkowskim, na którego rynki nadużycie miało wpływ.

W *flyLaL* Trybunał zauważył, że ustalanie miejsca wystąpienia szkody wymaga oceny, czy dana szkoda ma charakter pierwotny, tj. czy wynika bezpośrednio ze zdarzenia powodującego powstanie szkody, czy też jest szkodą wtórną, łączącą się z późniejszymi negatywnymi konsekwencjami danego zdarzenia⁹⁰. Miejsce oznaczone w art. 7 pkt 2 Bruksela I bis nie może być interpretowane tak szeroko, by obejmowało każde miejsce, gdzie odczuwalne są niekorzystne skutki powodujących szkodę okoliczności, która wystąpiła w innym miejscu⁹¹. Miejsce wystąpienia szkody w zakresie zastosowania omawianej normy jest zatem rozumiane jako miejsce wystąpienia szkody pierwotnej. Co do pojęcia szkody pierwotnej, Trybunał potwierdził, że może ją stanowić utrata dochodu polegająca głównie na zmniejszeniu sprzedaży⁹². Szkoda powstaje w państwie członkowskim, na którego rynki nadużycie miało wpływ⁹³. W omawianej sprawie za miejsce urzeczywistnienia szkody uznano rynek litewski. Na Litwie poszkodowany przewoźnik miał swoją siedzibę i tam prowadził zasadniczą część działalności sprzedaży usług przewozu lotniczego, w związku z którymi poniesiono stratę⁹⁴. Trybunał tym samym pod uwagę wziął nie tylko element siedziby, ale i faktyczne „rozlokowanie” szkody ze względu na charakter wykonywanej działalności⁹⁵. Odwołano się do reguły przewidywalności przepisów o jurysdykcji, zgodnie z którymi, najbardziej odpowiednio do rozpatrzenia powództw są sądy państwa członkowskiego, gdzie mieści się rynek dotknięty danym zachowaniem antykonkurencyjnym. Jednocześnie podmiot gospodarczy, który podejmuje działania szkodzące, może rozsądnie spodziewać się, że zostanie pozwany przed sądy miejsca, gdzie jego zachowania zakłóciły zasady konkurencji⁹⁶.

Dalsze wskazówki dotyczące sposobu identyfikacji miejsca, na które naruszenie miało wpływ, zostały udzielone w sprawie *Tibor-Trans*. Na kanwie tej sprawy Trybunał wyjaśnił, że w przypadku praktyki polegającej na zawyżaniu cen, będzie to miejsce, gdzie

---

87 L. Idot, *opt. cit.*

88 M. Dąbroś, *opt. cit.*, str. 88.

89 C. Fratea, *Cross-border damage antitrust claims and private international law rules on jurisdiction*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 128.

90 *flyLAL*, pkt 31.

91 *flyLAL*, pkt 32.

92 *flyLAL*, pkt 36, zob. również wyrok TSUE z 21.12.2016 w sprawie C-618/15, *Concurrence*, EU:C:2016:976, pkt 33, 35.

93 *flyLAL*, pkt 40.

94 *flyLAL*, pkt 39.

95 C. Fratea, *Cross-border damage antitrust claims and private international law rules on jurisdiction*, [w:] R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 134.

96 *flyLAL*, pkt 40.

ceny zostały w ten sposób zniekształcone, nawet jeśli powództwo zostało skierowane przeciwko uczestnikowi kartelu, z którym poszkodowany bezpośrednio stosunków umownych nie nawiązał⁹⁷. Sprawa dotyczyła odszkodowania dochodzonego przez nabywcę pośredniego od jednego z producentów ciężarówek uznanego przez Komisję za członka kartelu na rynku samochodów ciężarowych⁹⁸. Choć powództwo zostało wniesione bezpośrednio przeciwko producentom samochodów ciężarowych DAF Trucks, szkoda, której dotyczyło, miała powstać w wyniku zakupu na terenie Węgier samochodów ciężarowych nie od producenta pojazdu, ale od jego węgierskich koncesjonariuszy. Trybunał wyjaśnił, że okoliczność, iż poszkodowany był nabywcą pośrednim, nie oznacza, jako taka, iż poniesiona przez niego szkoda nie miała charakteru bezpośredniego. Szkoda polegająca na zapłacie zawyżonej w wyniku kartelu ceny wynika bezpośrednio z tego zdarzenia, a zatem umożliwia wytoczenie powództwa w każdym kraju członkowskim, gdzie ceny skartelizowanych produktów zostały w ten sposób zniekształcone, niezależnie od tego, czy skartelizowane przedmioty zostały nabyte od bezpośredniego naruszcyciela⁹⁹. Orzeczenie w sprawie *Tibor-Trans* potwierdziło tym samym, że jurysdykcja sądów w oparciu o art. 7 pkt 2 Bruksela I bis może zostać ustalona jako miejsce urzeczywistnienia się szkody doznanej przez nabywcę pośredniego, o ile szkoda ta ma charakter pierwotny.

Jako zmierzający w kierunku przyjęcia zasady *forum actoris* został oceniony wydany w lipcu 2020 r. wyrok w sprawie *Volkswagen*¹⁰⁰. Trybunał uznał w tej sprawie, że miejsce urzeczywistnienia się szkody polegającej na niezgodnym z prawem wyposażaniem przez producenta samochodów Volkswagen w oprogramowanie manipulujące danymi dotyczącymi emisji spalin odpowiada miejscu nabycia pojazdu od osoby trzeciej.

Najnowsze rozstrzygnięcie dotyczące omawianych zagadnień zapadło w sprawie *Volvo I*¹⁰¹ stanowi z kolei swojego rodzaju połączenie konkluzji dotychczasowego orzecznictwa dot. jurysdykcji, ze szczególnym uwzględnieniem *CDC* i *Volkswagen*. W *Volvo I* Trybunał wskazał na dwojakie rozumienie pojęcia miejsca wystąpienia szkody w zależności od tego, czy skartelizowany produkt został nabyty w ramach właściwości miejscowej jednego sądu krajowego, czy kilku takich właściwości. W uproszczeniu, jeżeli poszkodowany zakupił wyłącznie towary, na które dane praktyki antykonkurencyjne wywierały wpływ na obszarze właściwości jednego tylko sądu, w oparciu o przesłankę miejsca wystąpienia szkody, właściwy będzie sąd ze względu na miejsce nabycia towaru i to niezależnie od tego, czy został on zakupiony od pozwanych bezpośrednio, czy też pośrednio, lub czy własność została przeniesiona natychmiast, czy też np. – jak w postępowaniu głównym sprawy *Volvo I* – po zakończeniu umowy leasingu¹⁰². W przypadku natomiast, gdy towary są kupowane w kilku miejscach, jurysdykcja przysługuje sądowi, w którego obszarze właściwości leży siedziba poszkodowanego przedsiębiorstwa¹⁰³.

Rozwiązanie, jakie Trybunał przedstawił w sprawie *Volvo I*, ocenione zostało jako nie do końca fortunne. Podniesiono m.in., że podobne podejście prowadzi do

97 *TiborTrans*, pkt 37.

98 Decyzja KE z 19.7.2016, AT.39824 – Samochody ciężarowe.

99 *TiborTrans* pkt 31, *Sumal*, pkt 66.

100 Wyrok TSUE z 9.7.2020 w sprawie C-343/19, *Volkswagen*, EU:C:2020:534, tak M. Dąbroś, *opt. cit.*

101 Wyrok TSUE z 15.7.2021 w sprawie C-30/20, *Volvo I*, EU:C:2021:604.

102 *Volvo I*, pkt 39-40.

103 *Volvo I*, pkt 41.

korzystniejszego traktowania przedsiębiorstw, które zakupiły produkty w różnych lokalizacjach, w porównaniu z małymi przedsiębiorstwami, które dokonały zakupów w jednej i tej samej lokalizacji¹⁰⁴. W praktyce można założyć, że powodowi zwykle łatwiej jest wnieść pozew do sądu, w obrębie właściwości którego ma on swoją siedzibę, w porównaniu do sądu właściwego ze względu na miejsce nabycia produktów objętych kartelem, gdyż ten może być przecież znacznie oddalony od siedziby powoda¹⁰⁵.

Co ciekawe, argumentacja przedstawiona w *Volvo I* znajduje już praktyczne zastosowanie na gruncie krajowym. Odwołując się do tego orzeczenia, Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 15.10.2021 r. uznał jurysdykcję sądów polskich do rozpatrzenia sprawy związanej z wspomnianym już unijnym kartelem ciężarówkowym¹⁰⁶. W ramach postępowania powodowie, mający siedzibę w Polsce, domagali się od pozwanego z siedzibą w Holandii naprawienia szkody, jakiej doznali ze względu na zakup samochodu ciężarowego po zawyżonej cenie. Pozwany podniósł zarzut braku jurysdykcji sądów polskich. Sąd Najwyższy potwierdził jednak, że jurysdykcję do rozpoznania powództwa ma i będzie właściwy miejscowo sąd, w którego obszarze właściwości poszkodowane przedsiębiorstwo kupiło towary, na jakie zmowa kartelowa wywarła wpływ, względnie – w przypadku zakupu towarów w wielu miejscach – sąd, w obszarze właściwości którego znajduje się siedziba owego przedsiębiorstwa. Tym samym, jako iż skartelizowane ciężarówki zostały zakupione we Wrocławiu (nie bezpośrednio, ale od polskiego dealera, co jednak – jak już wiemy – nie ma znaczenia, bo szkoda polegająca na zapłacie zawyżonej w wyniku kartelu ceny jest szkodą pierwotną, niezależnie od tego, czy towar jest nabywany pośrednio, czy bezpośrednio), właściwe do rozpoznania sprawy należałoby uznać sądy wrocławskie.

3.1.1.3. Art. 7 pkt 2 Bruksela I bis jako ustanawiający właściwość miejscową

W przytoczonym wyżej postanowieniu Sądu Najwyższego poza samym ustalaniem jurysdykcji krajowej SN poruszył również kwestie dotyczące ustalania właściwości miejscowej. Zagadnienia związane ze wskazaniem sądu właściwego do rozpoznania powództwa o odszkodowanie na obszarze danego państwa członkowskiego także wyjaśnione zostały w orzeczeniu *Volvo I*; sąd odsyłający zastanawiał się bowiem, czy omawiany wyżej art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis stanowi przepis jurysdykcyjny dotyczący ściśle jurysdykcji międzynarodowej, czy też funkcjonuje on również jako przepis określający właściwość miejscową w ramach rozdziału właściwości między sądami danego państwa członkowskiego¹⁰⁷.

Trybunał, w ślad za opinią rzecznika generalnego J. R. De La Toura¹⁰⁸, jednoznacznie wskazał, że już z samego brzmienia art. 7 pkt 2 Bruksela I bis wynika, że przepis

104 Zob. wpis M. Sousa Ferro w serwisie LinkedIn z 22.4.2021 dot. opinii rzecznika generalnego w sprawie *Volvo*, *AG R. de la Tour's Opinion in Volvo (C-30/20)*, (dostęp: 1.2022 https://www.linkedin.com/pulse/ag-r-de-la-tours-opinion-volvo-c-3020-miguel-sousa-ferro/?trk=read_related_article-card_title).

105 M. Barennes, *The Volvo Judgment in Case C-30/20: the Place Where the Damage Occurred in Follow-on Cartel Damages Claims*, Kluwer Competition Law Blog, 22.7.2021, (dostęp: 4.2022 <http://competition-lawblog.kluwercompetitionlaw.com/2021/07/22/the-volvo-judgment-in-case-c-30-20-the-place-where-the-damage-occurred-in-follow-on-cartel-damages-claims/>).

106 Postanowienie SN z 15.10.2021 r., sygn. akt V CSKP 124/21.

107 *Volvo I*, pkt 18.

108 Opinia rzecznika generalnego J. R. De La Toura przedstawiona 22.4.2021 w sprawie C-30/20, *Volvo I*, C-30/20, EU:C:2021:322, pkt 46.

ten przyznaje bezpośrednio zarówno jurysdykcję międzynarodową, jak i właściwość miejscową sądowi, w którego obszarze wystąpiła szkoda¹⁰⁹. Potwierdzone tym samym zostało stanowisko części doktryny już wcześniej akcentującej odmienną art. 7 rozporządzenia jurysdykcyjnego, który w przeciwieństwie do reguły ogólnej, wyznacza zarówno jurysdykcję krajowej, jak i wewnętrzną właściwość terytorialną¹¹⁰. Faktycznie, jak zauważył M. Sousa Ferro, zagadnienie to nie było jednak do końca jasne, a np. hiszpański Sąd Najwyższy przyjmował zasadniczo podejście odmienne od tego ostatecznie przyjętego w orzeczeniu *Volvo I*¹¹¹.

3.1.2. Jurysdykcja szczególna w sprawach wynikających z działalności filii

Jak już wspominałam, naruszenia prawa konkurencji nieraz mogą wynikać z działania międzynarodowych korporacji, których poszczególne jednostki podlegają rozproszeniu w wielu państwach członkowskich. W różnych konfiguracjach decyzje o naruszeniu mogą zostać podejmowane np. w jednostkach centralnych lub za ich wiedzą, a implementowane lokalnie przy wykorzystaniu istniejących filii, agencji lub oddziałów. Dla poszkodowanych naruszeniem korzystne może być wytoczenie powództw właśnie przed sądy danej filii. Działanie to umożliwia art. 7 pkt 5 Bruksela I bis, który określa jurysdykcję szczególną w sprawach dotyczących sporów wynikających z działalności filii, agencji lub innego oddziału, przyznając jurysdykcję sądom miejsca, w którym znajdują się dana filia, agencja lub oddział.

Możliwość powołania tej podstawy jurysdykcji szczególnej w przypadku antymonopolowych powództw odszkodowawczych analizowano w sprawie *flyLAL*. Tradycyjnie dla rozstrzygnięcia, czy powództwo dotyczące działalności filii ma związek z danym państwem członkowskim, badaniu poddaje się dwa kryteria. Pierwsze z nich zakłada istnienie ośrodka działalności sprawiającego wrażenie trwałości, będącego przedłużeniem głównego przedsiębiorstwa. Ośrodek ten musi posiadać kierownictwo oraz być wyposażony materialnie w sposób umożliwiający prowadzenie interesów z osobami trzecimi. Po drugie spór powinien dotyczyć albo działań związanych z działalnością filii, albo zobowiązań przez nią podjętych w imieniu przedsiębiorstwa głównego, jeżeli mają one zostać wykonane w państwie położenia filii¹¹². Trybunał zaznaczył, że aby spór dotyczył działalności filii, musi ona rzeczywiście uczestniczyć w niektórych czynnościach składających się na czyn niedozwolony¹¹³. Udział ten powinien być „wystarczająco istotny”, tak, aby można go uznać za pozostający w ścisłym związku z naruszeniem¹¹⁴. Ustalenia te należą do sądu krajowego¹¹⁵. Jednocześnie, zwrócono uwagę, że elementy techniczne, takie jak np.: brak prowadzenia przez filię księgowości odrębnej od przedsiębiorstwa głównego nie stanowią same w sobie istotnego kryterium w celu ustalenia, czy filia ta rzeczywiście uczestniczyła w naruszeniu¹¹⁶.

109 *Volvo I*, pkt 33.

110 F. Mosconi, C. Campiglio, *Diritto internazionale privato e processuale*, Część. 1, Parte generale e obbligazioni, edycja 8, Turyn, Utet Giuridica, 2017, str. 77.

111 Zob. wpis M. Sousa Ferro w serwisie LinkedIn z 22.4.2021 dot. opinii rzecznika generalnego w sprawie *Volvo*, AG R. de la Tour's Opinion in *Volvo (C-30/20)*, (dostęp: 1.2022 https://www.linkedin.com/pulse/ag-r-de-la-tours-opinion-volvo-c-3020-miguel-sousa-ferro/?trk=read_related_article-card_title).

112 *flyLAL*, pkt 59.

113 *flyLAL*, pkt 63.

114 *flyLAL*, pkt 64, 66.

115 *flyLAL*, pkt 64.

116 *flyLAL*, pkt 65.

W praktyce wydaje się, że ze względu na potwierdzenie przez Trybunał w późniejszym wyroku *Sumal*¹¹⁷ (zob. rozdział 4.) możliwości dochodzenia odszkodowania spowodowanego naruszeniem dokonanym przez spółkę matkę bezpośrednio od spółek córek, dla ustanowienia „lokalnej” jurysdykcji w wielu sprawach wykazywanie kryteriów dla możliwości zastosowania art. 7 pkt 5 Bruksela I bis nie będzie konieczne. Alternatywą w niektórych przypadkach może okazać się wykazanie, że dana filia, oddział czy agencja są częścią jednostki gospodarczej, w obrębie której dopuszczono się naruszenia, co umożliwiłoby bezpośrednie pozwanie tych podmiotów zależnych na zasadzie ogólnej, tj. przed sądy ich siedziby, lub na mocy art. 7 pkt 2 Bruksela I bis, korzystając z wykładni potwierdzonej w *Volvo I*, łącznie z możliwością zakotwiczenia jurysdykcji w stosunku do spółki zależnej oraz dominującej¹¹⁸ (zob. pkt 3.1.6 poniżej).

3.1.3. Klauzule jurysdykcyjne

Zgodnie z regułą przewidzianą w art. 25 ust. 1 Bruksela I bis¹¹⁹ jurysdykcja sądów może zostać określona w ramach zawartej przez strony umowy. Stosowanie klauzuli jurysdykcyjnych jest częstą praktyką w międzynarodowych obrotach gospodarczych i służy zapewnieniu przewidywalności we wzajemnych stosunkach. Zapisy tego typu klauzul pozostają istotne dla powództw odszkodowawczych, ponieważ szkoda antymonopolowa może powstać właśnie w ramach prowadzonej przez strony współpracy, np. ze względu na naruszający charakter umów dystrybucyjnych czy też nadużycia pozycji dominującej kontrahenta¹²⁰. Zagadnienia te rozważane były w wyrokach *CDC* i *Apple Sales International*¹²¹.

W *CDC* Trybunał zaznaczył, że wymóg skutecznego egzekwowania zakazu zawierania niedozwolonych porozumień nie jest przesłanką zwalniającą strony i sąd ze związania klauzulą prorogacyjną¹²². Wykładnia klauzuli prorogacyjnej służąca ustaleniu zakresu sporów nią objętych jest zadaniem sądu krajowego, przed którym ją powołano¹²³. Możliwość zastosowania klauzuli prorogacyjnej pozostaje jednocześnie ograniczona do sporów wywodzących się ze stosunku prawnego, dla którego owa klauzula została uzgodniona, tj. do sporów już wynikłych albo mogących wyniknąć w przyszłości z określonego stosunku prawnego¹²⁴. Doprowadziło to Trybunał do kluczowego stwierdzenia, że klauzula odnosząca się w abstrakcyjny sposób do sporów powstających w kontekście stosunków umownych, nie może mieć zastosowania do powództwa odszkodowawczego wynikającego z faktu uczestnictwa kontrahenta w kartelu¹²⁵. Trybunał uznał, że w przypadku powództw o odszkodowanie z tytułu naruszenia art. 101 TFUE klauzula prorogacyjna zawarta w umowie o dostawę towaru może zostać uwzględniona wyłącznie, gdy klauzula ta odnosi się do sporów dotyczących odpo-

117 Wyrok TSUE z 6.10.2021 w sprawie C-882/19, *Sumal SL*, EU:C:2021:800.

118 Zob. B. Freund, *Heralds of Change: In the Aftermath of Skanska (C-724/17) and Sumal (C-882/19)*, Springer 15.2.2022, str. 15.

119 Uprzednio art. 23 ust. 1 Bruksela I.

120 L. Idot, *The International Aspects of Private Enforcement After the Directive 2014/104/EU. Gaps in the EU System and Competition Between National Laws?*, *Concurrences* N°2-2017, pkt 17.

121 Wyrok TSUE z 24.10.2018 w sprawie C-595/17, *Apple Sales International*, EU:C:2018:854.

122 *CDC*, pkt 61-62.

123 *CDC*, pkt 67.

124 *CDC*, pkt 66-68.

125 *CDC*, pkt 69-70.

wiedzialności wynikającej z naruszenia prawa konkurencji¹²⁶. W przypadku klauzuli o charakterze ogólnym, tj. gdy jej treść nie odnosi się do sporów z zakresu prawa konkurencji, przedsiębiorca poszkodowany naruszeniem takim jak kartel, nieposiadający wiedzy o udziale swojego kontrahenta w tym naruszeniu, nie może bowiem racjonalnie przewidzieć antymonopolowego sporu odszkodowawczego w momencie zawierania klauzuli. Co za tym idzie, nie jest możliwe uznanie, że spór ten miał swoje źródło w stosunkach umownych¹²⁷. Innej oceny wymagałaby sytuacja, w której klauzula prorogacyjna nawiązuje do sporów dotyczących odpowiedzialności wynikającej z naruszenia prawa konkurencji. W takim przypadku powództwa o naprawienie szkody powstałej wskutek uczestnictwa kontrahenta w kartelu winny być rozpatrywane przez sąd wskazany w owej klauzuli¹²⁸.

Zagadnieniem klauzul prorogacyjnych Trybunał po raz kolejny zajmował się sprawie *Apple Sales International*. W ramach postępowania głównego rozpatrywany był spór między francuską spółką eBizcuss (zastępowana przez syndyka masy upadłości) i Apple. Przedsiębiorcy związani byli relacją umowną, na mocy której eBizcuss na zasadzie quasi-wyłączności dystrybuował produkty marki Apple¹²⁹. Umowa zawierała generalną klauzulę prorogacyjną na rzecz sądów irlandzkich¹³⁰. EBizcuss, zarzucając Apple naruszenie art. 102 TFUE, powództwo wytoczył przed sąd francuski. Przedsiębiorca twierdził, że padł ofiarą dyskryminacji, gdyż Apple przyznawał lepsze warunki dystrybucji swoim własnym sklepom sieciowym. Kolejne sądy francuskie rozpoznające sprawę dochodziły do odmiennych wniosków co do związania klauzulą stron w stosunku do wniesionego powództwa. W końcu przy ponownej ocenie sprawy francuski sąd zwrócił się do TSUE o dokonanie wykładni.

Mając na uwadze przedstawiony stan faktyczny, Trybunał potwierdził, że konkluzje zawarte w wyroku *CDC* odnośnie do uwarunkowania wiążącej mocy klauzuli w zależności od jej treści i charakteru danego naruszenia mają również zastosowanie do naruszeń art. 102 TFUE¹³¹.

W orzeczeniu zwrócono jednak uwagę, że o ile naruszenie prawa konkurencji w postaci udziału w tajnym kartelu nie może być co do zasady uznane za bezpośrednio związane ze stosunkiem umownym łączącym jednego z kartelistów z osobą trzecią, tak nadużycie pozycji dominującej może urzeczywistniać się właśnie w stosunkach umownych, zawieranych przez dominanta, np. za pośrednictwem warunków kontraktowych¹³². Trybunał w szczególności podkreślił, że w takim przypadku brak jest elementu zaskoczenia niedozwoloną praktyką, o którym była mowa w wyroku *CDC*¹³³. Ostatecznie Trybunał doszedł do wniosku, że w sytuacji, gdy powództwo wytaczane jest przez dystrybutora przeciwko dostawcy na podstawie art. 102 TFUE, zastosowanie klauzuli prorogacyjnej nie jest wykluczone z tego tylko powodu, że klauzula ta nie odnosi się w wyraźny sposób do sporów dotyczących odpowiedzialności powstałej w wyniku naruszenia prawa konkurencji.¹³⁴

126 *CDC*, pkt 69-70.

127 *CDC*, pkt 70.

128 *CDC*, pkt 71.

129 *Apple Sales International*, pkt 8.

130 *Apple Sales International*, pkt 11.

131 *Apple Sales International*, pkt 27.

132 *Apple Sales International*, pkt 28.

133 *Apple Sales International*, pkt 29.

134 *Apple Sales International*, pkt 29.

W niektórych opracowaniach wyroki *CDC* i *Apple Sales International* przedstawione są w uproszczony sposób, jako przyjęcie przez Trybunał, że o ile w przypadku zakazanych porozumień klauzule prorogacyjne pozostają wiążące jedynie, jeżeli konkretnie odnoszą się do naruszeń prawa konkurencji, tak w stosunku do naruszenia polegającego na nadużyciu pozycji dominującej, poszkodowany będzie związany nawet generalną klauzulą prorogacyjną¹³⁵. Komentatorzy zauważają jednak, że jest to podejście chybione, a wynika z dość skąpego uzasadnienia oraz niewielkiej przejrzystości sformułowań, jakimi posłużył się Trybunał w sprawie *Apple Sales International*¹³⁶. Warto odwołać się do doprecyzowania, jakie przedstawił w swojej opinii rzecznik generalny N. Wahl. Rzecznik zaznaczył, że z procesowego punktu widzenia oraz z punktu widzenia jurysdykcji nie ma żadnego zasadniczego powodu, aby traktować naruszenia art. 101 i 102 TFUE w odmienny sposób. Nie jest możliwym przyjęcie, że zakazane porozumienia wywołują szkodliwe skutki zawsze poza stosunkiem umownym, natomiast zachowania noszące znamiona nadużycia pozycji dominującej muszą koniecz- nie mieć swoje źródło w umowie zawartej między poszkodowanym a sprawcą takiego nadużycia¹³⁷. Wyrok w sprawie *CDC* nie tyle powinien być zatem rozumiany jako przyjęcie przez Trybunał, że kartel cenowy pozostaje całkowicie poza stosunkami umownymi między poszkodowanym a naruszcycielem, ale raczej, że jest to tego rodzaju praktyka, której poszkodowany nie mógł racjonalnie przewidzieć w ramach tego stosunku. Jak zauważa się w literaturze, kartel cenowy, który wpływa na poziom cen produktów nabywanych w ramach relacji umownej z podmiotami trzecimi, jest bowiem jako taki powiązany z samą relacją umowną¹³⁸. Dla oceny, czy naruszenie wynika ze stosunków umownych, kluczowa pozostaje możliwość przewidzenia danego naruszenia w kontekście treści klauzuli, bez względu na kwalifikację danego naruszenia jako zakazanego porozumienia czy nadużycia pozycji dominującej¹³⁹. Roszczenie oparte o art. 101 TFUE, tak samo, jak to oparte o art. 102 TFUE może wynikać ze stosunku prawnego w związku, z którym sporządzono klauzulę prorogacyjną. Jako przykład można podać naruszenia wynikające z zachowania dostawcy kierującego siecią dystrybucji selektywnej w stosunku do podległych mu dystrybutorów, które to działania mogą być uznane, w zależności od okoliczności sprawy jako zakazane porozumienie, jak i nadużycie pozycji dominującej¹⁴⁰.

Podzielał ocenę M. Sousa Ferro, zdaniem którego omawiane wyżej orzeczenia Trybunału należy odczytywać w ten sposób, że klauzule jurysdykcyjne nieodnoszące się wyraźnie do sporów dot. odpowiedzialności za naruszenie prawa konkurencji pozostają wiążące dla poszkodowanych naruszeniami art. 101 oraz 102 TFUE, jeżeli naruszenia te materializują się w warunkach umownych (np. umowa zawiera czarne postanowienia w rozumieniu rozporządzeń o włączeniach blokowych, klauzule narzucające ewidentnie zawyżoną cenę) oraz w stosunku do każdego naruszenia znanego

135 L. Rengier, F. Kolf, *Cross-border antitrust litigation in Europe – Practical questions*, [w:] red. E. Morony, *Private Antitrust Litigation 2022*, Lexology 6.2021, str. 59, pkt 5. F. Bien, M. Celaya, *Arbitration and Private Enforcement of Competition Law in Europe*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 73, zob. również J. Aranze, *Apple jurisdiction clause applies to abuse of dominance claim*, *Global Competition Review*, 26.10. 2018.

136 M. Sousa Ferro, *Apple (C-595/17): ECJ on jurisdiction clauses and private enforcement: “Multinationals, go ahead and abuse your distributors”?*, *Competition Policy International*, 31.10.2018.

137 Opinia rzecznika generalnego N. Wahla przedstawiona 5.7.2018 w sprawie C-595/17, *Apple Sales International*, EU:C:2018:54, pkt 70.

138 M. Sousa Ferro, *Apple (C-595/17)...opt. cit.*

139 Ibid.

140 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Apple Sales International*, pkt 75.

stronie poszkodowanej w momencie podpisywania umowy. Tym samym generalne klauzule jurysdykcyjne nie będą wiążące dla poszkodowanego naruszeniem art. 101 lub 102 TFUE, jeżeli poszkodowany o tych naruszeniach nie wiedział ani nie mógł racjonalnie ich przewidzieć w momencie podpisywania umowy. Z tą ostatnią sytuacją będziemy mieć do czynienia w przypadku tajnego kartelu, ale nie tylko. Można bowiem wyobrazić sobie, że i naruszenie podobne do zarzucanego w postępowaniu głównym w sprawie *Apple Sales International* zostanie wykryte przez poszkodowanego dopiero po upływie jakiegoś okresu od zwarcia umowy¹⁴¹.

3.1.4. Klauzule arbitrażowe

Rozporządzenie Bruksela I bis jednoznacznie wyklucza swoje zastosowanie do sądownictwa polubownego¹⁴². Strony mogą jednak swobodnie poddawać spory pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nawet w sprawach podlegających ustanowionym w rozporządzeniu jurysdykcyjnym przepisom o jurysdykcji wyłącznej.

Trybunał do tej pory nie wypowiedział się na temat związania zapisami klauzul arbitrażowych w sprawach dot. naprawienia szkody antymonopolowej. Można niemniej przywołać opinię rzecznika generalnego N. Jääskinen przedstawioną w sprawie *CDC*, w której rzecznik stanął na stanowisku, że zasady skuteczności reguł konkurencji prawa Unii mogą w niektórych przypadkach wymagać odstąpienia od stosowania klauzuli arbitrażowej¹⁴³. Rzecznik zauważył, że zapewnienie skuteczności unijnym regułom konkurencji mogłoby być utrudnione w przypadku wyłączenia normalnej drogi ochrony prawnej w stosunku do sporów związanych z kartelami wielostronnymi. Zdaniem rzecznika klauzule arbitrażowe w takich przypadkach powinny być uznane za wiążące jedynie, gdy potencjalni poszkodowani wyraźnie się na nie zgodzili, oraz pod warunkiem, że sądy, którym została w ten sposób przyznana jurysdykcja, będą zobowiązane do stosowania przepisów prawa konkurencji Unii jako reguł porządku publicznego¹⁴⁴.

Jak wskazali F. Bien i M. Celaya, choć sam Trybunał nie wypowiedział się na temat stosowania klauzul arbitrażowych, w następstwie orzeczenia *CDC* kwestia ta była podnoszona przed różnymi sądami krajowymi, w kontekście związania klauzulą arbitrażową w przypadku, gdy miała ona charakter ogólny i nie zawierała odniesienia do naruszeń prawa konkurencji¹⁴⁵. Podczas gdy część sądów przyjęła, iż klauzule arbitrażowe powinny podlegać tym samym kryterium oceny co klauzule jurysdykcyjne zgodnie z wytycznymi Trybunału przedstawionymi w sprawie *CDC*¹⁴⁶, inne nie podzieliły takiego podejścia¹⁴⁷.

141 M. Sousa Ferro, *Apple (C-595/17)...*op. cit.

142 Zob. art. 1 ust 2 lit. d oraz motyw 12 Bruksela I bis.

143 Opinia rzecznika generalnego N. Jääskinen przedstawioną 11.12.2014 w sprawie C-352/13, *CDC*, EU:C:2014:2443, pkt 124.

144 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *CDC*, pkt 126.

145 F. Bien, M. Celaya, *Arbitration and Private Enforcement of Competition Law in Europe* [w:] R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 73.

146 Wskazani autorzy w tym kontekście przywołują wyrok Sądu Apelacyjnego w Amsterdamie z 20.7.2020 w sprawie *Kemira Chemicals OY v CDC Project 13 SA*, NL:GHAMS:2015:3006; oraz Sądu Okręgowego w Rotterdamie z 25.5.2016 w sprawie *Stichting De Glazen Lift/Kone et al.*, NL:RBROT:2016:4164.

147 Tu z kolei autorzy wskazują na wyrok High Court z 28.2.2017 w sprawie *Microsoft Mobile OY Ltd. v Sony Europe Ltd. & Others*, [2017] EWHC 374 (Ch); oraz wyrok Landgericht Dortmund z 13.9.2017 w sprawie 8 O 30/16 [Kart].

3.1.5. Rozróżnienie między podstawami jurysdykcji szczególnej z art. 7 pkt 1 i pkt 2 Bruksela I bis

W poprzedzających punktach omówiłam jedną z podstaw jurysdykcji szczególnych z art. 7 Bruksela I bis, tj. przewidzianą w pkt 2 tego artykułu jurysdykcję w sprawach czynów niedozwolonych. Jak już wskazałam, znaczna część naruszeń prawa konkurencji może pojawiać się w pewnym powiązaniu z istniejącą relacją kontraktową między stronami. Przypomnijmy, że w sprawie *CDC* Trybunał wyjaśnił, iż w przypadkach zmów cenowych, gdy szkoda polega na zapłacie zawyżonej ceny w ramach stosunków umownych z uczestnikami kartelu, zdarzeniem powodującym powstanie szkody nie jest naruszenie tych zobowiązań umownych, lecz uprzednio dokonane ograniczenie swobody umów¹⁴⁸. Jednocześnie nie powinno oznaczać to, że kartel cenowy pozostaje całkowicie poza stosunkami umownymi między poszkodowanym a naruszcycielem, ale raczej, że jest to tego rodzaju praktyka, której poszkodowany nie mógł racjonalnie przewidzieć w ramach tego stosunku (zob. pkt 3.1.3 powyżej). Mając świadomość, że naruszenia prawa konkurencji nieraz ujawniają się na tle umowy, praktyczną trudność może sprawić rozróżnienie zastosowania wspomnianego już wyjątku odnośnie deliktów, a innej podstawy jurysdykcji szczególnej uregulowanej w art. 7 pkt 1 Bruksela I bis, zgodnie z którą w sprawach dotyczących umowy właściwe mogą być sądy miejsca wykonania danego zobowiązania. Wskazówek dotyczących rozróżnienia zastosowania dwóch wyjątków z art. 7 Bruksela I bis w sprawach *private enforcement* Trybunał udzielił przy okazji sporu niemieckiego hotelu Wikingerhof i internetowej platformy rezerwacyjnej Booking.com¹⁴⁹.

Trybunał miał za zadanie rozstrzygnąć, czy pomimo związania stron relacją umowną nadużycie pozycji dominującej zarzucane platformie, przejawiające się w konieczności zawarcia spornej umowy i ponoszenie skutków późniejszych zmian jej niestusznym warunków, może być rozumiane jako delikt umożliwiający zastosowania art. 7 pkt 2 rozporządzenia jurysdykcyjnego. Trybunał wyjaśnił, że możliwość zastosowania jednej z jurysdykcji szczególnych z art. 7 Bruksela I bis, zależy po pierwsze od wyboru powoda w kwestii ewentualnego powołania się na jedną z tych podstaw, a po drugie – od wyniku badania szczególnych przesłanek przewidzianych w tych przepisach przez sąd, przed którym wytoczono powództwo¹⁵⁰. Gdy powód powołuje się w pozwie na zasady odpowiedzialności z tytułu czynu niedozwolonego, powstałego w pewnym powiązaniu z istniejącą umową, należy zbadać, na ile analiza treści danej umowy jest niezbędna dla oceny zarzucanego zachowania¹⁵¹. Mianowicie jeżeli w danym przypadku dla celów oceny bezprawnego charakteru przypisanego pozwanemu zachowania nie wydaje się niezbędne zbadanie treści zawartej między stronami umowy, ponieważ naruszony został obowiązek niezależny od samej umowy, podstawa wytoczenia powództwa będzie objęta zakresem czynu niedozwolonego w rozumieniu art. 7 pkt 2 Bruksela I bis¹⁵². Jako że w postępowaniu głównym niemiecki hotel zarzucił Booking.com naruszenie niemieckiego prawa poprzez nadużycie pozycji dominującej, stwierdzenie, którego to naruszenia – jak za rzecznikiem generalnym przy-

148 *CDC*, pkt 43.

149 Wyrok TSUE z 24.11.2020 w sprawie C-59/19, *Wikingerhof*, EC:2020:950.

150 *Wikingerhof*, pkt 29.

151 T. Lutz, *The CJEU's Decision in Wikingerhof: Towards a New Distinction Between Contract and Tort?*, 24.11.2020 r., (dostęp: 1.2022 <https://conflictoflaws.net/2020/the-cjeus-decision-in-wikingerhof-towards-a-new-distinction-between-contract-and-tort/>).

152 *Wikingerhof*, pkt 33.

jął Trybunał – nie wymaga samo w sobie dokonywania wykładni umowy wiążącej strony (co byłoby konieczne jedynie do celów ustalenia treści wspomnianych praktyk), powództwo takie jak niemieckiego hotelu uznano zasadniczo za należące do zakresu spraw dotyczących czynu niedozwolonego¹⁵³.

3.1.6. Koncentracja i zakotwiczenie jurysdykcji

W przypadku karteli wielostronnych, których członkowie mają siedziby w różnych państwach członkowskich pojawia się zagadnienie możliwości pozwania podmiotów odpowiedzialnych łącznie przed sąd siedziby jednego z pozwanych. Podstawę dla takiego działania stanowi art. 8 pkt 1 Bruksela I bis¹⁵⁴, który przewiduje, że daną osobę można pozwać – jeżeli pozywa się łącznie kilka osób – przed sąd miejsca zamieszkania jednego z pozwanych, o ile między sprawami istnieje tak ścisła więź, że pożądane jest ich łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie w celu uniknięcia wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń.

Interpretacja przesłanek umożliwiających koncentrację jurysdykcji w stosunku do powództw *private enforcement* przedstawiona została w sprawie *CDC*. Jak przyjął Trybunał, pierwszy wymóg istnienia tego samego stanu faktycznego będzie spełniony, nawet jeżeli podmioty odpowiedzialne uczestniczyły we wprowadzaniu w życie kartelu (będącego naruszeniem o charakterze jednolitym i ciągłym) w różny sposób, zarówno pod względem geograficznym, jak i czasowym¹⁵⁵. Drugą przesłanką dla koncentracji jurysdykcji stanowi ryzyko wydania sprzecznych ze sobą orzeczeń. Trybunał zgodnie z opinią rzecznika generalnego N. Jääskinena przyjął, że wymóg ten został w sprawie spełniony, gdyż w sytuacji braku regulacji unijnych – sprawa rozpatrywana była przed wejściem w życie przepisów implementujących dyrektywę odszkodowawczą – różne systemy prawa krajowego mogły zawierać odmienne przesłanki odpowiedzialności cywilnej uczestników bezprawnego kartelu, co mogło prowadzić do wydania sprzecznych orzeczeń¹⁵⁶. Trybunał zaznaczył również, że o ile pozwani mogli przewidzieć ryzyko pozwania w państwie członkowskim, gdzie przynajmniej jeden z nich ma swoją siedzibę, nie stanowi przeszkody dla koncentracji jurysdykcji sytuacja, w której do powództw odszkodowawczych zastosowanie miałyby mieć – w oparciu o przepisy prawa prywatnego międzynarodowego sądu, przed który wytoczono powództwo – różne systemy prawne¹⁵⁷. Jedynym z możliwych przypadków, gdy uczestnicy ryzyko to powinni przewidzieć, jest wydanie decyzji Komisji stwierdzającej jednolite naruszenie prawa Unii i stanowiącej tym samym podstawę obowiązku naprawienia przez każdego uczestnika kartelu szkód powstałych w wyniku bezprawnych działań wszystkich uczestników owego naruszenia¹⁵⁸.

Interesującą kwestią rozważaną przez Trybunał była jurysdykcja sądu siedziby spółki, z którą powód zawarł ugodę, a następnie, sześć miesięcy po wszczęciu postępowania wycofał wobec niej powództwo. Strony postępowania argumentowały, że powód porozumiał się z owym podmiotem już przed wniesieniem pozwu, opóźniając jednak

153 *Wikingherhof*, pkt 35-36.

154 Uprzednio art. 6 pkt 1 Bruksela I.

155 *CDC*, pkt 21.

156 *CDC*, pkt 22.

157 *CDC*, pkt 23.

158 *CDC*, pkt 24.

formalne zawarcie ugody na czas po wytoczeniu powództwa, jedynie w celu ustalenia w ten sposób jurysdykcji sądu w stosunku do pozostałych pozwanych w postępowaniu głównym¹⁵⁹. Trybunał zaznaczył, że obejście reguł ustalania jurysdykcji zgodnie z zasadą koncentracji może zostać stwierdzone w wypadku zidentyfikowania okoliczności wskazujących, iż powód w sposób sztuczny spełnił przesłanki ich stosowania, względnie utrzymuje stan ich spełnienia¹⁶⁰. Powód musiałby wykazać ową sztuczność na podstawie obiektywnych okoliczności, przy których udowodnienia mógłby się posłużyć np. nakazem ujawnienia informacji¹⁶¹. Z takimi okolicznościami mielibyśmy do czynienia w przypadku istnienia zмовы między stronami mającej na celu sztuczne wytworzenie przesłanek stosowania postanowień dot. koncentracji jurysdykcji. Dowodu takiej zмовы nie może jednak stanowić sam fakt przeprowadzenia negocjacji w celu ewentualnego zawarcia ugody¹⁶².

Przewidziana w art. 8 pkt 1 Bruksela I bis zasada koncentracji jurysdykcji jako wyjątek od ogólnej reguły domicylu pozwanego musi być interpretowana w sposób ścisły. Takiej wykładni sprzeciwiałaby się sytuacja, gdyby przepis ten umożliwiał powodowi wniesienie powództwa przeciwko kilku pozwany jedynie w celu wyłączenia jednego z nich spod jurysdykcji sądu państwa, w którym ma on miejsce zamieszkania¹⁶³. Ostatecznie to do sądu krajowego należy ocena, zgodnie z regułami dowodowymi, czy w danym przypadku doszło do obejścia omawianych reguł¹⁶⁴.

Kwestia koncentracji jurysdykcji oraz wyboru „pozwanego zakotwiczonego jurysdykcję” (ang. *anchor defendant*), czyli tego z pozwanych przed sąd właściwy, którego skumulowane powództwo zostanie wniesione, wielokrotnie pojawiały się na tle prób pozwania kilku podmiotów w ramach jednej międzynarodowej grupy kapitałowej. Jako sztandarowy przykład wskazuje się brytyjską sprawę *Provimi*¹⁶⁵, związaną z kartelem witaminowym¹⁶⁶. W sprawie tej w 2003 r. brytyjski sąd krajowy, odwołując się do unijnej zasady jednego organizmu gospodarczego, przyjął możliwość posłużenia się spółką zależną z siedzibą w Wielkiej Brytanii do ustanowienia jurysdykcji wobec spółki dominującej z innego państwa członkowskiego, nawet jeżeli spółka zależna nie była adresatem – stanowiącej podstawę powództwa o odszkodowanie – decyzji stwierdzającej naruszenie, o ile brała udział w implementacji zakazanej praktyki. Podejście to jako prowadzące do *forum shopping* było mocno krytykowane¹⁶⁷.

---

159 CDC, pkt 30.

160 CDC, pkt 29.

161 É. Bruc, opt. cit., str. 730.

162 CDC, pkt 31.

163 Wyrok TSUE z 27.10.1998 w sprawie C-51/97, *Réunion européenne*, EU:C:1998:509, pkt 47 oraz z 1.12.2011 w sprawie C-145/10, *Painer*, EU:C:2011:798, pkt 78.

164 Wyrok TSUE z 28.7.2016 w sprawie C-423/15, *Kratzer*, EU:C:2016:604, pkt. 42 oraz z 21.7.2005 w sprawie C-515/03, *Eichsfelder Schlachtbetrieb*, EU:C:2005:491, pkt. 40.

165 Wyrok High Court z 6.5.2003 w sprawie *Roche Products Ltd v Provimi Ltd*, 2003, EWHC 961 (Commercial Court).

166 Decyzja KE z 21.11.2001, COMP/E-1/37.512 – Vitamins.

167 L. Idot, *The International Aspects of Private Enforcement...opt. cit.*, pkt 25., B. Kennelly, *Antitrust Forum-Shopping in England: Is Provimi Ltd v Aventis Correct?*, Competition Policy International, CPI Antitrust Chronicle, 2010.

Czas pokazał jednak, że brytyjskie orzeczenie w istocie wyprzedzało swoje czasy¹⁶⁸. Wyroki Trybunatu w sprawie *Skanska*¹⁶⁹ i *Sumal*¹⁷⁰ potwierdziły, że różne podmioty mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności, o ile należą do jednego organizmu gospodarczego, a więc tworzą „przedsiębiorstwo” w rozumieniu unijnego prawa konkurencji. Mając na uwadze obecny stan prawny, trzeba uznać, że poszkodowany może, dla zakotwiczenia jurysdykcji, postąpić różnymi spółkami z grupy kapitałowej naruszcyciela w każdym przypadku, jeżeli poszczególni pozwani tworzą jedną jednostkę gospodarczą, która dopuściła się naruszenia (w zakresie ustalania, kiedy podmioty tworzą taką jednostkę zob. rozdział 4 poniżej).

3.1.7. Jurysdykcja międzynarodowa w sprawach *private enforcement* – jest w czym wybierać

Próbując dokonać podsumowania niniejszego podrozdziału, sformułować można kilka wniosków: po pierwsze wielość potencjalnie właściwych reguł oraz ich różnorakie rozumienie sprawia, że dokonywanie wykładni przepisów rozporządzenia Bruksela I bis dla celów ustalenia jurysdykcji w sprawach *private enforcement* jest zadaniem cokolwiek skomplikowanym, wymagającym nie tylko orientacji w meandrach rozporządzenia jurysdykcyjnego, ale i szczegółowej znajomości ewolucji orzecznictwa Trybunatu w tym obszarze.

Po drugie jednak przedstawione w niniejszym rozdziale orzecznictwo ukazuje, że TSUE dokonuje wykładni poszczególnych przepisów rozporządzenia Bruksela I bis w sposób korzystny dla poszkodowanych, tak, żeby jak najpełniej zabezpieczyć ich interesy i uczynić dochodzenie szkody łatwiejszym i bardziej dostępnym. Zaczynając od przypadku, gdy między stronami ewentualnego procesu zawarta została klauzula jurysdykcyjna, prawidłowa interpretacja orzeczeń w sprawie *CDC* i *Apple Sales International* nakazuje uznać, że nie będzie ona wiążąca, jeżeli poszkodowany o naruszeniach prawa konkurencji nie wiedział ani nie mógł racjonalnie ich przewidzieć w momencie podpisywania umowy w kontekście zapisów danej klauzuli. Opierając się na *Wikinghof*, nawet w przypadku, gdy szkoda powstała w związku z wykonywaniem umowy z naruszającym reguły konkurencji kontrahentem, jeżeli powód uzna to za korzystne, to może wykazać, że naruszenie ma charakter samodzielny w stosunku do umowy i tym samym uzasadnić zastosowanie jurysdykcji szczególnej w sprawie deliktów. Uruchomienie art. 7 pkt 2, jak wiemy, prowadzi z kolei do ustalenia za właściwych kilku jurysdykcji w zależności od podkategorii, do której poszkodowany zdecyduje się odwołać. Przy tym na podstawie wyroków *CDC* i *Volvo I* przynajmniej w niektórych sytuacjach poszkodowany może jednoznacznie wytoczyć powództwo przed sąd swojej siedziby i to nie tylko w rozumieniu jurysdykcji krajowej, ale

168 Warto tu w szczególności prześledzić argumentację brytyjskiego sędziego, która choć przedstawiona na niemal 18 lat przed orzeczeniem w sprawie *Sumal*, jest bardzo bliska kluczowym tezom tego orzeczenia: „W ramach unijnego prawa konkurencji pojęcie <<przedsiębiorstwa>> oznacza, że tworzy je jedna jednostka gospodarcza. Zgodnie z definicją tego pojęcia, podmioty prawne wchodzące w skład jednego przedsiębiorstwa nie pozostają niezależne pod względem decyzyjnym, podejmowanych działań czy posiadanych zamierzeń. Jednostki te należy traktować jako jedność. Dlatego, jak mi się wydaje, decyzje i zamierzenia jednego podmiotu prawnego powinny być dla celów stosowania [art. 101 ust. 1 TFUE] traktowane jako decyzje i zamierzenia drugiego podmiotu. Nie ma mowy o konieczności <<przypisywania>> wiedzy jednego podmiotu drugiemu, ponieważ podmioty te są jednym i tym samym.” (tłumaczenie własne z j. ang).

169 Wyrok TSUE z 14.3.2019 w sprawie C-724/17, *Skanska Industrial Solutions Oy*, EU:C:2019:204.

170 Wyrok TSUE z 6.10.2021 w sprawie C-882/19, *Sumal SL*, EU:C:2021:800.

i właściwości miejscowej. Dodatkowo przyjęcie w wyrokach *Sumal* i *Skanska* (zob. rozdział 4.) teorii jednostki gospodarczej dla celów przypisywania odpowiedzialności do naprawienia szkody antymonopolowej rozszerza zakres potencjalnych jurysdykcji na te, właściwe podmiotom tworzącym jednostkę gospodarczą, a tym samym ułatwia zakotwiczenie jurysdykcji zgodnie z zasadą koncentracji, kończąc tym samym liczne kontrowersje, jakie to zagadnienie budziło. Korzystając z szerokiej gamy wyjątków i przyjaznej wykładni, poszkodowany dysponuje zatem wieloma możliwościami wyboru jurysdykcji najbardziej mu odpowiadającej.

3.2. Znaczenie decyzji organu antymonopolowego dla prywatnoprawnych roszczeń antymonopolowych

Zgodnie ze statystykami na wrzesień 2021 r., 57% spośród zidentyfikowanych w Europie spraw dotyczących roszczeń powstałych w kontekście porozumień kartelowych stanowiły powództwa *follow on*, tj. powództwa budowane wokół decyzji stwierdzającej naruszenie reguł konkurencji wydanej przez krajowy organ ds. konkurencji, 40% powództw wniesiono w oparciu o decyzję Komisji Europejskiej, a tylko 2% stanowiły powództwa samodzielne, tak zwane *stand-alone cases*¹⁷¹. Tak mała liczba postępowań samodzielnych, nienawiązujących do uprzedniej decyzji organu antymonopolowego, wynika z zasadniczych trudności samodzielnego dowodzenia istnienia praktyk antymonopolowych, co sprawia wszak niemałe problemy samym wyspecjalizowanym i powołanym do tego organom. Z wydanych decyzji organów antymonopolowych poszkodowani nie mieliby jednak większego pożytku, gdyby mimo ostatecznego rozstrzygnięcia w przedmiocie naruszenia reguł konkurencji, fakt wystąpienia tych nieprawidłowości mógł być kwestionowany przed sądem rozstrzygającym w przedmiocie naprawienia szkody. Stąd też art. 9 ust. 1 dyrektywy odszkodowawczej zobowiązał państwa członkowskie do zapewnienia, by naruszenie prawa konkurencji stwierdzone w ostatecznym rozstrzygnięciu krajowego organu ochrony konkurencji lub sądu odwoławczego było uznawane za dowiedzione w sposób niezbity do celów powództwa o odszkodowanie wytaczanego przed sąd krajowy na mocy art. 101 lub 102 TFUE lub na mocy krajowego prawa konkurencji. Natomiast art. 9 ust. 2 dyrektywy wymaga, aby takie ostateczne rozstrzygnięcie wydane w innym państwie członkowskim mogło być przedstawiane przed sądami krajowymi co najmniej jako domniemanie faktyczne, że nastąpiło naruszenie prawa konkurencji, oraz w odpowiednim przypadku mogło być oceniane wraz z innymi dowodami powoływanymi przez strony. Choć większość państw członkowskich zdecydowało się na przypisanie ostatecznym decyzjom organów antymonopolowych innych państw członkowskich minimalnego wynikającego z dyrektywy wymogu dowodu *prima facie*, można wskazać na dalej idące przykłady. Zgodnie np. z regulacją niemiecką prawomocna decyzja organu ochrony konkurencji wydana w innym państwie członkowskim UE stwierdzająca naruszenia art. 101 lub 102 TFUE jest uznawana za wiążącą dla niemieckiego sądu rozpatrującego powództwo o odszkodowanie¹⁷². Rozwiązanie to stanowi zatem kolejny punkt dla Niemiec jako „korzystnej” jurysdykcji dla poszukiwania prywatnoprawnej ochrony z tytułu naruszeń antymonopolowych¹⁷³.

171 J.F. Laborde, *opt. cit.*

172 Zob. § 33b Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (GWB).

173 K. Kohutek, *opt. cit.*, str. 29.

M. Sousa Ferro zauważa, że uwzględniając treść art. 9 ust. 1 dyrektywy odszkodowawczej, związanie decyzją organu nastąpi w trzech przypadkach: (i) jeśli decyzja nie zostanie zaskarżona w terminie i stanie się prawomocna; (ii) jeśli zostanie zaskarżona, ale nie w zakresie dotyczącym samego stwierdzenia naruszenia (np. tylko w zakresie dotyczącym wysokości grzywny); (iii) jeśli zostanie zaskarżona, ale nie przez przedsiębiorstwo, przeciwko któremu wniesiono powództwo prywatnoprawne¹⁷⁴. W polskiej doktrynie zwraca się uwagę, że wobec braku jednoznacznych regulacji proceduralnych ten ostatni przypadek budzi wątpliwości. Wskazuje się, że niezbędne jest w tym kontekście uwzględnienie indywidualnych okoliczności sprawy, które w niektórych przypadkach nakazywałyby rozszerzenie skuteczności odwołania na podmioty, które nie zdecydowały się na jego wniesienie¹⁷⁵. Zasadniczo miałyby to miejsce w sytuacji podważania decyzji co do meritum, tj. w przypadku, gdy decyzja może być zmieniona również w odniesieniu do przedsiębiorcy, który nie zdecydował się na wniesienie odwołania. A. Gulińska zauważa, że przyjęcie odmiennych założeń mogłoby doprowadzić do dziwacznych sytuacji, np. funkcjonowania w obrocie decyzji stwierdzającej zawarcie porozumienia tylko przez jeden podmiot (tj. podmiot, który jako jedyny nie wniósł odwołania), co byłoby sprzeczne z istotą praktyki wielostronnej¹⁷⁶. Przywołana autorka jednocześnie zaznacza, że dany przedsiębiorca może świadomie zrezygnować z wniesienia odwołania, co spowoduje uznanie decyzji wobec tego podmiotu za ostateczną i umożliwi dochodzenie odeń odszkodowania niezależnie od toczącego się postępowania odwoławczego wobec pozostałych sprawców naruszenia.

Ponieważ art. 9 dyrektywy odszkodowawczej odnosi się do „stwierdzonych” naruszeń prawa konkurencji, przyjmuje się, że przepis ten ma charakter kazuistyczny; dotyczy zatem jedynie pewnych kategorii decyzji organu krajowego¹⁷⁷. Komentatorzy wskazują, że prawomocne decyzje organu krajowego inne niż stwierdzające naruszenie prawa konkurencji, takie jak decyzje zobowiązujące bądź decyzje umarzające postępowanie, nie pozostają wiążące dla sądu cywilnego, który w takim przypadku samodzielnie orzeka w przedmiocie naruszenia przepisów materialnych prawa konkurencji¹⁷⁸.

3.2.1. Związanie decyzją Komisji Europejskiej

W stosunku do decyzji wydawanych przez Komisję Europejską obowiązujący pozostaje art. 16 rozporządzenia 1/2003, który przewiduje, że sądy krajowe nie mogą wydawać decyzji sprzecznych z decyzją wydaną przez Komisję. Przepis ten stanowi kodyfikację

174 M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect of Public Enforcement Decisions*, *Market and Competition Law Review*, tom 3. nr 2, 10. 2019, str. 57.

175 A. Gulińska, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. Lis-Zarrias, Warszawa 2018, art. 30.

176 *Ibid.*

177 E. Buczkowska, M. Trepka, *Brak przesłanek do zawieszenia postępowania przez sąd cywilny rozstrzygający sprawę o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji do czasu rozstrzygnięcia postępowania antymonopolowego lub odwoławczego od decyzji Prezesa UOKiK w przedmiocie tego samego naruszenia – uwagi na tle art. 177 § 1 k.p.c.* iKAR nr 4(10) 2021, str. 29.

178 E. Buczkowska, M. Trepka, *opt. cit.*, A. Gulińska, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. Lis-Zarrias 2018, wyd. 1, art. 30.

wcześniejszego orzecznictwa Trybunału¹⁷⁹. Choć przepisy rozporządzenia 1/2003 nie zawierają bezpośredniego sformułowania, że decyzja KE, o której mowa w art. 16 rozporządzenia 1/2003 musi być prawomocna, przyjmuje się istnienie takiego wymogu¹⁸⁰. W przypadku decyzji Komisji Europejskiej zakaz wydawania orzeczeń sprzecznych z rozstrzygnięciami unijnego organu nie jest ograniczony do decyzji „stwierdzających naruszenie”, ale dotyczy także innego rodzaju decyzji, w tym negatywnych deklaracji przewidzianych w art. 10 rozporządzenia 1/2003¹⁸¹, czyli decyzji stwierdzających brak naruszenia. Należy zauważyć, że art. 16 rozporządzenia 1/2003 idzie dalej niż przepisy dyrektywy odszkodowawczej jeszcze w innym aspekcie; nakazuje sądom unikanie wydawania decyzji pozostających w sprzeczności z decyzją rozważaną przez Komisję w trakcie postępowania, które Komisja wszczęła. W tym celu sąd krajowy powinien rozważyć, czy konieczne jest zawieszenie toczącego się postępowania. Sąd krajowy może zatem uniknąć wiążącego skutku decyzji KE tylko wtedy, gdy uzna, że decyzja ta jest nieważna, a TSUE potwierdzi taką konkluzję w następstwie pytania prejudycjalnego¹⁸².

3.2.2. Zakres związania decyzją organów ochrony konkurencji

W orzeczeniu w sprawie *Otis I* Trybunał wskazał, że o ile obowiązek niewydawania orzeczeń sprzecznych z decyzją Komisji wymaga, aby uznał on istnienie niedozwolonego porozumienia lub niedozwolonej praktyki, to istnienie szkody i bezpośredniego związku przyczynowego pomiędzy szkodą i porozumieniem lub praktyką, których dotyczy spór, w dalszym ciągu podlega ocenie sądu krajowego¹⁸³. Zasada ta ma również zastawanie do decyzji krajowych organów ochrony konkurencji¹⁸⁴. Przy tym zgodnie z dyrektywą odszkodowawczą skutek związania powinien obejmować wyłącznie charakter naruszenia oraz jego zakres przedmiotowy, osobowy, czasowy i terytorialny, tak jak to ustalił organ ochrony konkurencji lub sąd odwoławczy w ramach wykonywania swojej jurysdykcji¹⁸⁵. Związanie obejmować będzie zatem co do zasady jedynie sentencję decyzji, tj. stwierdzenie, że zakazana praktyka miała miejsce, a w przypadku decyzji KE także, że zakazana praktyka nie miała miejsca. Jednak dla prawidłowej interpretacji sentencji konieczne może być odwołanie się do uzasadnienia decyzji bądź wyroku¹⁸⁶. Elementy te nie są jednak objęte związaniem, o ile nie stanowią nieodzownej części stwierdzenia istnienia naruszenia. M. Sousa Ferro ciekawie zobrazował to na przykładzie praktyk zakazanych ze względu na cel i tych zakazanych ze względu na ich skutek. Dla stwierdzenia praktyk zakazanych ze względu na cel nie jest konieczne wykazanie skutków naruszających działań, stąd też ich ewentualne przedstawienie w decyzji nie będzie wiążące w następczym procesie odszkodowawczym. Innej oceny będą wymagać praktyki, dla których wykazania niezbędne jest przedstawienie wynikających z nich antykonkurencyjnych skutków. Przedsta-

179 Wyrok TSUE z 14.12. 2000, w sprawie C-344/98, *Masterfoods Ltd v. HB Ice Cream Ltd*, EU:C:2000:689, pkt 45-52, 56, 60 oraz z 28.2.1991, w sprawie C-234/89, *Stergios Delimitis v. Henninger Bräu AG*, EU:C:1991:91, pkt 44-55.

180 M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect...opt. cit.*, str. 52.

181 *Ibid.*, str. 53.

182 Wyrok TSUE z 22.10.1987 w sprawie 314/85, *Foto-Frost v. Hauptzollamt Lübeck-Ost*, EU:C:1987:452.

183 *Otis II*, pkt 65-66.

184 M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect...opt. cit.*, str. 60.

185 Zob. motyw 34 dyrektywy odszkodowawczej.

186 M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect...opt. cit.*, str. 61.

wione skutki naruszenia jako niezbędne dla samego faktu stwierdzenia jego istnienia będą w takim przypadku wiążące. Podobnie przy ustalaniu nadużycia pozycji dominującej; ponieważ taka praktyka jest nierozzerwalnie związana z określoną definicją rynku właściwego, na którym naruszenie miało miejsce, definicja ta musi być wiążąca również dla powództw prywatnoprawnych¹⁸⁷.

W następstwie wydania orzeczenia w sprawie *Skanska* nie budzi wątpliwości, że wiązanie decyzją w sprawach *private enforcement* będzie wywoływać skutek względem następców prawnych podmiotów zaangażowanych w naruszenie stwierdzone uprzednio w postępowaniu antymonopolowym. W sprawie *Sumal* Trybunał z kolei potwierdził, że w przypadku, gdy powództwo prywatnoprawne skierowane przeciwko spółce zależnej opiera się o decyzję Komisji wydaną względem spółki dominującej pozwanej spółki córki, ta ostatnia nie może kwestionować przed sądem krajowym istnienia naruszenia, mimo że sama nie była adresatką decyzji¹⁸⁸. Wynika to z okoliczności, iż Komisji przysługuje swoboda co do wyboru podmiotów, na których zostanie nałożona grzywna. Z samego wskazania przez Komisję spółki dominującej jako osoby prawnej, która może zostać uznana za odpowiedzialną naruszenia popełnionego przez przedsiębiorstwo, nie można tym samym wywieść, że jedna z jej spółek zależnych nie jest objęta tym samym przedsiębiorstwem¹⁸⁹. Należy zatem przyjąć, że uprzednia decyzja Komisji będzie wiążąca w późniejszego postępowania odszkodowawczego wszczętym przez osobę, która poniosła szkodę w wyniku zachowania o znamionach naruszenia w stosunku do każdej spółki pozwanej, tworzącej z adresatem decyzji jednostkę gospodarczą¹⁹⁰.

3.2.3. Znaczenie decyzji zobowiązującej dla późniejszych spraw prywatnoprawnych

Istotnym zagadnieniem pozostaje, w jaki sposób sądy krajowe powinny traktować tzw. decyzje zobowiązujące. Podstawą dla wydawania przez Komisję Europejską tego typu aktów jest art. 9 rozporządzenia 1/2003, który przewiduje, że w odpowiedzi na zastrzeżenia wyrażone przez unijny organ we wstępnej fazie rozpatrywania sprawy dot. potencjalnie zakazanych praktyk, przedsiębiorstwa mogą zaproponować zobowiązania uwzględniające owe zastrzeżenia, a Komisja może, w drodze decyzji, uczynić takie zobowiązania wiążącymi dla przedsiębiorstw. Komisja następnie zamyka sprawę, nie przesądzając, czy do naruszenia prawa konkurencji rzeczywiście doszło. Opisywana procedura pomyślana jest jako narzędzie umożliwiające szybkie rozwiązywanie niektórych spraw i opiera się na względach ekonomii procesowej¹⁹¹. Podobne instrumenty przewidziane są także w prawie krajowym państw członkowskich. Znaczenie decyzji zobowiązujących dla publicznoprawnego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej jest ogromne, szczególnie na gruncie praktyk polegających na nadużyciu pozycji dominującej, które to postępowania na poziomie unijnym w niektórych latach jak 2008 r., 2010 r., 2012-2013 r. za każdym razem

187 Ibid., str. 62.

188 *Sumal*, pkt 55.

189 *Sumal*, pkt 63.

190 *Sumal*, pkt 59.

191 Wyrok TSUE z 29.6.2010 w sprawie C-441/07, *Alrosa Company Ltd*, EU:C:2010:377, pkt. 35.

kończyły się wydaniem decyzji zobowiązującej¹⁹². Wielu potencjalnych poszkodowanych, rozważając wystąpienie z powództwem prywatnoprawnym, znajduje się tym samym w sytuacji, w której istnieje pewna powiązana z ich roszczeniem prawomocna decyzja unijnego organu antymonopolowego. Decyzja ta jednak, ani naruszenia ostatecznie nie potwierdzają, ani nie przesądzają o braku jego zaistnienia.

Trybunał pochylił się nad tym zagadnieniem w orzeczeniu *Gasorba*¹⁹³, zapadłym względem powództwa wniesionego przez rodzinną hiszpańską spółkę, która domagała się stwierdzenia nieważności umowy dzierżawy stacji benzynowej zawartej ze spółką Repsol oraz odszkodowania za szkody spowodowane wykonywaniem rzeczonyj umowy. Powód argumentował, że umowa jako zawierająca zobowiązanie do wyłączności zakupu paliw oraz ustalająca ceny maksymalne miała naruszać art. 101 TFUE. W okresie poprzedzającym wniesienie powództwa, w ramach wszczętej przez Komisję procedury, Repsol przedłożył zobowiązania, które zostały następnie potwierdzone w decyzji unijnego organu¹⁹⁴. Udzielając odpowiedzi na pytania prejudycjalne, Trybunał wyjaśnił, że wydanie przez Komisję decyzji zobowiązującej odnośnie określonych porozumień zawartych pomiędzy przedsiębiorstwami nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu przez sądy krajowe analizy tych właśnie praktyk pod kątem ich zgodności z regułami konkurencji oraz ewentualnemu stwierdzeniu ich nieważności na podstawie art. 101 TFUE¹⁹⁵. Wynika to zresztą z motywów rozporządzenia 1/2003¹⁹⁶.

Sądy krajowe nie mogą ignorować decyzji zobowiązujących Komisji, wręcz przeciwnie – mają obowiązek uwzględnienia dokonanej przez Komisję wstępnej oceny i uznania jej za przesłankę, a nawet dowód antykonkurencyjnego charakteru danego porozumienia na gruncie art. 101 ust. 1 TFUE¹⁹⁷. Stanowisko to oparte jest na rozumowaniu, że decyzja zobowiązująca nie świadczy o zgodności danej praktyki z regułami konkurencji¹⁹⁸, ale zostaje wydana w wyniku odpowiedzi na przedstawione w początkowej fazie postępowania wątpliwości, które nie mogą podlegać późniejszemu pominięciu w ramach powództw odszkodowawczych. Decyzja zobowiązująca, jak stwierdził Trybunał, nie może „legalizować” zachowań rynkowych danego przedsiębiorstwa – a już w żadnym razie nie ze skutkiem wstecznym¹⁹⁹. W wydanym w 2020 r. wyroku *Canal+* Trybunał, odwołując się do wyroku *Gasorba*, uzupełnił te konkluzje, wskazując, że z przewidzianego w art. 16 ust. 1 rozporządzenia 1/2003 zakazu wydawania orzeczeń sprzecznych z decyzją Komisji wynika, że w przypadku wydania przez Komisję decyzji zobowiązującej sądy krajowe nie mogą wobec danych zachowań wydać „negatywnych” orzeczeń, stwierdzających brak naruszenia art. 101 i 102 TFUE²⁰⁰. Jednocześnie Trybunał potwierdził, że fakt wydania przez Komisję decyzji zobowiązującej pozostaje bez uszczerbku dla uprawnień sądów państw członkowskich do analizy zachowań, które wzbudziły zastrzeżenia Komisji i następczego

---

192 Zob. statystyki przywoływane przez O. Akyurek, E. Morgan de Rivery, Y. Davie, *The 'Fault' Requirement: The case of France and Certain Other EU States*, [w:] R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 229.

193 Wyrok TSUE z 23.11.2017 w sprawie C-547/16, *Gasorba SL*, EU:C:2017:891.

194 *Gasorba*, pkt 15.

195 *Gasorba*, pkt 30.

196 Zob. motywy 13 i 22 rozporządzenia 1/2003.

197 *Gasorba*, pkt 29.

198 *Gasorba*, pkt 25.

199 *Gasorba*, pkt 28.

200 Wyrok TSUE z 9.12.2020 w sprawie C-132/19, *Groupe Canal+ SA*, EU:C:2020:1007, pkt 109, 113.

stwierdzenia naruszenia art. 101 i 102 TFUE ze wszystkimi tego konsekwencjami, np. w postaci stwierdzenia nieważności umowy²⁰¹.

Przytoczone orzecznictwo oceniane jest jako wzmacniające rolę unijnych decyzji zobowiązujących dla prywatnoprawnych roszczeń antymonopolowych²⁰². Zasadniczo prowadzi ono do pewnego rodzaju zbliżenia znaczenia tego aktu do decyzji stwierdzających naruszenie. Z orzecznictwa tego wynika bowiem, że w stosunku do praktyki będącej przedmiotem wydanej przez Komisję decyzji zobowiązującej sąd krajowy może zadziałać tylko w jedną stronę, tj. ma możliwość przeprowadzenia analizy budzących zastrzeżenie zachowań oraz stwierdzenia wystąpienia naruszenia art. 101 i 102 TFUE, nie może jednak oddalić powództwa, uznając, iż kwestionowane przez KE działanie w istocie nie stanowiło naruszenia unijnych reguł konkurencji. Oczywiście nie przesądza to o powodzeniu powództwa, które może być niezasadne z innych względów.

Mimo podniesienia rangi decyzji zobowiązujących, które nie mogą być już kojarzone z jednoznacznie „bezpiecznym” zaadresowaniem sprawy przed unijnym organem antymonopolowym, wydaje się, że pozostaną one atrakcyjnym rozwiązaniem dla przedsiębiorców, szczególnie w przypadku, gdy wykazanie braku naruszenia albo możliwość wyłączenia praktyki spod zakazu jest w danej sprawie mało prawdopodobne. Decyzje zobowiązujące ze swej istoty mają bowiem ogólny charakter, są krótsze i mniej treściwe, jako całość stanowią zatem mniejszą wartość dla podmiotów zainteresowanych roszczeniem prywatnoprawnym, nawet pomocniczo, np. dla celów dowodzenia innych – poza samym faktem naruszenia – niezbędnych elementów odpowiedzialności prywatnoprawnej. Najbliższe lata pokażą, na ile umocnienie znaczenia dowodowego unijnych decyzji zobowiązujących rzeczywiście doprowadzi do zmiany dynamiki występowania tego instrumentu na gruncie publicznoprawnym.

Ponieważ orzecznictwo Trybunału odnosi się do decyzji Komisji, nie jest jasne, czy podobne skutki prawne należy przypisywać decyzjom zobowiązującym odnoszącym się do art. 101 lub 102 TFUE, wydawanym przez organy państw członkowskich. Zdaniem M. Sousa Ferro względy celowościowe jak harmonizacja skutków rozstrzygnięć opartych na unijnych regułach konkurencji nakazywałyby opowiedzenie się za takim podejściem²⁰³. Na gruncie orzecznictwa krajowego jak do tej pory istniał raczej sceptyczny stosunek dla przyznawania większej wagi krajowym decyzjom zobowiązującym dla celów powództw prywatnych. Jeszcze przed przyjęciem dyrektywy odszkodowawczej polski Sąd Najwyższy odmówił decyzji zobowiązującej charakteru prejudykatu, podnosząc, że akt ten oparty jest jedynie o uprawdopodobnienie, nie zaś dowiedzenie zakazanej praktyki²⁰⁴. Podobnie ma się rzecz np. we Francji. Sąd Apelacyjny w Paryżu przyjął, że zastrzeżenia przedstawione w decyzji zobowiązującej francuskiego organu ds. konkurencji jako niepotwierdzające jednoznacznie zaistnienia antykonkurencyjnej praktyki nie są wystarczające dla wykazania winy jako przestanki odszkodowawczej²⁰⁵. Wina stanowi natomiast element stwierdzający istnienie naruszenia prawa konkurencji i jako taka objęta jest związaniem dla sądu cywilnego,

201 *Gasorba*, pkt 30, *Groute Canal+*, pkt 108.

202 M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect...opt. cit.*

203 *Ibid.*, str. 74.

204 Uchwała Sądu Najwyższego z 23.7.2008, sygn. akt. III CZP 52/08.

205 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Paryżu z 20.12.2017 w sprawie *DKT*, sygn. akt 15/0726.

tzn. wykazanie naruszenia każdorazowo powoduje wykazanie winy²⁰⁶. Choć wina nie stanowi oddzielnego elementu odpowiedzialności odszkodowawczej, w krajowych porządkach prawnych element ten w różnych konfiguracjach często jest wymagany (np. w polskim porządku prawnym zgodnie z art. 3 u.r.n.s. sprawca naruszenia jest zobowiązany do naprawienia szkody wyrządzonej komukolwiek przez naruszenie prawa konkurencji, chyba że nie ponosi winy, tym samym w sferze tej nastąpiło przerzucenie ciężaru dowodowego na sprawcę naruszenia²⁰⁷). Wymaganie elementu winy jest akceptowane przez dyrektywę odszkodowawczą, o ile taki wymóg pozostaje w zgodzie z treścią samej dyrektywy, orzecznictwem Trybunału oraz zasadami skuteczności i równoważności²⁰⁸. Jak się wydaje, w praktyce francuskie sądy w sytuacji wydania decyzji zobowiązującej również wymagają samodzielnego udowodnienia przez poszkodowanego naruszenia prawa konkurencji.

---

206 Zob. w tym względzie wyrok Competition Appeal Tribunal z 4.3.2020 w sprawie *Royal Mail vs DAF*, sygn. akt. 1284/5/7/18.

207 D. Wolski, *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie praw konkurencji. Komentarz*, [w:] red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, Warszawa 2018, art. 3.

208 Zob. motyw 11 dyrektywy odszkodowawczej oraz opinia rzecznik generalnej J. Kokott przedstawiona 30.1.2014 w sprawie C-557/12, *Kone*, EU:C:2014:45, pkt 74.

4. Wybrane zagadnienia materialnoprawne w ramach praktyki orzeczniczej TSUE w sprawach *private enforcement*

W poprzednim rozdziale omówione zostały wybrane zagadnienia proceduralne podejmowane w ostatnich latach w ramach praktyki orzeczniczej Trybunału w kontekście spraw *private enforcement*. Niniejszy rozdział poświęcony został kwestiom materialnoprawnym. Przypominamy, że zgodnie z art. 22 dyrektywy odszkodowawczej wdrożone na jej podstawie przepisy o charakterze prawnomaterialnym nie mogą być stosowane z mocą wsteczną. Jednocześnie można zauważyć, że część kluczowych zagadnień materialnoprawnych w ogóle nie zostało uregulowanych na gruncie dyrektywy odszkodowawczej. Jest to w szczególności problematyka związku przyczynowego oraz kwestie przypisania odpowiedzialności do naprawienia szkody w ramach jednego organizmu gospodarczego. Ze względu na brak jasnych wytycznych są to też obszary, w obrębie których w ostatnich latach sądy krajowe formułowały znaczną część pytań prejudycjalnych, a Trybunał dokonywał kluczowych dla całego systemu interpretacji. Poniżej przedstawiona zostanie po pierwsze kwestia legitymacji czynnej, w ramach której analizowane będzie orzecznictwo odpowiadające na pytanie, jakie podmioty są uprawnione do wystąpienia z powództwem prywatnoprawnym i jak dokładnie rozumiana jest przesłanka związku przyczynowego. Następnie pochyłę się nad legitymacją bierną, pojęciem odpowiedzialności i reguł jej przypisywania w reżimie prywatnoprawnym. W szczególności podrozdział ten odpowie na pytania, czy odpowiedzialność za naruszenia unijnych reguł konkurencji dla potrzeb prywatnoprawnych przypisywana jest na tych samych warunkach i w ten sam sposób co na gruncie publicznoprawnym. Podejmę również próbę przybliżenia głównych punktów gorącej debaty, jaka obecnie toczy się wśród komentatorów na temat konsekwencji orzeczeń w sprawie *Skanska i Sumal*.

4.1. Legitymacja do wystąpienia z roszczeniem antymonopolowym

Zgodnie z nauką postępowania cywilnego dla możliwości wystąpienia w procesie w charakterze strony dany podmiot musi być do tego właściwym, a więc musi posiadać legitymację²⁰⁹. Legitymacja procesowa to wyływające z prawa materialnego uprawnienie do poszukiwania ochrony prawnej w konkretnej sprawie. Legitymacja procesowa dzieli się na czynną i bierną. Legitymacja czynna jest ściśle związana ze stroną powodową i oznacza jej uprawnienie do wszczęcia i prowadzenia procesu. Natomiast legitymacja bierna uzasadnia występowanie w procesie w charakterze pozwanego, stanowi zatem odbicie legitymacji czynnej jako uprawnienia do występowania z konkretnym roszczeniem przeciwko innemu oznaczonemu podmiotowi²¹⁰. W polskim procesie cywilnym legitymacja jest przesłanką zasadności powództwa, brak legitymacji materialnej (czynnej lub biernej) skutkuje tym samym jego

209 W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Legitymacja procesowa*, [w:] *Postępowanie cywilne w zarysie*, wydanie 13. Warszawa 2020, str. 185.

210 Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z 7.5.2019, sygn. akt I C 577/18.

oddaleniem²¹¹. Badając legitymację, pytamy, „kto” może z powództwem odszkodowawczym wystąpić albo „przeciw komu” można takie powództwo wnieść. Odpowiedzi na to pytanie w stosunku do powództw o odszkodowania wynikających z art. 101 i 102 TFUE udziela prawo unijne, nie krajowe²¹².

4.1.1. Legitymacja do wystąpienia z powództwem odszkodowawczym – ramy prawne

Zgodnie z art. 1 dyrektywy odszkodowawczej akt ten ustanawia „określone przepisy niezbędne do zapewnienia, by każdy, kto poniósł szkodę wynikającą z naruszenia prawa konkurencji przez przedsiębiorstwo lub związek przedsiębiorstw, mógł skutecznie korzystać z prawa dochodzenia od tego przedsiębiorstwa lub związku pełnego odszkodowania z tytułu tej szkody”. Zamieszczone w przepisie sformułowanie „każdy” uzupełnia motyw 3 dyrektywy, który wskazuje, że obejmuje ono jednostki, w tym konsumentów i przedsiębiorstwa, jak również organy publiczne. Dodatkowo art. 5 ust. 1 dyrektywy odszkodowawczej precyzuje, że odszkodowanie z tytułu szkody można dochodzić bez względu na to, czy jest się nabywcą bezpośrednim czy pośrednim. W motywach 41 oraz 44 mowa z kolei o bardziej skomplikowanych konfiguracjach sięgających kolejnych poziomów łańcucha dostaw, w ramach których może powstać uprawnienie do dochodzenia szkody.

Uwzględniając powyższe, w literaturze wskazuje się, że sprawca naruszenia będzie ponosił odpowiedzialność zasadniczo wobec dwóch kręgów podmiotów. Pierwszy obejmuje bezpośrednio poszkodowanych, czyli klientów, w tym klientów będących konsumentami lub kontrahentów sprawcy szkody oraz strony porozumienia naruszającego prawo konkurencji. Drugi krąg podmiotów uprawnionych do żądania naprawienia szkody odnosi się do pośrednio poszkodowanych, tj. klientów, w tym konsumentów kontrahentów oraz dalszych podmiotów występujących w łańcuchu dostaw (np. kontrahenci kontrahentów sprawcy szkody)²¹³. Poniżej przyjrzymy się, jak kwestie legitymacji czynnej do poszukiwania prywatnoprawnej ochrony antymonopolowej przedstawiają się z perspektywy historycznej w praktyce orzeczniczej TSUE.

4.1.2. Legitymacja do wystąpienia z antymonopolowym powództwem odszkodowawczym – perspektywa historyczna

W wyroku w sprawie *Courage i Crehan* wskazano, że skuteczność unijnego zakazu zawierania niedozwolonych porozumień zostałaby zakwestionowana, gdyby każda osoba nie mogła żądać naprawienia szkody, która została jej wyrządzona przez umowę lub zachowanie mogące ograniczyć lub zakłócić konkurencję²¹⁴. Trybunał jednocześnie potwierdził możliwość podniesienia roszczeń odszkodowawczych przez kontrahentów sprawcy szkody, tj. podmioty współpracujące ze sprawcą w oparciu o umowę

211 Wyrok Sądu Najwyższego z 12.12. 2012, sygn. akt. III CZP 83/12.

212 Opinia rzecznik generalnej J. Kokott przedstawiona 29.7.2019 w sprawie C-435/18, *Otis*, EU:C:2019:651, pkt 44, 46, 60.

213 D. Wolski [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji*. Komentarz, red. A. Piszcz, A. Stawicki, Warszawa 2018, art. 3.

214 Wyrok TSUE z 20.9.2001 w sprawie C-453/99, *Courage i Crehan*, EU:C:2001:465, pkt 26.

uznaną za naruszającą prawo konkurencji²¹⁵ (tzw. doktryna *Courage*)²¹⁶. Słynny wyrok zapadł w związku z postępowaniem o zapłatę należności z tytułu niezapłaconych dostaw piwa przez pana Crehana – dzierżawcę pubu objętego 20-letnią umową dzierżawy, połączoną z ustalaniem minimalnej wielkości zakupu piwa od browaru Courage. W odpowiedzi na zarzuty Crehan zakwestionował powództwo co do istoty i jednocześnie wniósł powództwo wzajemne o odszkodowanie, twierdząc, że przewidziane w umowie kwoty minimalne zakupu naruszały unijne reguły konkurencji. Ponieważ prawo krajowe Wielkiej Brytanii nie zezwalało na dochodzenie odszkodowania między stronami zakazanego porozumienia, rozpatrujący sprawę sąd krajowy zwrócił się do Trybunału o zbadanie zgodności takiego ograniczenia z prawem UE. Ostatecznie Trybunał rozstrzygnął, że prawo Unii stoi na przeszkodzie stosowaniu prawa krajowego, które wyłącza możliwość uzyskania naprawienia szkody wyrządzonej w wyniku naruszenia unijnych reguł konkurencji wyłącznie na tej podstawie, że powód jest stroną naruszającej umowy²¹⁷.

Z wyroku Trybunału wynika, że nie można z góry wykluczyć, iż powództwo odszkodowawcze zostanie wniesione przez osobę będącą stroną umowy uznanej za sprzeczną z regułami konkurencji. Jednocześnie, jak potwierdził Trybunał, prawo krajowe może jednak przewidywać, że takiemu podmiotowi odszkodowanie nie przysługuje, jeżeli w sposób znaczący przyczynił się on do zakłócenia reguł konkurencji²¹⁸. Sąd krajowy powinien zbadać kontekst gospodarczy i prawny, w którym strony się znajdowały, ich pozycję negocjacyjną i zachowanie oraz ustalić, czy strona podnosząca szkodę znajdowała się w gorszej sytuacji niż druga strona w tym znaczeniu, że jej zdolność do uniknięcia szkody była poważnie ograniczona bądź w ogóle nie istniała. Analizie w tym kontekście powinny podlegać dostępne stronie w danym czasie środki prawne oraz jej swoboda negocjowania warunków umowy²¹⁹. Jak podkreśla się w doktrynie, jest to zgodne z istotą i funkcją zakazów zawartych w prawie konkurencji. Okoliczności takie jak korzystanie przez sprawcę z przysługujących mu praw podmiotowych czy też ewentualne wyrażenie przez poszkodowanego zgody na naruszenie jego interesów albo świadome przyjęcie na siebie ryzyka takiego naruszenia nie mogą odgórnie prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności za naruszenie reguł konkurencji²²⁰.

Koncepcja stojąca u podstaw rozstrzygnięcia *Courage&Crehan* została rozwinięta w wyroku *Manfredi*, gdzie wskazano, że każda osoba jest uprawniona do żądania naprawienia poniesionej szkody, jeśli między tą szkodą a zakazanym porozumieniem istnieje związek przyczynowy²²¹. W kazusie tym odszkodowania domagały się osoby fizyczne (m.in. pan V. Manfredi), poszkodowane zawiązanym przez towarzystwa ubezpieczeniowe kartelem wpływającym na wysokość składek płaconych na obowiązkowe ubezpieczenie komunikacyjne OC²²². Zdaniem skarżących w postępowaniu głównym w wyniku naruszenia popełnionego przez towarzystwa użytkownicy końcowi zmuszeni

215 D. Wolski [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, Warszawa 2018, art. 3.

216 *Courage i Crehan*, pkt 25-27.

217 *Courage i Crehan*, pkt 36.

218 *Courage i Crehan*, pkt 28-30.

219 *Courage i Crehan*, pkt 32-33.

220 P. Machnikowski, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. Lis-Zarrias 2018, wyd. 1, art. 3.

221 Wyrok TSUE z 13.7. 2006 w sprawach połączonych od C-295/04 do C-298/04, *Manfredi*, EU:C:2006:461, pkt 61.

222 *Manfredi*, pkt 2.

byli do zapłaty składki wyższej średnio o 20% od sumy, którą powinni byłiby płacić, gdyby naruszenie konkurencji nie miało miejsca²²³. Trybunał potwierdzając przysługujące każdemu prawo do żądania naprawienia szkody w przypadku, gdy między naruszającą unijne reguły konkurencji praktyką a poniesioną szkodą istnieje związek przyczynowy, wyjaśnił, że ustalenie zasad wykonywania tego prawa, w tym zasad dotyczących stosowania pojęcia „związek przyczynowy”, w braku właściwych uregulowań wspólnotowych należy do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego²²⁴. Zasady te nie mogą być jednak mniej korzystne od zasad proceduralnych odnoszących się do odpowiednich środków prawnych dotyczących wyłącznie prawa krajowego (zasada równoważności) oraz nie mogą czynić wykonywania praw przyznanych przez wspólnotowy porządek prawny praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym (zasada skuteczności)²²⁵.

4.1.3. Instytucje unijne jako podmioty poszkodowane naruszeniem prawa konkurencji

W ramach orzeczenia *Manfredi*, powołując się na konkluzje poprzedzającego go wyroku w sprawie *Courage i Crehan*, Trybunał potwierdził, że każda osoba jest uprawniona do żądania naprawienia wyrządzonej szkody, jeśli między tą szkodą a porozumieniem lub praktyką zakazaną przez art. 101 TFUE istnieje związek przyczynowy²²⁶. Orzeczenie w sprawie *Otis I*²²⁷ odpowiada z kolei na pytanie, czy pojęcie „każda osoba” obejmuje także instytucje unijne dotknięte naruszeniem.

Zagadnienia te były analizowane na tle powództwa Unii Europejskiej reprezentowanej przez Komisję Europejską, która wnosząc pozew do belgijskiego sądu krajowego, żądała naprawienia szkody z tytułu szkody poniesionej przez Unię wskutek praktyk antykonkurencyjnych stwierdzonych w decyzji Komisji Europejskiej z 2007 r.²²⁸ W decyzji tej Komisja ustaliła, że czterej główni europejscy producenci wind i schodów ruchomych naruszyli unijny zakaz zawierania niedozwolonych porozumień, dzieląc pomiędzy siebie przetargi i inne zamówienia w Belgii, Niemczech, Luksemburgu i w Niderlandach (tzw. *kartel windowy*). Za te naruszenia Komisja nałożyła grzywny o łącznej wysokości przekraczającej 992 mln euro²²⁹. Opierając się na ustaleniach własnej decyzji, Komisja na kartach powództwa wskazywała, że na przestrzeni lat Unia udzielała wymienionym przedsiębiorcom licznych zamówień na instalację, obsługę i renowację wind i schodów ruchomych w różnych budynkach unijnych instytucji mających siedzibę w Belgii i Luksemburgu²³⁰.

Wątpliwości sądu krajowego wzbudziło, czy w ramach omawianego powództwa nie zostanie naruszone prawo do rzetelnego procesu ze względu na związanie sądu krajowego stwierdzeniem naruszenia zawartym w decyzji i czy w takim przypadku Komisja nie jest sędzią we własnej sprawie²³¹. Zgodnie z art. 16 unijnego

223 *Manfredi*, pkt 14.

224 *Manfredi*, pkt 63.

225 *Manfredi*, pkt 62, 64.

226 Zob. też *Donau Chemie*, pkt 21.

227 Wyrok TSUE z 6.11. 2012 w sprawie C-199/11, *Otis I*, EU:C:2012:684.

228 Decyzja KE z 21.2.2007 w sprawie COMP/E-1/38.823 – Windy i schody ruchome.

229 *Otis I*, pkt 18-19.

230 *Otis I*, pkt 23.

231 *Otis I*, pkt 28 i 39.

rozporządzenia 1/2003, jeżeli sądy krajowe orzekają bowiem w sprawie porozumień, decyzji lub praktyk na mocy art. 101 lub 102 TFUE, nie mogą wydawać orzeczeń sprzecznych z decyzją wydaną przez Komisję.

W orzeczeniu *Otis I* Trybunał wyjaśnił, że skoro naprawienia wyrządzonej szkody, z zastrzeżeniem istnienia związku przyczynowego między szkodą a zakazaną praktyką, może żądać każdy, to prawo takie przysługuje również Unii²³². Zasada, zgodnie z którą sądy krajowe nie mogą wydawać orzeczeń sprzecznych z decyzją Komisji, stanowi wyraz podziału kompetencji w ramach Unii, nie powoduje jednak, że pozwane w postępowaniu głównym pozbawione były prawa dostępu do sądu. Prawo Unii przewiduje system kontroli sądowej decyzji Komisji zapewniający wymagane gwarancje²³³. Konsekwentnie nie można było uznać Komisji za sędziego we własnej sprawie, za czym przemawiało również to, że choć sąd krajowy zobowiązany był do uznania istnienia niedozwolonego porozumienia na mocy decyzji, do jego kompetencji należało ustalenie pozostałych elementów konstytutywnych powództwa odszkodowawczego, tj. przeprowadzenie oceny istnienia szkody i bezpośredniego związku przyczynowego pomiędzy szkodą i porozumieniem²³⁴.

Warto zauważyć, że w stanie faktycznym, na którym oparto komentowany wyrok, Komisja mimo swojego statusu nie działała w ramach wykonywania przyznanych jej suwerennych uprawnień, czyli jako organ publiczny, o którym mowa w motywie 3 dyrektywy odszkodowawczej, tylko jako uczestnik procesów rynkowych, tj. nabywca produktów skartelizowanych²³⁵.

4.1.4. Legitymacja czynna podmiotów poszkodowanych efektem parasola cenowego

W sprawie *Kone*²³⁶ austriacki sąd odsyłający dążył do ustalenia, czy zasada skuteczności art. 101 TFUE wymaga, aby prawo do żądania naprawienia szkody od członka kartelu przysługiwało także podmiotowi, który doznał szkody w wyniku wystąpienia tzw. „efektu parasola cenowego” (*umbrella pricing effect*), czyli w sytuacji braku bezpośredniego związku przyczynowego między szkodą a naruszeniem²³⁷. Podczas postępowania głównego Spółka ÖBB-Infrastruktur, powołując się na wspomniane zjawisko, żądała od członków kartelu windowego, stwierdzonego wspomnianą wyżej decyzją Komisji Europejskiej z 2007 r. naprawienia szkody poniesionej na skutek zakupu wind i schodów ruchomych od innych uczestników rynku, nieuczestniczących w kartelu, którzy korzystając z obowiązującego na rynku podwyższonego poziomu cen, zwiększali ceny na swoje produkty znacznie, aniżeli gdyby kartel nie istniał²³⁸. Przy ocenie możliwości uzyskania odszkodowania austriackie przepisy odwoływały się do pojęcia adekwatnego związku przyczynowego, zgodnie z którym wyrządzający szkodę odpowiadał za wszystkie, również przypadkowe następstwa, których możliwość wystąpienia musiał być przewidzieć *in abstracto*; nie ponosił natomiast odpowiedzialności za

²³² *Otis I*, pkt 44.

²³³ *Otis I*, pkt 54-56.

²³⁴ *Otis I*, pkt 65-67.

²³⁵ Opinia rzecznik generalnej J. Kokott przedstawiona 29.7.2019 w sprawie C-435/18, *Otis II*, EU:C:2019:651, pkt 73.

²³⁶ Wyrok TSUE z 5.6.2014 w sprawie C-557/12, *Kone*, EU:C:2014:1317.

²³⁷ *Kone*, pkt 17, 19.

²³⁸ *Kone*, pkt 10.

następstwa nietypowe²³⁹. Kontrowersje budziło, czy w przypadku wystąpienia efektu parasola cenowego odszkodowanie może przysługiwać. W austriackim orzecznictwie krajowym dominował pogląd, że w takim przypadku nie sposób wykazać istnienia adekwatnego związku przyczynowego między kartelem a szkodą²⁴⁰.

Przystępując do odpowiedzi na zadane pytanie, Trybunał przypomniał, że każda osoba jest uprawniona, by żądać naprawienia wyrządzonej szkody, jeśli między szkodą a porozumieniem lub praktyką zakazaną przez art. 101 TFUE istnieje związek przyczynowy²⁴¹. Trybunał skonkludował, że związek ten nie musi mieć charakteru bezpośredniego. Przewidywanie takiego wymogu przez prawo krajowe, ze skutkiem wykluczenia prawa do odszkodowania, gdy dana osoba miała związki umowne nie z członkiem kartelu, lecz z przedsiębiorstwem nieuczestniczącym w kartelu, którego polityka cenowa okazała się konsekwencją kartelu, prowadziłoby do naruszenia skuteczności art. 101 TFUE²⁴². Przy ocenie przestanki związku przyczynowego kluczowe będzie natomiast, czy dane skutki kartelu mogły być „pominięte” przez członków kartelu²⁴³, czy są to tego rodzaju możliwe skutki, których podmioty naruszające nie mogły lekceważyć²⁴⁴. W tym kontekście zwrócono uwagę na znaczenie poziomu cen rynkowych dla procesu ustalania ceny przez wszystkich uczestników rynku. Uwzględniając specyfikę danego rynku, jego rozmiar i charakter konkretnych produktów, nie można wykluczyć, że przedsiębiorstwo konkurencyjne, niebędące członkiem kartelu, poprzez odwołanie się do ceny rynkowej zniekształconej w wyniku naruszenia dokona wyboru co do ustalenia cen na poziomie kwoty wyższej niż kwota, którą wybrałoby w normalnych warunkach konkurencji²⁴⁵. Trybunał ustalił w ten sposób, że efekt parasola cenowego z abstrakcyjnego punktu widzenia stanowi przewidywalny możliwy skutek kartelu, który nie może być pominięty przez jego uczestników. W konsekwencji Trybunał rozstrzygnął, że stosowanie prawa krajowego nie może prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności cywilnoprawnej członków kartelu za szkody wynikające z tego, że podmioty w naruszeniu tym nieuczestniczące ustaliły swoje ceny na poziomie wyższym niż należałoby tego oczekiwać, gdyby naruszenie nie miało miejsca²⁴⁶. Zadaniem sądu krajowego jest natomiast zbadanie, czy dane antykonkurencyjne zachowanie, z uwzględnieniem okoliczności sprawy i specyfiki rynku, rzeczywiście może prowadzić do efektu parasola cenowego oraz czy w danym przypadku mogło to zostać racjonalnie przewidziane przez uczestników naruszenia.

Wyrok *Kone* potwierdził tym samym, że art. 101 TFUE sprzeciwia się temu, aby z przyczyn prawnych w sposób kategoryczny i niezależnie od okoliczności danej sprawy wyłączać odpowiedzialność uczestników kartelu za określony rodzaj szkód²⁴⁷. Po wydaniu orzeczenia komentatorzy podkreślali silny nacisk Trybunału na zasadę

---

239 *Kone*, pkt 14.

240 *Kone*, pkt 14, 16.

241 *Kone*, pkt 22.

242 *Kone*, pkt 33.

243 *Kone*, pkt 34

244 *Kone*, pkt 29.

245 *Kone*, pkt 29.

246 *Kone*, pkt 37.

247 *Kone*, pkt 19, 33, 37.

skuteczności reguł konkurencji kosztem reguł autonomii proceduralnej. Powątpiewano też w wartość praktyczną orzeczenia²⁴⁸.

Mimo wyrażanego sceptycyzmu należy wskazać, że zagadnienie szkód dochodzonych w oparciu o efekt parasola cenowego nie pozostaje martwe, czego przykładem jest orzeczenie francuskiego Sądu Apelacyjnego z listopada 2021 r.²⁴⁹ Wyrok ten odnosi się do głośnego, trwającego sześć lat i obejmującego znaczną liczbę uczestników, kartelu cenowego wpływającego na rynek detalicznej sprzedaży produktów mlecznych (tzw. francuski *kartel jogurtowy*). Naruszenie zostało stwierdzone decyzją francuskiego organu ochrony konkurencji w 2015 r.²⁵⁰ W następstwie naruszenia kilku przedsiębiorców handlu detalicznego wniosło powództwo o naprawienie szkody, powołując się m.in. właśnie na efekt parasola cenowego wywołanego kartelem. W pierwszej instancji powództwo zostało oddalone, na dalszym etapie postępowania paryski Sąd Apelacyjny częściowo je jednak uwzględnił. Uzasadniając negatywną ocenę powództwa, sąd I instancji wskazał, że powodowie nie wykazali związku przyczynowego między niezgodnym z prawem porozumieniem a podwyżką cen dokonaną przez producentów nieuczestniczących w zakazanym porozumieniu²⁵¹. Sąd Apelacyjny w Paryżu zaakceptował jednak istnienie efektu parasola cenowego w stosunku do części okresu podnoszonego przez powodów, tj. w latach 2009- 2012, oraz dokonał stosownego oszacowania poniesionych strat. Straty za okres od lutego 2012 r. do 2015 r. nie zostały uwzględnione, gdyż, jak wskazał sąd, przypadają one w czasie nazbyt odległym od naruszenia, które zakończyło się w 2012 r.²⁵²

4.1.5. Legitymacja do dochodzenia szkód antymonopolowych podmiotów, które nie działają na rynku właściwym dotkniętym naruszeniem

Wyroki w sprawie *Otis I i Kone* nie zakończyły sagi nietypowych postępowań związanych z kartelem windowym. Po wydaniu decyzji Komisji antykonkurencyjne zachowania producentów wind i schodów ruchomych zostały potwierdzone przez Sąd Najwyższy Austrii jako obejmujące rynek austriacki²⁵³. Na tym tle Land Oberösterreich, czyli podmiot publiczny, wystąpił do austriackiego sądu krajowego o odszkodowanie od członków kartelu zajmującego się przyznawaniem dotacji²⁵⁴. Land Oberösterreich wyjaśnił, że w ramach budżetu przeznaczanego na wspieranie budownictwa mieszkaniowego w okresie obowiązywania naruszenia, przyznał różnym osobom, na mocy przepisów dotyczących pomocy na budownictwo mieszkaniowe, kredyty motywacyjne na finansowanie projektów budowlanych do wysokości pewnego odsetka łącznych kosztów budowy. Podmiot ten argumentował, że koszty związane z instalacją wind, ujęte w kosztach budowy ponoszonych przez beneficjentów, były wyższe wskutek przedmiotowego kartelu. To z kolei doprowadziło do sytuacji, w której podmiot

248 A. Lamadrid, *Umbrella pricing- Case C-557/12 Kone, or when effectiveness may go too far with little effective consequences*, 11.7.2014, (dostęp: 1.2022 <https://chillingcompetition.com/2014/06/11/umbrella-pricing-case-c-55712-kone-or-when-effectiveness-may-go-too-far-with-little-effective-consequences/>).

249 Wyrok Cour d'appel de Paris z 24.11.2021, 20/04265.

250 Decyzja Autorité de la concurrence z 11.3.2015, nr 15-D-03.

251 Wyrok Tribunal de commerce de Paris z 20.2.2020, 2017021571.

252 C. E. Auduc, *Follow-on action in dairy products cartel: retailers granted damages by the Paris Court of Appeal*, Competition Forum, 2021, n° 0028, (dostęp: 1.2022 <https://competition-forum.com/follow-on-action-in-dairy-products-cartel-retailers-granted-damages-by-the-paris-court-of-appeal/>).

253 Wyrok TSUE z 12.12.2019 w sprawie C-435/18, *Otis II*, EU:C:2019:1069, pkt 6.

254 *Otis II*, pkt 8.

finansujący był zmuszony do udzielania pożyczek opiewających na wyższe kwoty, niż gdyby kartel nie istniał. W przypadku braku naruszenia Land Oberösterreich udzieliłby pożyczek w niższej kwocie i mógłby wskazać różnicę zainwestować²⁵⁵.

Charakter dochodzonej szkody oraz fakt, że powód nie działał jako dostawca lub nabywca na właściwym rynku produktowym ani na żadnym rynku wyższego lub niższego szczebla, doprowadziły do sprzecznych opinii austriackich sądów krajowych²⁵⁶. W konsekwencji austriacki Sąd Najwyższy zwrócił się do TSUE z pytaniem, czy na podstawie art. 101 TFUE podmiot taki jak Land Oberösterreich, który nie jest obecny na rynkach właściwych dotkniętych kartelem, a jego szkoda ma szczególny charakter, może dochodzić odszkodowania od członków naruszającej umowy²⁵⁷.

W przeciwieństwie do orzeczenia w sprawie *Kone* Trybunał, rozważając pytania prejudycjalne, nie zdecydował się na badanie związku przyczynowego ani ustalenia, czy jest to związek tego rodzaju, że racjonalnie nie mógł podlegać pominięciu przez uczestników naruszenia. Rzecznik generalna w swojej opinii wskazała niemniej, że w istocie naruszyli mogli przewidzieć dochodzoną w postępowaniu głównym szkodę, co wynika m.in. z faktu, że finansowanie przedsięwzięć przez inwestorów z kredytu jest w branży budowlanej powszechne oraz miało miejsce w sztywnych ramach ustawowych z reguły znanych podmiotom gospodarczym działającym w branży²⁵⁸. Po krótkiej analizie Trybunał rozstrzygnął, że art. 101 TFUE wymaga, aby podmioty, które nie działają jako dostawcy lub nabywcy na właściwym rynku dotkniętym działaniem kartelu, lecz które udzieliły odbiorcom produktów oferowanych na tym rynku dotacji, mogły żądać zasądzenia od przedsiębiorstw uczestniczących w kartelu naprawienia szkody, jaką poniosły, z uwagi na fakt, że skoro kwota tych dotacji była wyższa niż w wypadku braku istnienia kartelu, podmioty te nie były w stanie wykorzystać tej różnicy na inne bardziej dochodowe cele²⁵⁹. Innymi słowy, prawo do odszkodowania istnieje niezależnie od rynku, na którym działa poszkodowany, a nawet jeśli poszkodowany nie działa na żadnym rynku związanym z rynkiem, na który kartel wywiera wpływ, o ile istnieje związek przyczynowy między szkodą a naruszeniem art. 101 TFUE²⁶⁰. Praktyczne ustalenie szkody poprzez zbadanie, czy powód miał możliwość dokonania bardziej dochodowych inwestycji oraz czy organ ten przedstawił niezbędne dowody na istnienie związku przyczynowego między tą szkodą a kartelem, Trybunał pozostawił sądowi krajowemu²⁶¹.

Wyrok w sprawie *Otis II* potwierdza wyrażone w *Kone* stanowisko, zgodnie z którym prawo Unii sprzeciwia się, aby z przyczyn prawnych w sposób kategoryczny i niezależnie od okoliczności danej sprawy wyłączać prawo do odszkodowania w przypadku określonych szkód spowodowanych działaniem kartelu²⁶². Rodzaje szkód, które uczestnicy kartelu muszą naprawić determinowane są bowiem przez prawo Unii, a nie przez prawo krajowe²⁶³.

---

255 *Otis II*, pkt 9

256 *Otis II*, pkt 11-18.

257 *Otis II*, pkt 19.

258 Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 148-149.

259 *Otis II*, pkt 34.

260 M. Sousa Ferro, G. Oliveira e Costa, *Otis: Another Great Judgment on Private Enforcement from the CJEU... But It Could be Better*, Competition Policy International, 22.1.2020.

261 *Otis II*, pkt 33.

262 *Kone*, pkt 19, 33, 37, Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 80.

263 Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 46.

Nie umniejszając wagi orzeczenia *Otis II* dla rozwoju prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej, w literaturze podniesiono m.in., że Trybunał zaprzepaścił szansę do pełnego i jasnego wyłożenia kwestii tak istotnej jak konstrukcja związku przyczynowego będącego przestanką odpowiedzialności, która nie podlega uregulowaniu w dyrektywie odszkodowawczej²⁶⁴. Wskazano, że pozostawienie znacznej części ustaleń sądom krajowym bez jasnych wytycznych może prowadzić do niejednorodnych rozwiązań; z istoty bowiem sędziowie krajowi niechętni są do odstępowania od utartych krajowych schematów, a skomplikowanie spraw *private enforcement* dodatkowo utrudnia rozeznanie, czy takie odstępianie jest konieczne, a jeśli tak, to jaki środek będzie w sprawie właściwy²⁶⁵.

Rozważania zawarte w wyroku *Otis II*, choć zapadłe w oparciu o tak niezwykle stan prawny, istotnie oddziałują na orzecznictwo krajowe, czego przykładem może być zmiana podejścia oceny przestanki związku przyczynowego, obrana przez niemiecki Sąd Najwyższy. Sąd ten, uwzględnivszy rozwój orzecznictwa TSUE, obniżył standardy dowodowe w zakresie konieczności wykazania, że strona została dotknięta praktyką kartelową²⁶⁶. Odchodząc od koncepcji opracowanej zaledwie rok wcześniej, niemiecki Sąd Najwyższy przyjął, że powodowie nie muszą już dowodzić według rygorystycznych standardów dowodowych istnienia nadmiernego obciążenia w stosunku do każdej zawartej transakcji. Dla spełnienia przestanki związku przyczynowego obowiązani natomiast pozostają do udowodnienia ich uczestnictwa w transakcji, co do której nie można wykluczyć, że porozumienie kartelowe w pewien sposób mogło na nią oddziaływać²⁶⁷.

Otis II i *Kone* ilustrują różnorodność szkód, jakie mogą być spowodowane praktykami antykonkurencyjnymi, tj. że nie ograniczają się one ani do szkód, które ponieść może bezpośredni lub pośredni dostawca lub odbiorca na rynku dotkniętym danym kartelem lub na rynku sąsiednim, ani do szkód, które powstają ogólnie w ramach uczestniczenia w procesach rynkowych²⁶⁸. Orzeczenia te ukazują rolę, jaką ma odrywać *private enforcement* w szerszym unijnym modelu odpowiedzialności antymonopolowej, co zostało następnie potwierdzone w sprawie *Skanksa* i *Sumal*, tj. że prawo do odszkodowania służyć ma nie tylko naprawieniu szkody bezpośredniej, jaką miała ponieść dana osoba, ale również szkód pośrednich powstałych w strukturze i funkcjonowaniu rynku, który nie mógł osiągnąć pełnej efektywności gospodarczej²⁶⁹.

4.1.6. Związek przyczynowy

Omówione w niniejszym rozdziale orzeczenia dotyczą zagadnienia istnienia związku przyczynowego między naruszeniem a szkodą, czyli jednego z warunków powstania odpowiedzialności odszkodowawczej. Warunek ten zarysowuje różnicę między prywatnoprawnym dochodzeniem roszczeń odszkodowawczych a publicznym systemem ochrony konkurencji. Podmioty informujące organy o naruszeniach w ramach publicznego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej nie muszą zaliczać się do kategorii

264 M. Sousa Ferro, G. Oliveira e Costa, *opt. cit.*

265 M. Sousa Ferro, G. Oliveira e Costa, *opt. cit.*

266 Wyrok niemieckiego Sądu Najwyższego z 28.1. 2020, sygn. akt 2020-KZR 24/17 = NJW 2020, 1430.

267 C. Marx, J. Solzbach, T. Wetlitzky, *Cartel Damages and Causation – The Landmark ‘Schienenkartell II’ Judgement*, *Journal of European Competition Law and Practice*, t. 12, nr 6, str. 4.

268 Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 76, 79, 80.

269 *Sumal*, pkt 36.

podmiotów dotkniętych tymi działaniami. Zgodnie z art. 7 pkt 2 rozporządzenia 1/2003 uprawnione do składania wniosków o stwierdzenie naruszenia art. 101 lub 102 TFUE są osoby fizyczne lub osoby prawne, które wykażą uzasadniony interes, oraz państwa członkowskie. Jak słusznie zaznacza się w literaturze, już na pierwszy rzut oka można zauważyć, że pojęcie poszkodowanego naruszeniem prawa konkurencji jest pojęciem zasadniczo węższym od „wnioskodawcy”, o którym mowa w rozporządzeniu 1/2003²⁷⁰.

Przypomnijmy, że w zakresie, jakim ustalenie związku przyczynowego odpowiada na pytanie o istnienie roszczeń odszkodowawczych, tj. pytanie o to, czy odszkodowanie w ogóle należy przyznać, odpowiedzi należy poszukiwać w prawie Unii²⁷¹. Może zatem zdarzyć się tak, że dla ustalenia szkody związanej z naruszeniem art. 101 TFUE lub 102 TFUE sąd krajowy będzie musiał odstąpić od zastosowania pewnych tradycyjnych wymogów określonych w przepisach o czynach niedozwolonych, obowiązujących w danych państwach członkowskich. Regulacji w prawie krajowym podlegają z kolei, stosownie do zakresu nieuregulowanego w dyrektywie, *szczegółowe zasady dotyczące stosowania i warunki konkretnego egzekwowania* takich roszczeń (w jaki sposób należy przyznać odszkodowanie), a więc np. właściwość sądów, procedury, terminy i przeprowadzanie dowodów²⁷². Stosowanie reguł krajowych musi przy tym uwzględniać zasady równoważności i skuteczności.

Na rodzimym gruncie przyjętym rozwiązaniem jest teoria adekwatnej przyczynowości, do której odnosi się art. 361 k.c. Przepis ten stanowi, że zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Koncepcja przewiduje ocenę dwuetapową: po pierwsze zdarzenie wyrządzające szkodę musi być warunkiem koniecznym powstania szkody (*conditio sine qua non*), po drugie należy ocenić, czy następstwa określonego działania lub zaniechania mają charakter normalnych następstw tego rodzaju zdarzeń²⁷³. Jak wyjaśnia P. Machnikowski, w przypadku powiązań wieloczłonowych ustala się, czy między poszczególnymi ogniwami łańcucha kauzalnego związek przyczynowy można uznać za normalny, tj. czy każde z kolejnych zdarzeń wystarczająco zwiększa prawdopodobieństwo zaistnienia następnego. Pojawienie się okoliczności zewnętrznej (niedającej się przypisać sprawcy), która wywołała naruszenie dóbr poszkodowanego, powoduje przerwanie normalnego związku przyczynowego. Sprawca ponosi odpowiedzialność za ewentualne następstwa zaistniałe do momentu pojawienia się tej przyczyny zewnętrznej, natomiast za późniejsze już nie²⁷⁴.

Omawiane wyżej orzeczenia w sprawie *Otis I*, *Kone* i *Otis II*, choć nie dają w pełni jasnej odpowiedzi co do parametrów oceny związku przyczynowego w oparciu o art. 101 i 102 TFUE, to podsuwają pewne pomocne wskazówki, potwierdzając równocześnie szeroką interpretację pojęcia związku przyczynowego. Związek przyczynowy nie musi być bezpośredni. Odpowiedzialność do naprawienia szkody może

---

270 O. Akyurek, E. Morgan de Rivery, Y. Davie, *The 'Fault' Requirement: The case of France and Certain Other EU States*, w:] R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/ 104/ EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 234.

271 Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 56, 44.

272 *Ibid.*, pkt 44, 56, 58.

273 P. Machnikowski, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. K. Lis-Zarrias 2018, wyd. 1, art. 3., D. Wolski [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, Warszawa 2018, art. 3.

274 P. Machnikowski, *opt. cit.*, art. 3.

zostać przypisana za szkody powstałe na innych rynkach niż te, na jakich podmioty zaangażowane w naruszenie prowadziły swoją działalność. Odpowiedzialność tę mogą przy tym ponosić podmioty niemające żadnych relacji prawnych z poszkodowanym. Dla ustalenia związku przyczynowego w rozumieniu prawa Unii nie jest również konieczne badanie, czy podniesiona szkoda pozostaje w wystarczającym powiązaniu z celem naruszonej normy prawnej: dochodzona szkoda nie musi odnosić się do „celu ochrony”, do którego dąży art. 101 TFUE lub art. 102 TFUE²⁷⁵.

Związek przyczynowy nie ogranicza się też do uczestnictwa w rynku, na które naruszenie miało wpływ, ani w ogóle do prowadzenia działalności rynkowej jako takiej. Jak celnie zaznacza rzecznik generalna J. Kokott, powyższe nie oznacza bezgranicznego rozszerzenia prawa do odszkodowania, prowadzącego do powstania odpowiedzialności uczestników kartelu, niezależnie od okoliczności danej sprawy, za wszystkie możliwe szkody²⁷⁶. Analiza przesłanki związku przyczynowego między naruszeniem prawa a szkodą służy bowiem również temu, aby zapewnić, że dany podmiot w ramach konsekwencji swojego bezprawnego zachowania będzie musiał ponieść odpowiedzialność tylko za takie szkody, których wystąpienie mógł racjonalnie przewidzieć²⁷⁷. Wyroki *Kone* i *Otis II* unaoczniają jednakowoż, że z zastrzeżeniem analizy uwarunkowań konkretnej sprawy uczestnik kartelu może przewidzieć m.in. szkodę spowodowaną efektem parasola cenowego oraz szkodę doznaną przez podmioty finansujące inwestorów wykorzystujących skartelizowane produkty.

Warto w tym miejscu przywołać jeszcze najnowsze statystyki co do kategorii podmiotów najczęściej występujących z roszczeniami odszkodowawczymi. W sprawach *private enforcement* związanych z naruszeniem kartelowym według stanu na wrzesień 2021 r. około 72% pozwów zostało w Europie wniesionych przez nabywców bezpośrednich. Odsetek spraw wnoszonych przez nabywców pośrednich wyniósł zaś około 20%, 48% roszczeń zostało wniesionych przez przedsiębiorstwa prywatne. Przedsiębiorstwa państwowe odpowiadały za 20% roszczeń, władze lokalne zainicjowały 19% z nich, a rządy centralne 3%. Tylko łącznie 15 roszczeń zostało wniesionych przez konsumentów końcowych²⁷⁸.

4.2. Legitymacja bierna. Zakres podmiotów odpowiedzialnych za naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem unijnych reguł konkurencji

Zagadnienie dotyczące wyznaczania kręgu podmiotów ponoszących odpowiedzialność za naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem unijnych reguł konkurencji nie zostało w pełni uregulowane przez dyrektywę odszkodowawczą. Dyrektywa wprowadza jednak pewne podstawowe ramy w tym obszarze. Po pierwsze art. 2 ust. 2 dyrektywy definiuje pojęcie „sprawcy naruszenia” jako przedsiębiorstwo lub związek przedsiębiorstw, które dokonały naruszenia prawa konkurencji. Po drugie art. 11 dyrektywy ustanawia koncepcję odpowiedzialności solidarnej przedsiębiorstw, które naruszyły prawo konkurencji w wyniku wspólnych działań, tak, że każde z tych przedsiębiorstw ma obowiązek w pełni wyrównać szkodę, a poszkodowany dopóki nie otrzyma pełnego odszkodowania, ma prawo żądać pełnego odszkodowania od dowolnego z nich.

²⁷⁵ *Otis II*, pkt 31.

²⁷⁶ Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 82, 141.

²⁷⁷ Opinia rzecznik generalnej w sprawie *Otis II*, pkt 83, 142, zob. też *Kone*, pkt 29, 33.

²⁷⁸ J. F. Laborde, *opt. cit.*

Dyrektywa przewiduje jednocześnie pewne wyjątki od ogólnych reguł odpowiedzialności solidarnej na rzecz małych lub średnich przedsiębiorców²⁷⁹ oraz podmiotów zwolnionych z kary²⁸⁰. W stosunku do tej ostatniej kategorii *ratio legis* wprowadzonych modyfikacji w dziedzinie odpowiedzialności jest zapewnienie, że podmiot zwolniony z kary nie poniesie konsekwencji działań odszkodowawczych cięższych niż współuczestnicy kartelu, którzy nie zdecydowali się na współpracę z organem ochrony konkurencji. Beneficjent programu łagodzenia kar co do zasady nie będzie wnosił odwołania od decyzji organu, a zatem może stać się pierwszym pozwanym na gruncie prywatnoprawnym²⁸¹. Dlatego też, by nie zniechęcać przedsiębiorców do programu *leniency*, stanowiącego skuteczne narzędzie wykrywania karteli, zgodnie z art. 11 ust. 4 dyrektywy odszkodowawczej podmiot zwolniony z kary ponosi odpowiedzialność solidarną wobec swoich nabywców bezpośrednich lub nabywców pośrednich lub dostawców bezpośrednich lub dostawców pośrednich, a wobec pozostałych poszkodowanych, tylko wówczas, gdy uzyskanie pełnego odszkodowania od innych sprawców naruszenia nie jest możliwe.

Wprowadzenie przez dyrektywę jedynie częściowych regulacji w zakresie reguł odpowiedzialności odszkodowawczej oraz odwołanie się jej treści do pojęcia przedsiębiorstwa skłaniały do refleksji, czy na poziomie ogólnym w ramach powództw prywatnoprawnych powinny być stosowane te same reguły odpowiedzialności, co w publicznoprawnym reżimie unijnej odpowiedzialności antymonopolowej. Pojęcie „przedsiębiorstwa” jest bowiem autonomicznym pojęciem prawa Unii, zakładającym traktowanie kilku podmiotów jako jednego z uwagi na relacje kapitałowe, osobowe czy też majątkowe²⁸². „Przedsiębiorstwo” w rozumieniu unijnego prawa konkurencji obejmuje każdy dopuszczający się naruszenia reguł konkurencji podmiot prowadzący działalność gospodarczą, niezależnie od statusu prawnego podmiotu oraz sposobu jego finansowania²⁸³. Decydująca dla ustalenia, że dane podmioty w ramach grupy kapitałowej tworzą „przedsiębiorstwo”, jest ocena ich zachowania rynkowego, tego, czy dana spółka zależna posiada autonomię, by samodzielnie określać swoje postępowanie na rynku²⁸⁴. W orzecznictwie przyjmuje się, że brak takiej autonomii przejawia się w wywieraniu przez spółkę matkę decydującego wpływu na podmiot zależny, co ma miejsce m.in. w sytuacji, gdy mimo posiadania odrębnej podmiotowości prawnej spółka zależna w momencie dokonywania naruszenia stosuje się do instrukcji przekazywanych jej przez spółkę dominującą²⁸⁵. Wprowadzono także wzruszalne domniemanie wywierania decydującego wpływu na spółkę zależną przez spółkę dominującą, jeżeli ta ostatnia posiada 100%²⁸⁶ lub nieomal 100% udziałów²⁸⁷ w spółce zależnej. To właśnie w oparciu o pojęcie przedsiębiorstwa opracowano koncepcję jednostki

279 Zob. art. 11 ust. 2 i 3 dyrektywy odszkodowawczej.

280 Zob. art. 11 ust. 4. dyrektywy odszkodowawczej.

281 H. Parmentier, *Directive 2014/104 an overview* [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021, str. 27.

282 Wyrok TSUE z 10.9.2009 w sprawie C-97/08, *Akzo Nobel I*, EU:C:2009:536, pkt 54, 55; z 27.4.2017 w sprawie C-516/15 *Akzo Nobel II*, EU:C:2017:314, pkt 47, 48.

283 Wyrok TSUE z 23.4.1991 w sprawie C-41/90, *Höfner i Elser*, EU:C:1991:161, pkt 21, *Skanska*, pkt 36.

284 Wyrok TSUE z 16.6.2016 w sprawie C-155/14, *Evonik Degussa*, EU:C:2016:446, pkt 27; *Akzo Nobel I*, pkt 44.

285 *Akzo Nobel I*, pkt 58, 59; *Akzo Nobel II*, pkt 52, 53 i przytoczone tam orzecznictwo.

286 Wyrok TSUE z 10.4.2014 w sprawach połączonych C-247/11 i C-253/11, *Areva SA i in.* EU:C:2014:257, pkt 32-37; z *Akzo Nobel I*, pkt 63, wyr. TSUE z 20.1.2011 w sprawie C-90/09, *General Química i in.*, EU:C:2011:21, pkt 39-43, 50-52.

287 Wyrok TSUE z 24.6.2015 w sprawie C-293/13, *Fresh Del Monte Produce*, EU:C:2015:416, pkt 12, 29. – spółka Del Monte posiadała pośrednio 80% udziałów w spółce Weichert poprzez jej spółkę zależną Westeuropa-Amerika-Linie GmbH, której posiadała 100% kapitału., oraz z 29.9.2011 w sprawie C-520/09, *Arkema SA*, EU:C:2011:619, pkt 40-44 – Arkema SA posiadała 98% udziałów spółki-córki.

gospodarczej (*single economic unit*), stanowiącą unijny model odpowiedzialności antymonopolowej. Model ten umożliwia przypisanie odpowiedzialności za naruszenie unijnych reguł konkurencji podmiotom niebędącym bezpośrednimi sprawcami naruszenia, o ile należały one do jednostki gospodarczej, w ramach której inny podmiot dopuścił się zakazanych czynów²⁸⁸. Dzięki temu możliwe jest nałożenie na spółkę matkę grzywny za naruszenie popełnione przez spółki córki, nawet jeżeli spółka matka nie miała wiedzy o naruszeniu²⁸⁹. Podobnie możliwe jest uznanie spółki dominującej i spółki zależnej za solidarnie zobowiązane do zapłaty grzywny antymonopolowej²⁹⁰ pod warunkiem, że oba te podmioty są częścią jednej jednostki gospodarczej, a zatem tworzą jedno przedsiębiorstwo do celów stosowania prawa konkurencji²⁹¹. Nie jest to przy tym przejaw odpowiedzialności za czyny cudze, ale ucieleśnienie zasady odpowiedzialności osobistej, rozumianej jako odpowiedzialność jednego przedsiębiorstwa, a nie osobnych spółek wchodzących w skład tego przedsiębiorstwa.

Brak regulacji dotyczącej odpowiedzialności spółki matki za naruszenie prawa konkurencji dokonane przez spółkę zależną postrzegany był jako luka regulacyjna dyrektywy odszkodowawczej²⁹². Rzecz jasna przyjęcie koncepcji jednostki gospodarczej na gruncie prywatnoprawnym prowadziłoby do rozszerzania kręgu podmiotów odpowiedzialnych za naprawienie szkody. Mając to na uwadze, część autorów opowiedziało się za brakiem możliwości odwołania się w ramach powództw odszkodowawczych do koncepcji jednego organizmu gospodarczego²⁹³. Inni autorzy wskazywali, że o ile byłoby to rozwiązanie systemowo poprawne, to trudne do uzasadnienia w ramach krajowych porządków prawnych; prowadziłoby bowiem do postawienia ofiar deliktów antymonopolowych w korzystniejszej sytuacji niż w przypadku wszelkich innych działań bezprawnych²⁹⁴. Z drugiej strony austriacki Sąd Najwyższy uznał stosowanie konceptu odpowiedzialności „przedsiębiorstwa” w ramach prywatnoprawnych roszczeń odszkodowawczych jeszcze przed implementacją dyrektywy²⁹⁵. Cywilnoprawną odpowiedzialność spółki matki za naruszenia prawa konkurencji dokonane przez jej spółki zależne, przewidziano także w Hiszpanii i w Portugalii²⁹⁶.

Ostatecznie kwestię tę rozstrzygnęło orzecznictwo Trybunału. Przedstawione poniżej dwa wyroki zapadłe odpowiednio w sprawach *Skanska*²⁹⁷ i *Sumal*²⁹⁸ potwierdzają jednolitość zasad odpowiedzialności w ramach obu reżimów odpowiedzialności, a tym

288 Wyrok TSUE z 14.7.1972 w sprawie 48/69 *Imperial Chemical Industries*, EU:C:1972:70, z 14.7.1972 w sprawie 53/69 *Sandoz vs Komisji*, EU:C:1972:74, zob. też *Akzo Nobel II*, pkt 49, 60.

289 *Evonik Degussa*, pkt 27.

290 Wyrok TSUE z 26.1.2017 w sprawie C-625/13, *Villeroy & Boch*, EU:C:2017:52, pkt 150; oraz z 25.11.2020 w sprawie C-823/18, *GEA Group*, EU:C:2020:955, pkt 61 i przytoczone tam orzecznictwo.

291 *Evonik Degussa*, pkt 27, wyrok TSUE z 26.9.2013 w sprawie C-172/12, *El du Pont de Nemours*, EU:C:2013:601, pkt 46.

292 G. Monti, *Liability issues not codified by the Damages Directive: how to fill such gaps?* [w:] red. P.L. Parcu, G. Monti, M. Botta, *Private Enforcement of EU Competition Law*, Edward Elgar Publishing 2018, str. 49.

293 D. Wolski [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, Warszawa 2018, art. 3.

294 P. Machnikowski, *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, [w:] red. Lis-Zarrias 2018, wyd. 1, art. 3.

295 Wyrok Oberster Gerichtshof z 2.8.2012, 4 Ob 46/12m consid. 7.4.

296 B. Rodger, M. Sousa Ferro, F. Marcos, *Transposition: Key Issues and Controversies* [w:] red. B. Rodger, M.S. Ferro, F. Marcos, *The EU Antitrust Damages Directive. Transposition in the Member States*, Oxford 2018, str. 443.

297 Wyrok TSUE z 14.3.2019 w sprawie C-724/17, *Skanska Industrial Solutions Oy*, EU:C:2019:204.

298 Wyrok TSUE z 6.10.2021 w sprawie C-882/19, *Sumal SL*, EU:C:2021:800.

samym aplikację teorii jednego organizmu gospodarczego do spraw *private enforcement*.

4.2.1. Odpowiedzialność następcy prawnego do naprawienia szkody wyrządzonej antykonkurencyjnym działaniem swojego poprzednika

Milowym krokiem w kierunku potwierdzenia odpowiedzialności jednostki gospodarczej za szkody powstałe wskutek naruszenia unijnych reguł konkurencji był wyrok w sprawie *Skanska*. Orzeczenie to zapadło na tle pytania prejudycjalnego fińskiego Sądu Najwyższego w kontekście dochodzenia szkody powstałej w ramach trwającego od 1994 r. do 2002 r. fińskiego kartelu na rynku asfaltu, sankcjonowanego decyzją fińskiego organu ds. konkurencji. Przed ostatecznym wymierzeniem sankcji część podmiotów biorących udział w naruszeniu uległo przekształceniom oraz dobrowolnej procedurze likwidacyjnej²⁹⁹. Zgodnie z zasadą ciągłości gospodarczej podmiotami ukaranymi stali się nabywcy udziałów podmiotów zaangażowanych w naruszenie jako ich następcy prawni. Tak wymierzone sankcje zostały ostatecznie potwierdzone przez Naczelny Sąd Administracyjny Finlandii w 2009 r.³⁰⁰ Na tej podstawie przeciwko trzem spółkom będącym następcami prawnymi wszczęto postępowanie, w którym fińskie miasto Vantaa domagało się solidarnie odszkodowania za koszty dodatkowe, jakie miasto poniosło ze względu na wynikające z kartelu zawyżenie cen robót wykonanych przez jednego z uczestników kartelu, polegających na kładzeniu nawierzchni asfaltowych³⁰¹. Zgodnie z obowiązującymi w Finlandii przepisami regulującymi odpowiedzialność cywilną do naprawienia szkody zobowiązane były te podmioty, które daną szkodę wyrządziły. Powstało pytanie, czy przedsiębiorcy będący następcami prawnymi podmiotów zaangażowanych w naruszenie mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności za szkodę spowodowaną antykonkurencyjnym zachowaniem swoich poprzedników³⁰². Niezbędne do ustalenia było po pierwsze, czy kwestia wyznaczenia podmiotów obowiązanych do naprawienia szkody spowodowanej naruszeniem unijnych reguł konkurencji została uregulowana bezpośrednio w prawie Unii, a po drugie czy do kwestii tej znajdują zastosowanie te same reguły, które Trybunał stosował w sprawach dotyczących nakładania grzywien w następstwie postępowań antymonopolowych.

Istniały w tym względzie przeciwstawne poglądy. O ile Komisja Europejska wspierała stanowisko, zgodnie z którym określenie kręgu osób odpowiedzialnych za naprawienie szkody spowodowanej zachowaniem antykonkurencyjnym należy do krajowego systemu prawnego państwa członkowskiego³⁰³, tak sporządzający opinię rzecznik generalny N. Wahl, przywołując słynną opinię rzecznika generalnego W. Van Gervena ze sprawy *Banks*, argumentował, że przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej muszą być jednolite w poszczególnych państwach członkowskich. Kwestia ustalenia osób odpowiedzialnych jako rzutuująca na samo istnienie prawa do żądania naprawienia szkody posiada bowiem podstawowe znaczenie i jako taka musi podlegać określeniu w oparciu o prawo unijne³⁰⁴. Jak wskazał rzecznik – w przypadku, gdyby krąg osób

299 *Skanska*, pkt 6-10.

300 *Skanska*, pkt 10.

301 *Skanska*, pkt 11.

302 *Skanska*, pkt 23.

303 *Skanska*, pkt 33.

304 Opinia rzecznika generalnego Nilsa Wahla przedstawiona 6.2.2019 w sprawie C-724/17, *Skanska*, ECLI:EU:C:2019:100, pkt 66, 67.

zobowiązanych do zapłaty odszkodowania był różny w państwach członkowskich, istniałoby oczywiste ryzyko różnego traktowania przedsiębiorstw w zależności od wewnętrznego porządku prawnego, regulującego dochodzenie roszczeń odszkodowawczych³⁰⁵.

Trybunał przychylił się do argumentacji N. Wahla, potwierdzając, że kwestia ustalenia podmiotów obowiązanych do naprawienia szkody spowodowanej naruszeniem unijnych reguł konkurencji została uregulowana bezpośrednio w prawie Unii³⁰⁶. TSUE odniósł się do tej kwestii, wskazując na bezpośredni skutek, jaki art. 101 i 102 TFUE wywołuje pomiędzy jednostkami. Trybunał wskazał, że stanowiące autonomiczne pojęcie prawa Unii „przedsiębiorstwo” w rozumieniu art. 101 TFUE nie może mieć innego zakresu w przypadku nakładania przez Komisję grzywnien w ramach publicznego systemu odpowiedzialności antymonopolowej, a innego w ramach powództw o odszkodowanie na gruncie prywatnoprawnym³⁰⁷. Skoro zatem na gruncie unijnych reguł nakładania grzywnien za naruszenie prawa konkurencji możliwe jest przypisanie odpowiedzialności za naruszenie spółce przejmującej spółkę, która dopuściła się naruszenia – w przeciwnym bowiem przypadku przedsiębiorcy łatwo mogliby unikać sankcji poprzez samą tylko zmianę tożsamości w drodze restrukturyzacji, zbycia lub innych zmian prawnych czy organizacyjnych³⁰⁸ – tak samo spółki przejmujące mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za szkodę spowodowaną przez kartel, w którym uczestniczyły spółki przejmowane³⁰⁹. Trybunał potwierdził, że podobnie jak w przypadku publicznoprawnej odpowiedzialności antymonopolowej, przypisanie odpowiedzialności przedsiębiorstwu będącemu następcą podmiotu, który dopuścił się naruszenia w sytuacji, gdy te dwa podmioty są z gospodarczego punktu widzenia tożsame, nie sprzeciwia się jako takie zasadzie odpowiedzialności osobistej³¹⁰. Odpowiedzialność za szkodę wynikającą z naruszenia reguł konkurencji Unii ma charakter osobisty³¹¹.

Część doktryny powyższe rozważania Trybunału uznała za wykraczające poza kwestię ciągłości gospodarczej, a stanowiące potwierdzenie, że reguły przypisywania odpowiedzialności i pojęcia organizmu gospodarczego wykształcone w sprawach dotyczących egzekwowania publicznych reguł konkurencji muszą być stosowane również w ramach prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności odszkodowawczej³¹².

4.2.2. Jednostka gospodarcza jako podmiot obowiązany do naprawienia szkody antymonopolowej

Specyficzny stan faktyczny, u podstaw którego zapadło orzeczenie w sprawie *Skanska*, spowodował jednak, że nie dla wszystkich było jasnym, czy przyjęty przez Trybunał koncept odpowiedzialności przedsiębiorstwa odnosi się do całości przypadków prywatnoprawnego dochodzenia roszczeń antymonopolowych, czy też może mieć on

305 Ibid., pkt 67.

306 *Skanska*, pkt 28.

307 *Skanska*, pkt 47.

308 *Skanska*, pkt 39, 46.

309 *Skanska*, pkt 51.

310 *Skanska*, pkt 38-39.

311 *Skanska*, pkt 31.

312 *Skanska*, pkt 36-47, zob. M. Sousa Ferro, *Sumal (C-882/19): Skanska 2.0 – descending and lateral liability in the economic unit*, EU Law Live, 16.4. 2021, H. Parmentier, *opt. cit.*, str. 28., M. Sousa Ferro, *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect...opt. cit.*, str. 65.

zastosowanie wyłącznie do spraw dot. ciągłości gospodarczej poszczególnych podmiotów. Zarówno w literaturze, jak i orzecznictwie krajowym przyjmowano w tym obszarze odmienne poglądy³¹³. Dla przykładu, podczas gdy niderlandzki Sąd w Arnhem-Leeuwarden przyjął, że orzeczenie *Skanska* wykracza poza kwestie ciągłości gospodarczej i powinno być rozumiane jako przyjęcie możliwości przypisania odpowiedzialności odszkodowawczej każdemu podmiotowi, o ile wchodzi on w skład tego samego przedsiębiorstwa³¹⁴, tak część sądów niemieckich stanęła na stanowisku, że podobna interpretacja orzeczenia Trybunału jest zdecydowanie zbyt szeroka³¹⁵. W literaturze celnie dostrzeżono, że gdyby intencje Trybunału ograniczały się do ochrony uzyskania odszkodowania w okolicznościach likwidacji i przekształceń spółek, wystarczyłoby, aby uznał on fińskie przepisy za sprzeczne z zasadą skuteczności. Trybunał wskazał jednak, że zakres podmiotowy osób obowiązanych do naprawienia szkody wynika z reguł prawa unijnego, co wskazuje na jednolitość zasad odpowiedzialności antymonopolowej w ramach obu jej reżimów, a tym samym uniwersalne znaczenie orzeczenia *Skanska*³¹⁶. Potwierdza to następujące po *Skanska* orzeczenie w sprawie *Sumal*, w którym analizowano charakter aplikacji wykształconej na gruncie spraw antymonopolowych koncepcji jednego organizmu gospodarczego w odniesieniu do spraw prywatnoprawnych.

Z prośbą o klaryfikację tych reguł zwrócił się Sąd Okręgowy w Barcelonie. Rozpatrywana w postępowaniu głównym sprawa dotyczyła powództwa o odszkodowania, wniesionego przez spółkę prawa hiszpańskiego Sumal SL przeciwko Mercedes Benz Trucks España SL, tj. spółce zależnej Daimler AG, od której to spółki zależnej Sumal nabył w latach 1997 i 1999 dwa samochody ciężarowe³¹⁷. W ramach powództwa Sumal dążył do naprawienia szkody odpowiadającej wysokości dodatkowych kosztów nabycia, jakie poniósł wskutek europejskiego kartelu na rynku samochodów ciężarowych, stwierdzonego decyzją Komisji Europejskiej, w którym to naruszeniu uczestniczył Daimler, będący spółką dominującą Mercedes Benz Truck España³¹⁸. Powództwo Sumal zostało oddalone przez sąd hiszpański I instancji z tego powodu, że roszczenie skierowano przeciwko podmiotowi, który nie był adresatem decyzji Komisji. Rozpatrujący odwołanie Sąd Okręgowy w Barcelonie zwrócił uwagę na rozbieżności stanowisk przyjmowanych odnośnie tego, czy teoria jednostki gospodarczej działa jedynie „z góry w dół”, czy również „z dołu do góry”, tj. czy na jej podstawie można jedynie przypisać odpowiedzialność za zachowanie spółki zależnej spółce dominującej, czy także pozwala ona na ściganie spółki zależnej z powodu zachowania spółki dominującej³¹⁹.

W przedstawionej w sprawie opinii rzecznik G. Pitruzzella postulował, aby granice pojęcia „przedsiębiorstwa” określać w odniesieniu do działalności gospodarczej wykonywanej przez poszczególne podmioty oraz roli, jaką odgrywają one w ramach grupy spółek. Rzecznik dokonał w tym kontekście rozróżnienia odpowiedzialności

313 B. Freund, *Reshaping Liability – The Concept of Undertaking Applied to Private Enforcement of EU Competition Law*, GRUR International, 70(8), 2021, str. 732-733 i przytoczona tam literatura.

314 Wyrok *Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden* z 26.11.2019, w sprawie *TenneT v Alstom*, NL:GHARL:2019:10165, consid. 2.5.

315 Wyrok *Landgericht Mannheim* z 24.5.2019, 14 O 117/18 [22], wyrok *Landgericht Munich I* z 7.06.2019, 37 O 6039/18, [26], wyrok *Landgericht Stuttgart* z 12.12.2019, 30 O 27/17 [38].

316 B. Freund, *Reshaping Liability*, *opt. cit.*, str. 733.

317 *Sumal*, pkt 8-10.

318 Decyzja KE z 19.7.2016, C(2016) 4673 final, sprawa AT.39824 – Samochody ciężarowe.

319 *Sumal*, pkt 14.

„oddolnej” i „odgórną”³²⁰. Zastanawiając się, jaka jest dokładnie podstawa prawna odpowiedzialności „oddolnej”, tj. odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowanie jej spółki zależnej (z którą do celów prawa konkurencji tworzy ona jedną jednostkę gospodarczą), G. Pitruzzella wskazał, że orzecznictwo sądów UE zawiera w tej sferze dwa odrębne kierunki rozumowania.

Pierwsza linia opiera się na przyjęciu, że czynnikiem decydującym dla przypisania spółce dominującej odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie jej spółki zależnej jest wywieranie na spółkę zależną przez spółkę matkę decydującego wpływu, któremu odpowiada brak autonomii zachowania spółki zależnej na rynku³²¹.

Drugą linię rozumowania stanowi z kolei teoria jednostki gospodarczej, w ramach której już samo istnienie jednostki gospodarczej decyduje o odpowiedzialności spółki dominującej za antykonkurencyjne zachowania spółki zależnej. Teoria ta opiera się na założeniu, że formalne rozdzielenie dwóch podmiotów, które wynika z ich odrębnej osobowości prawnej, nie wyklucza jedności ich zachowania na rynku, a zatem faktu, że stanowią one jedną jednostkę gospodarczą, to znaczy jedno przedsiębiorstwo do celów stosowania reguł konkurencji. W ten sposób odpowiedzialność za naruszenie reguł konkurencji spoczywa na tej jednostce jako całości³²². Rzecznik opowiedział się za przyjęciem jako właściwej teorii jednostki gospodarczej; tylko takie rozumowanie umożliwia bowiem stosowanie odpowiedzialności w sposób zarówno oddolny, jak i odgórną³²³. Rozwiązanie to zdaniem rzecznika wspiera także orzecznictwo Trybunału³²⁴. Spółka zależna nie mogłaby zostać pociągnięta do odpowiedzialności za naruszenia spółki dominującej w oparciu o teorię dominującego wpływu, ponieważ logicznie nie jest w stanie go wywierać. Przy rekonstrukcji teorii jednostki gospodarczej jedność działania na rynku kilku przedsiębiorstw oraz decydujący wpływ spółki dominującej stają się tym samym dwoma logicznie koniecznymi etapami w procesie przypisania odpowiedzialności za antykonkurencyjne zachowanie³²⁵.

Ostatecznie według G. Pitruzzella odpowiedzialność za spółkę dominującą naruszającą prawo konkurencji może zostać przypisana jednej z jej spółek zależnych, gdy spółka dominująca wywiera na spółkę zależną decydujący wpływ, a jednocześnie działalność spółki zależnej jest w pewien sposób niezbędną do realizacji zachowania antykonkurencyjnego. Element ten mógłby wystąpić, np. gdy spółka zależna sprzedaje towary objęte kartelem³²⁶. Spółka zależna nie mogłaby wobec tego zostać uznana za odpowiedzialną za naruszenia spółki dominującej, jeżeli prowadzi działalność zupełnie niezwiązaną z dziedziną gospodarczą, w której spółka posiadająca jej udziały podjęła antykonkurencyjne zachowania, nawet w przypadku posiadania całości lub prawie całości jej udziałów. W takim przypadku brak jest bowiem elementu „funkcjonalności”³²⁷.

Choć Trybunał bezpośrednio nie posłużył się sformułowaniami zaproponowanymi przez rzecznika G. Pitruzzella, to w istocie przychylił się do przedstawionego przezeń

320 Opinia rzecznika generalnego G. Pitruzzelli przedstawiona 15.4.2021 w sprawie C-882/19, *Sumal, S.L.*, pkt 32 i 48.

321 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Sumal*, pkt 34 i przywołane tam orzecznictwo.

322 Ibid., pkt 35 i przytoczone tam orzecznictwo.

323 Ibid., pkt 36-38.

324 Ibid., pkt 53.

325 Ibid., pkt 48-51.

326 Ibid., pkt 57.

327 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Sumal*, pkt. 58.

rozumowania. Przystępując do udzielania odpowiedzi na zadane pytania prejudycjalne, Trybunał odwołał się do dotychczasowego orzecznictwa w obszarze pojęcia „przedsiębiorstwa” oraz zasad odpowiedzialności w ramach jednego organizmu gospodarczego. Trybunał zaznaczył, że w przypadku ustalenia, iż spółka dominująca i jej spółka zależna są częścią tej samej jednostki gospodarczej, a tym samym tworzą jedno przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 101 TFUE, to już sam fakt istnienia tej jednostki gospodarczej, która dopuściła się naruszenia, determinuje odpowiedzialność jednej lub drugiej ze spółek tworzących przedsiębiorstwo za antykonkurencyjne zachowanie dokonane przez którąkolwiek z nich³²⁸. Na poziomie ogólnym, jedynym niezbędnym elementem dla możliwości przypisania odpowiedzialności w ramach jednostki gospodarczej jest zatem wykazanie istnienia takiej jednostki³²⁹. Kluczowym dla przypisania odpowiedzialności jest ustalenie, że dane podmioty pozostają częścią tej samej jednostki gospodarczej, a tym samym tworzą jedno przedsiębiorstwo.

Trybunał odwołując się do opinii rzecznika, wskazał, że pojęcie „przedsiębiorstwa” jest pojęciem funkcjonalnym, w tym sensie, że jednostkę gospodarczą, która je tworzy, należy zidentyfikować z punktu widzenia przedmiotu danego porozumienia. Stwierdzenie istnienia jednostki gospodarczej możliwe jest jedynie w drodze indywidualnej analizy każdego przypadku³³⁰. Postępując się przykładem grupy spółek typu konglomerat, Trybunał zwrócił uwagę, że w ramach niektórych konstelacji spółek poszczególne zgrupowane podmioty jako prowadzące działalność w wielu różnych dziedzinach w istocie nie tworzą między sobą żadnych powiązań³³¹. Obserwacja ta doprowadziła do konkluzji, zgodnie z którą jedna spółka dominująca może wchodzić w skład kilku jednostek gospodarczych, w zależności od danej działalności gospodarczej, utworzonych z niej samej i z różnych połączeń spółek zależnych należących do tej samej grupy³³². Przyjęcie odmiennego podejścia mogłoby bowiem doprowadzić do sytuacji, w której spółka zależna mogłaby zostać pociągnięta do odpowiedzialności za naruszenia popełnione w ramach działalności gospodarczej, która nie ma żadnego związku z jej własną działalnością i w którą nie była choćby pośrednio zaangażowana³³³. W konsekwencji, jak uznał Trybunał, odpowiedzialność spółki zależnej może powstać tylko wtedy, gdy poszkodowany udowodni, – w oparciu o decyzję wydaną uprzednio przez Komisję na podstawie art. 101 TFUE albo w inny sposób (w szczególności, gdy Komisja milczy o tej kwestii we wspomnianej decyzji lub nie wydała jeszcze decyzji) – że ze względu na po pierwsze powiązania gospodarcze, organizacyjne i prawne, a po drugie istnienie konkretnych powiązań pomiędzy działalnością gospodarczą spółki zależnej i przedmiotem naruszenia, za które spółka dominująca była odpowiedzialna, wspomniana spółka zależna tworzyła wraz ze spółką dominującą jednostkę gospodarczą³³⁴.

Z powyższego wynika, że fakt pozostawania pod decydującym wpływem spółki zależnej sam w sobie nie uzasadnia wprowadzenia jej odpowiedzialności za naruszenia popełnione przez spółkę dominującą. Odpowiedzialność nie może być bowiem

---

328 *Sumal*, pkt 43 *in fine*.

329 *Sumal*, pkt 42, 44.

330 *Sumal*, pkt 46.

331 *Sumal*, pkt 45.

332 *Sumal*, pkt 47.

333 *Sumal*, pkt 47.

334 *Sumal*, pkt 51.

przypisana spółce zależnej, której działalność pozostaje niepowiązana z przedmiotem naruszenia.

W przypadku szkody, o której mowa w powództwie *Sumal*, polegającej na zakupie po zawyżonej cenie skartelizowanych produktów, poszkodowany – jak wskazał Trybunał – co do zasady powinien wykazać, że antykonkurencyjne działanie, którego dopuściła się spółka dominująca i za które została ukarana, dotyczy tych samych produktów, które sprzedaje spółka zależna³³⁵. W orzeczeniu nie wyjaśniono jednak, w jaki sposób wymóg „konkretnych powiązań pomiędzy działalnością gospodarczą” miałby być stosowany w innego rodzaju przypadkach. W szczególności, czy wymóg ten spełniony jest wyłącznie, gdy chodzi o usługi/produkty na tym samym właściwym rynku produktowym, czy też powiązanie, o którym mowa, może mieć szerszy, mniej bezpośredni charakter³³⁶. Określenie wymaganych powiązań jako „konkretnych” (w wersji ang. *specific link*, w wersji fr. *un lien concret*) sugerowałoby, że związek ten powinien przybrać formę rzeczywistą, nie mógłby natomiast pozostawać niejednoznaczny czy mało uchwytne. W literaturze rozważa się niemniej, np. czy wystarczające byłoby, żeby spółka zależna czerpała korzyści z naruszenia w ramach wewnątrzgrupowych transferów aktywów³³⁷.

Komentatorzy zwracają również uwagę, że wymóg związku, o którym mówi Trybunał w sprawie *Sumal*, nie może być rozumiany jako odrzucenie przezeń koncepcji decydującego wpływu i wymaganie dodatkowego elementu w postaci powiązania między działalnością spółki matki i spółki córki także w przypadku przypisywania odpowiedzialności spółce matce. Jak zauważa P. Whelam, taka interpretacja wyroku *Sumal* doprowadziłaby do znacznego ograniczenia wypracowanej w praktyce orzeczniczej koncepcji odpowiedzialności spółki dominującej i w efekcie do ułatwienia uchylecia się od konsekwencji naruszenia poprzez odpowiednie ukształtowanie struktury grup kapitałowych³³⁸. Byłoby to również sprzeczne z ustalonym w wyrokach Trybunału poglądem niegodzącym się z twierdzeniem, jakoby dla możliwości przypisania odpowiedzialności spółce dominującej konieczne było wykazywanie, że spółka dominująca wywiera wpływ na politykę swojej spółki zależnej w konkretnej dziedzinie będącej przedmiotem naruszenia³³⁹. Autor tłumaczy, że rozważania Trybunału odnośnie do jednostki gospodarczej w sprawie *Sumal* dotyczą nie tyle określania granic przedsiębiorstwa (do którego służy doktryna dominującego wpływu), ale kroku następnego, jakim jest proces przypisywania odpowiedzialności w tak ustalonych granicach w zależności od kierunku, w którym to przypisanie ma nastąpić³⁴⁰.

335 *Sumal*, pkt 52.

336 Ch. Reichow, *The Court of Justice's Sumal Judgment: Civil Liability of a Subsidiary for its Parent's Infringement of EU Competition Law*, European Papers, wyd. 6, 2021, nr 3, European Forum, 11.2.2022., A. López Usatorre, *Red pill or blue pill? The European Court of Justice makes its choice: subsidiaries can be held liable for the infringements of their parent companies (Case C-882/19 – Sumal)*, Kluwer Competition Law Blog, 12.10.2021, (dostęp: 2.2022 <http://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2021/10/12/red-pill-or-blue-pill-the-european-court-of-justice-makes-its-choice-subsidiaries-can-be-held-liable-for-the-infringements-of-their-parent-companies-case-c-882-19-sumal/>).

337 Ch. Reichow, *opt. cit.*

338 P. Whelam, *Private Enforcement and the Imputation of Antitrust Liability*, mający ukazać się [w:] B. Rodger, F. Marcos, M. Sousa Ferro, *Research Handbook on Competition Law Private Enforcement in the EU*, Elgar Publishing, rozdział udostępniony przez autora na SSRN przed wydaniem publikacji.

339 Wyrok Sądu z 13.7.2011 w sprawie T-138/07, *Schindler Holding/Komisja* EU:T:2011:362, pkt. 85.

340 P. Whelam, *opt. cit.*, str. 11, 19, 20.

4.2.3. Odpowiedzialność spółki siostry za naprawienie szkody antymonopolowej

Budzącym najwięcej dyskusji zagadnieniem pozostaje, na ile zasady wyrażone w sprawie *Sumal* odnoszą się do odpowiedzialności do naprawienia szkody w relacji horyzontalnej, tj. odpowiedzialności do naprawienia szkody wyrządzonej antykonkurencyjnymi działaniami spółek siostr. Część komentatorów wskazuje, że wyrok w sprawie *Sumal* w istocie może stanowić podstawę dla prób rozszerzenia odpowiedzialności na spółki siostry, nawet jeśli siostrzana spółka zależna, która nie dopuściła się żadnego naruszenia, w rzeczywistości nie sprawuje kontroli nad siostrą będącą naruszcicielką praw konkurencji³⁴¹. Ch. Reinchow zauważa, że potwierdza to choćby odpowiedź, jakiej udzielił Trybunał na ostatnie pytanie prejudycjalne w sprawie *Sumal*. Trybunał mianowicie stwierdził, że niezgodny z art. 101 TFUE jest przepis prawa krajowego, który przewiduje możliwość przypisania odpowiedzialności za zachowanie jednej spółki innej spółce jedynie w przypadku, gdy ta druga kontroluje pierwszą³⁴². Uznanie każdorazowego wymogu elementu istnienia więzi kontroli za sprzeczny z innymi regułami konkurencji dodatkowo przemawiałoby zatem za możliwością przyjęcia odpowiedzialności horyzontalnej.

B. Freund przedstawił koncepcję, zgodnie z którą odpowiedzialność siostrzana mogłaby mieć miejsce w sytuacji, gdy w danej grupie kapitałowej, w której naruszenia dopuściła się spółka zależna B, inna spółka zależna C przyczynia się do urzeczywistnienia antykonkurencyjnych skutków tej zakazanej praktyki, przy czym obie te spółki zależne znajdują się pod decydującym wpływem spółki dominującej A³⁴³. Spełnieniu winny podlegać określone przez Trybunał warunki odpowiedzialności: (i) istnienie powiązania ekonomicznego, organizacyjnego i prawnego między podmiotami oraz (ii) szczególnie związek, najprawdopodobniej w postaci powiązania pomiędzy działalnością gospodarczą. Jeżeli zatem w ten sposób ustalone zostanie, że spółka dominująca A oraz obie spółki zależne B i C stanowią część tego samego przedsiębiorstwa, to każde z tych podmiotów może być zobowiązane do naprawienia szkody³⁴⁴. Podobnie w tym temacie wypowiada się P. Whelam, zwracając uwagę, iż dla celów przypisania odpowiedzialności spółce siostrze potencjalnie możliwe byłoby połączenie doktryny odpowiedzialności spółki dominującej i spółki zależnej³⁴⁵. Sam fakt, że spółka zależna w danej grupie kapitałowej narusza prawo konkurencji, nie skutkuje jednak automatyczną odpowiedzialnością wszystkich podmiotów wchodzących w skład tej grupy. Zgodnie ze stanowiskiem TSUE dla celów przypisania odpowiedzialności w konkretnym przypadku w ramach grupy kapitałowej funkcjonować może bowiem kilka jednostek gospodarczych, tj. przedsiębiorstw w rozumieniu prawa UE.

Ze względu na wciąż istniejące wątpliwości można się spodziewać, że kwestia odpowiedzialności spółki siostry stanie się w najbliższych latach polem dla dalszych pytań prejudycjalnych.

---

341 Ibid., str. 21., Ch. Reinchow, *opt. cit.*, A. López Usatorre, *opt. cit.*, M. Barennes, B. Braeken, J. Versteeg, *ECJ Redefines the "Economic Entity" Doctrine and Rules that a Subsidiary May be Liable for Behavior of Its Parent Company (Sumal C-882/19)*, *Competition Policy International*, 14.10.2021.

342 *Sumal*, pkt 69.

343 B. Freund, *Heralds of Change...opt.cit.*, str. 14.

344 Ibid.

345 P. Whelam, *opt. cit.*, str. 21.

4.2.4. Odpowiedzialność instytucji unijnych za spowodowane przez nie szkody antymonopolowe

Jak już wspominałam, dyrektywa odszkodowawcza nie stanowi jedynej podstawy dla dochodzenia naprawienia szkód spowodowanych naruszeniem prawa konkurencji. Przepisy dyrektywy nie wskazują również pełnego kręgu podmiotów, od których można dochodzić takiego odszkodowania. W oparciu o art. 340 ust. 2 TFUE możliwe jest dochodzenie szkody od samej Unii Europejskiej, jeżeli w wyniku jej działań doszło do złamania unijnych reguł konkurencji, co może mieć miejsce ze względu na kompetencje Komisji Europejskiej do przyznawania pomocy publicznej. Art. 340 ust. 2 TFUE statuuje odpowiedzialność pozaumowną, w ramach której Unia może zostać zobowiązana, zgodnie z zasadami ogólnymi wspólnymi dla praw państw członkowskich, do naprawienia szkody wyrządzonej przez jej instytucje lub jej pracowników przy wykonywaniu powierzonych im funkcji. Jurysdykcję w takim przypadku ma Sąd Unii Europejskiej.

Praktyczne zastosowanie na gruncie antymonopolowym przepis ten znalazł w sprawie *Fryč przeciwko Komisji*. W ramach tego postępowania obywatel Republiki Czeskiej Petr Fryč wniósł do Sądu o stwierdzenie, że instytucje Unii Europejskiej zobowiązane są do naprawienia na jego rzecz szkody w wysokości 4,8 mln euro. Szkada zdaniem skarżącego miała powstać w wyniku pomocy publicznej, przyznanej konkurentom skarżącego z naruszeniem reguł TFUE na podstawie regulacji przyjętych przez Komisję Europejską. W latach 2007-2013 Republika Czeska wdrożyła bowiem 15 programów pomocy w ramach europejskiego partnerstwa innowacyjnego, w tym pomoc dla przemysłu drukarskiego, w którym działał skarżący. Skarżący argumentował, że w rezultacie przyznanej pomocy jego konkurenci zaczęli stosować ceny dumpingowe, co spowodowało zmniejszenie zarówno rocznego obrotu, jak i zysku spółki skarżącego, zmuszając go do ogłoszenia upadłości³⁴⁶. Sąd w postanowieniu uznał skargę za częściowo przedawnioną oraz za oczywiście niezasadną z uwagi na brak wykazania przez skarżącego związku przyczynowego między działaniem Komisji a powstałą szkodą³⁴⁷. Sąd, przywołując dotychczasowe orzecznictwo, potwierdził, że odpowiedzialność Unii za niezgodne z prawem zachowanie jej organów zależy od kumulatywnego spełnienia kilku warunków: (i) działanie, o które instytucje są oskarżane, musi być niezgodne z prawem; (ii) rzeczywiste wystąpienie szkody; (iii) istnienie związku przyczynowego między zarzucanym zachowaniem a szkodą³⁴⁸. Wykazanie tych przesłanek należy do skarżącego³⁴⁹. Zasadniczo przesłanki odpowiedzialności Unii do naprawienia szkody antymonopolowej będą więc takie same jak w przypadku odpowiedzialności przedsiębiorstw.

W rozstrzygnięciu sprawy Sąd uznał, że P. Fryč nie wykazał istnienia wystarczająco bezpośredniego związku przyczynowego między działaniami Komisji a zmniejszeniem obrotów i zaprzestaniem działalności prowadzonej przez niego spółki³⁵⁰. Decyzja Komisji, na którą powoływał się skarżący, nie miała bowiem na celu zatwierdzenia pomocy przyznanej przez Republikę Czeską, lecz jedynie programu operacyjnego dla pomocy wspólnotowej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, przygo-

346 Skarga z 14.2.2020 w sprawie T-92/20, *Fryč/Komisja*.

347 Postanowienie Sądu z 11.2.2021 w sprawie T-92/20, *Fryč/Komisja*, EU:T:2021:82.

348 *Fryč/Komisja*, pkt 28 i przytoczone tam orzecznictwo.

349 T-92/20, *Fryč/Komisja*, pkt 29-31.

350 T-92/20, *Fryč/Komisja*, pkt 36.

towanego przez to państwo członkowskie³⁵¹. W zakresie, jakim skarżący próbował powiązać swoją szkodę z brakiem pozytywnego rozpatrzenia przez Komisję złożonych w latach 2016-2018 skarg w sprawie naruszającego charakteru owej pomocy, Sąd wskazał, że takiego związku nie można logicznie ustalić, jako iż szkoda w postaci utraty obrotów i zaprzestanie działalności gospodarczej powstała przed rozpatrzeniem przez Komisję rzeczonych skarg; fakt negatywnego się do nich ustosunkowania nie stanowił więc przyczyny szkody³⁵². Skarga nie zawierała przy tym dostatecznych informacji pozwalających ocenić, czy rzekome bezprawne zachowanie rzeczywiście wyrządziło skarżącemu szkodę³⁵³. Rozpatrując odwołanie Trybunał potwierdził konkluzje Sądu³⁵⁴.

Niezależnie od ostatecznego braku powodzenia roszczenia, niewątpliwie ciekawy przypadek w sprawie *Fryč* pokazuje skalę rozwoju prywatnoprawnych roszczeń antymonopolowych oraz ich możliwy zasięg.

---

351 T-92/20, *Fryč/Komisja*, pkt 35.

352 T-92/20, *Fryč/Komisja*, pkt 39.

353 T-92/20, *Fryč/Komisja*, pkt 39-40.

354 Postanowienie TSUE z 1.3.2022 w sprawie C-239/21 P *Fryč/Komisja*, EU:C:2022:144.

Private enforcement – przyszłość egzekwowania unijnych reguł konkurencji?

Przedmiotowa praca wykazała możliwą do zaobserwowania na przestrzeni ostatnich dwóch dekad skalę rozwoju prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności antymonopolowej w Unii Europejskiej. Stale zwiększająca się liczba spraw, przyjazna wykładnia Trybunału i spektakularne wielkości zasądzanych odszkodowań zwiastują dalszy rozkwit tego systemu odpowiedzialności oraz szerszą jego popularyzację, w tym także w państwach członkowskich o dotychczas skromnych tradycjach w badanym obszarze.

Przedstawione orzecznictwo Trybunału pokazuje przy tym, że rola *private enforcement* w UE wykracza poza naprawienie szkód poniesionych przez ofiary antykonkurencyjnych zachowań. Na podwójną rolę tego reżimu Trybunał zwrócił szczególną uwagę w sprawach *Skanska* i *Sumal*, wskazując, że powództwa o odszkodowanie stanowią integralną część systemu służącego egzekwowaniu unijnych reguł konkurencji, który ma na celu zwalczanie zachowań antykonkurencyjnych przedsiębiorstw i zapobieganie ich ponownemu popełnianiu. Powództwa te oprócz przyczyniania się do naprawienia indywidualnej szkody pełnią także ogólną funkcję odstraszającą i zniechęcającą do podejmowania zakazanych praktyk³⁵⁵. Jak wyjaśnił Trybunał, powództwa takie wywołują tożsamy efekt jak ten, który leży u podstaw działań KE, która ma obowiązek realizować w dziedzinie konkurencji ogólną politykę zmierzającą do stosowania jej reguł i doprowadzenia do zgodności działań przedsiębiorców³⁵⁶. Są to tym samym okoliczności, jakie sądy powinny wziąć pod uwagę w sprawach o szkodę antymonopolową³⁵⁷.

Jak to wyjaśnił rzecznik A. Rantos w opinii w sprawie *Volvo II*, podczas gdy w przypadku egzekwowania prawa konkurencji na drodze publicznoprawnej odstraszający skutek przejawia się za pomocą kar nakładanych przez organy ochrony konkurencji, o tyle odstraszający skutek w ramach egzekwowania prawa konkurencji na drodze prywatnoprawnej jest zapewniony poprzez ryzyko, jakie niesie ze sobą dla podmiotów uczestniczących w naruszeniu możliwość, że zostaną skonfrontowane z dużą liczbą powództw o odszkodowanie, wniesionych przez poszkodowanych do różnych sądów. Ryzyko to jest tym bardziej istotne w sytuacji, gdy naruszenie prawa konkurencji ma charakter transgraniczny i rozciąga się na wiele państw członkowskich³⁵⁸.

Zaprezentowany przegląd orzecznictwa Trybunału skłania również do refleksji, że Trybunał działa zasadniczo jako przyjaciel *private enforcement*. Nawet jeżeli, jak

355 *Skanska*, pkt 43-45, *Sumal*, pkt 35-37.

356 *Sumal*, pkt 36.

357 T. Siakka, *Case C-724/17 Vantaan kaupunki v Skanska Industrial Solutions: Transposition of the Concept of an 'Undertaking' into Civil Damages Actions*, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2019, t. 10, nr 8, str. 481.

358 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *Volvo II*, pkt 96.

to ujęli M. Sousa Ferro i G. Oliveira e Costa, jest to przyjaciel, który niczym sfinks, nieraz udziela rad w postaci zawitych i nie do końca jasnych łamigłówek³⁵⁹, to nie można mu odmówić dobrej woli. Orzeczenia Trybunału pełnią na obecnym etapie kluczową rolę dla rozwoju prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności. Orzecznictwo to pokazuje również, jak ogromne znaczenie dla kształtowania omawianego systemu ma zasada skuteczności, zgodnie z którą reguły krajowe nie mogą czynić wykonywania praw przyznanych przez wspólnotowy porządek prawny praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym. To do tej reguły najczęściej odwołuje się bowiem Trybunał, uzasadniając swoje korzystne dla poszkodowanych interpretacje.

Wspomniane ułatwienia obserwujemy w każdym z omawianych w niniejszej pracy obszarów. Po pierwsze, korzystając z szerokiej gamy wyjątków wynikających z przepisów Bruksela I bis i przyjaznej ich wykładni przez Trybunał, poszkodowany może w poszczególnych sprawach dysponować wieloma możliwościami wyboru jurysdykcji w sposób najbardziej dla siebie korzystny. Dzięki orzeczeniom Trybunału w sprawach *Gasorba* i *Canal* + wzmocnieniu uległa rola dowodowa unijnych decyzji zobowiązujących, co stanowi istotną wartość dla bardzo wielu podmiotów, które pragną szukać prywatnoprawnej ochrony względem praktyk niesankcjonowanych decyzją stwierdzającą naruszenie, a jedynie rozstrzygnięciem je uprawdopodobniającym. Podobnie rzecz się ma w przypadku kwestii materialnych, jak odpowiedzialność i legitymacja do wystąpienia z powództwem. Wyroki w sprawach *Otis I*, *Kone* i *Otis II* nie tylko rzuciły światło na kluczową dla procedowania roszczenia przesłankę związku przyczynowego, wyjaśniając, że związek przyczynowy nie musi być bezpośredni, ale i unaczyniają, jak różne mogą być szkody podlegające naprawieniu na gruncie prywatnoprawnym i jak bardzo szeroki jest krąg podmiotów uprawnionych do dochodzenia takich szkód. Odpowiada temu orzecznictwo w sprawach *Skanska* i *Sumal*, potwierdzające, że krąg podmiotów odpowiedzialnych do naprawienia szkody nie może być limitowany oraz że nie może on być określany wężej niż to ma miejsce w publicznych sprawach antymonopolowych.

Również będące obecnie w trakcie procedowania kolejne sprawy mogą przynieść dalsze przyjazne poszkodowanym interpretacje. Np. w kwestii dostępu do dowodów, w przedstawionej w kwietniu 2022 r. opinii M. Szpunara w sprawie *PACCAR Inc.*, rzecznik generalny postuluje, aby ujawnienie „istotnych dowodów” w rozumieniu dyrektywy odszkodowawczej obejmowało również dokumenty, które strona będąca adresatem wniosku o udzielenie informacji może być zmuszona stworzyć *ex novo* na potrzeby takiego wniosku poprzez zebranie lub sklasyfikowanie informacji, wiedzy lub danych będących w jej posiadaniu³⁶⁰.

Uznając ogromną skalę rozwoju prywatnoprawnego reżimu odpowiedzialności w ostatnich latach, nie sądzę jednak, żeby Unia Europejska zmierzała (przynajmniej w najbliższym czasie) w kierunku przesunięcia ciężkości modelu ochrony konkurencji na grunt prywatnoprawny. Jak zauważa się w literaturze, roszczenia o odszkodowanie stanowią rodzaj niedoskonałej sankcji za naruszenie reguł konkurencji, ponieważ są wnoszone dopiero po wyrządzeniu szkody, tj. w sytuacji, gdy warunki konkurencji uległy już niekorzystnej zmianie. Ponadto wnoszenie powództw odszkodowawczych atrakcyjne jest tylko w niektórych przypadkach, gdy poniesiona szkoda jest znaczna,

---

359 M. Sousa Ferro, G. Oliveira e Costa., *opt. cit.*

360 Opinia rzecznika generalnego w sprawie *PACCAR Inc.*, pkt 94.

pozwany jest wystarczająco wypłacalny, istnieją dowody niezbędne dla wykazania odpowiedzialności³⁶¹. Statystyki, zgodnie z którymi tylko 2% ogółu powództw kartelowych do 2021 r. stanowiły powództwa samodzielne³⁶², pokazują również, jak bardzo *private enforcement* (przynajmniej w zakresie naruszeń horyzontalnych³⁶³) zależy od aktywności decyzyjnej organów do spraw konkurencji. To zatem, czy oraz w jakiej skali i obszarze następować będzie rozwój omawianej instytucji na obecnym etapie, w znacznej mierze zależy także od polityki i jakości decyzji organów antymonopolowych, co te ostatnie winny mieć na uwadze.

---

361 H. Ullrich, *opt. cit.*, str.106.

362 J.F. Laborde, *opt. cit.*

363 Zasadniczo należy przypuszczać, że samodzielne dowodzenie praktyk antykonkurencyjnych najtrudniejsze jest właśnie w obszarze naruszeń kartelowych. Łatwiejszym do samodzielnego dowodzenia wydają się natomiast naruszenia wertykalne czy te polegające na nadużyciu pozycji dominującej.

Wykaz przedstawionego w pracy orzecznictwa TSUE w sprawach *private enforcement*

- **Ratione temporis** stosowania dyrektywy odszkodowawczej

Wyrok TSUE z 28.3.2019 w sprawie C-637/17, *Cogeco Communications Inc.*, EU:C:2019:263.

Zob. również, Opinia rzecznika generalnego przedstawiona 28.10. 2021 r. w sprawie C-267/20, *AB Volvo (Volvo II)*, EU:C:2021:884.

Zob. również Opinia rzecznika generalnego M. Szpunara z 7.4.2022 w sprawie C-163/21, *PACCAR Inc.*, EU:C:2022:286.

- **Jurysdykcja**

Wyrok TSUE z 21.5. 2015 w sprawie C-352/13, *CDC*, EU:C:2015:335.

Wyrok TSUE z 5.7.2018 w sprawie C-27/17, *flyLAL-Lithuanian Airlines*, EU:C:2018:533.

Wyrok TSUE z 29.7. 2019 w sprawie C-451/18, *Tibor-Trans*, EU:C:2019:635.

Wyrok TSUE z 9.7.2020 w sprawie C-343/19, *Volkswagen*, EU:C:2020:534.

Wyrok TSUE z 24.11.2020 w sprawie C-59/19, *Wikingerhof*, EC:2020:950.

Wyrok TSUE z 15.7.2021 w sprawie C-30/20, *Volvo I*, EU:C:2021:604.

- **Legitymacja bierna. Związek przyczynowy**

Wyrok TSUE z 20.9.2001 w sprawie C-453/99, *Courage i Crehan*, EU:C:2001:465.

Wyrok TSUE z 13.7. 2006 w sprawach połączonych od C-295/04 do C-298/04, *Manfredi*, EU:C:2006:461.

Wyrok TSUE z 6.11. 2012 w sprawie C-199/11, *Otis I*, EU:C:2012:684.

Wyrok TSUE z 5.6.2014 w sprawie C-557/12, *Kone*, EU:C:2014:1317.

Wyrok TSUE z 12.12.2019 w sprawie C-435/18, *Otis II*, EU:C:2019:1069.

Wyrok TSUE z 6.6.2013 w sprawie C-536/11, *Donau Chemie*, EU:C:2013:366.

- **Legitymacja czynna. Odpowiedzialność**

Wyrok TSUE z 14.3.2019 w sprawie C-724/17, *Skanska Industrial Solutions Oy*, EU:C:2019:204.

Postanowienie Sądu z 11.2 2021 w sprawie T-92/20, *Fryč/Komisja*, EU:T:2021:82.

Wyrok TSUE z 6.10.2021 w sprawie C-882/19, *Sumal SL*, EU:C:2021:800.

Postanowienie TSUE z 1.3.2022 w sprawie C-239/21, *Fryč/Komisja*, EU:C:2022:144.

- **Znaczenie decyzji organu antymonopolowego**

Wyrok TSUE z 23.11.2017 w sprawie C-547/16, *Gasorba SL*, EU:C:2017:891.

Wyrok TSUE z 9.12.2020 w sprawie C-132/19, *Groupe Canal+ SA*, EU:C:2020:1007 (wyrok zapadły w ramach odwołania strony trzeciej od decyzji zobowiązującej KE).

- **Dostęp do dowodów**

Wyrok TSUE z 14.6.2011 w sprawie C-360/09, *Pfleiderer AG v. Bundeskartellamt*, EU:C:2011:389.

Wyrok TSUE z 6.6.2013 w sprawie C-536/11, *Bundeswettbewerbsbehörde v. Donau Chemie i inni*, EU:C:2013:366.

Zob. również Opinia rzecznika generalnego M. Szpunara z 7.4.2022 w sprawie C-163/21, *PACCAR Inc.*, EU:C:2022:286.

Bibliografia

Akyurek O., Morgan de Rivery E., Davie Y., *The 'Fault' Requirement: The case of France and Certain Other EU States*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021;

Aranze J., *Apple jurisdiction clause applies to abuse of dominance claim*, *Global Competition Review*, 26.10.2018;

Auduc C. E., *Follow-on action in dairy products cartel: retailers granted damages by the Paris Court of Appeal*, *Competition Forum*, 2021, n° 0028 (dostęp: 1.2022: <https://competition-forum.com/follow-on-action-in-dairy-products-cartel-retailers-granted-damages-by-the-paris-court-of-appeal/>);

Barennes M., *The Volvo Judgment in Case C-30/20: the Place Where the Damage Occurred in Follow-on Cartel Damages Claims*, *Kluwer Competition Law Blog*, 22.07.2021 (dostęp: 4.2022 <http://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2021/07/22/the-volvo-judgment-in-case-c-30-20-the-place-where-the-damage-occurred-in-follow-on-cartel-damages-claims/>);

Barennes M., Braeken M., Versteeg J., *ECJ Redefines the "Economic Entity" Doctrine and Rules that a Subsidiary May be Liable for Behavior of Its Parent Company (Sumal C-882/19)*, *Competition Policy International*, 14.10.2021;

Bien F., Celaya M., *Arbitration and Private Enforcement of Competition Law in Europe*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021;

Buczowska E., Trepka M., *Brak przesłanek do zawieszenia postępowania przez sąd cywilny rozstrzygający sprawę o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji do czasu rozstrzygnięcia postępowania antymonopolowego lub odwoławczego od decyzji Prezesa UOKiK w przedmiocie tego samego naruszenia – uwagi na tle art. 177 § 1 k.p.c.*, iKAR nr 4(10), 2021;

Bruc É., *Establishing Jurisdiction for Damages Claims: The Bone, the Spacecraft and the Apes*. *Journal of European Competition Law & Practice*, 12.10.2021;

Connor Ch., *Portuguese court rejects ECJ's Cogeco preliminary ruling*, *Global Competition Review*, 23.11.2020;

Dąbroś M., *Wyrok w sprawie Volkswagen (C-343/19) – czy to już forum actoris?*, iKAR 2021 4(10);

Derenne J., Barbu-O'Connor C., *State aid and private enforcement: An overview of EU and national case law*, *e-Competitions Special Issue State aid Private Enforcement, Concurrences*, 7.5.2020;

Ferro Sousa M., *Antitrust Private Enforcement and the Binding Effect of Public Enforcement Decisions*, *Market and Competition Law Review*, t. III, nr 2, 10.2019;

Ferro Sousa M., *Apple (C-595/17): ECJ on jurisdiction clauses and private enforcement: "Multinationals, go ahead and abuse your distributors"?*, Competition Policy International, 31.10.2018;

Ferro Sousa M., wpis z 22.04.2021 r. dot. opinii rzecznika generalnego w sprawie *Volvo I* w serwisie LinkedIn, *AG R. de la Tour's Opinion in Volvo (C-30/20)* (dostęp: 1.2022: https://www.linkedin.com/pulse/ag-r-de-la-tours-opinion-volvo-c-3020-miguel-sousa-ferro/?trk=read_related_article-card_title);

Ferro Sousa M., Oliveira e Costa G., *Otis: Another Great Judgment on Private Enforcement from the CJEU... But It Could be Better*, Competition Policy International, 22.1.2020;

Ferro Sousa M., *Sumal (C-882/19): Skanska 2.0 – descending and lateral liability in the economic unit*, EU Law Live, 16.4.2021;

Fratea C., *Cross-border damage antitrust claims and private international law rules on jurisdiction*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021;

Freund B., *Heralds of Change: In the Aftermath of Skanska (C-724/17) and Sumal (C-882/19)*, Springer 15.2.2022 r.;

Freund B., *Reshaping Liability – The Concept of Undertaking Applied to Private Enforcement of EU Competition Law*, *GRUR International*, 70(8), 2021;

Gerard D., Pérez Fernández P., *Private Enforcement of EU Competition Law – a genesis*, [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021;

Gulińska A., *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. Lis-Zarrias, Warszawa 2018;

Hahm K., Phair R., Simpson C., Martin J., *Recent Private Merger Challenges: Anomaly or Harbinger?*, *Antitrust*, American Bar Association, t. 35, nr 3, 2021;

Idot L., *The International Aspects of Private Enforcement After the Directive 2014/104/EU. Gaps in the EU System and Competition Between National Laws?* *Concurrences* N°2-2017;

Jurkowska-Gomułka A., [w:] *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, Warszawa 2018;

Kohutek K., *Dyrektywa odszkodowawcza: w kierunku harmonizacji zasadochodzenia roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej naruszeniem prawa konkurencji*, PPH 2021, nr 1;

Kennelly B., *Antitrust Forum-Shopping in England: Is Provimi Ltd v Aventis Correct?*, *CPI Antitrust Chronicle*, Competition Policy International, 2010;

Laborde J.F., *Cartel damages actions in Europe: How courts have assessed cartel overcharges (2021 ed.)*, 9.2021, *Concurrences* N° 3-2021, Art. N° 102086;

Lamadrid A., *Umbrella pricing- Case C-557/12 Kone, or when effectiveness may go too far with little effective consequences*, 11.7.2014 (dostęp: 1.2022: <https://>

- chillingcompetition.com/2014/06/11/umbrella-pricing-case-c-55712-kone-or-when-effectiveness-may-go-too-far-with-little-effective-consequences/);
- Lis-Zarrias K., *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz*, [w:] red. Lis-Zarrias, Warszawa 2018;
- Lutzi T., *The CJEU's Decision in Wikinghof: Towards a New Distinction Between Contract and Tort?*, 24.11.2020 r., (dostęp: 1. 2022: <https://conflictoflaws.net/2020/the-cjeu-decision-in-wikinghof-towards-a-new-distinction-between-contract-and-tort/>);
- Machnikowski P., *Ustawa o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji. Komentarz* [w:] red. Lis-Zarrias, Warszawa 2018;
- Marx C., Solzbach J., Wetlitzky T., *Cartel Damages and Causation – The Landmark ‘Schienenkartell II’ Judgement*, *Journal of European Competition Law and Practice*, t. 12, nr 6;
- Monti G., *Liability issues not codified by the Damages Directive: how to fill such gaps?* [w:] red. P.L. Parcu, G. Monti, M. Botta, *Private Enforcement of EU Competition Law*, Edward Elgar Publishing 2018;
- Mosconi F., Campiglio C., *Diritto internazionale privato e processuale*, Część. 1, Parte generale e obbligazioni, edycja 8, Turyn, Utet Giuridica, 2017;
- Parmentier H., *Directive 2014/104 an overview* [w:] red. R. Amaro, *Private Enforcement of Competition Law in Europe Directive 2014/104/EU and Beyond*, Bruylant 2021;
- Reichow Ch., *The Court of Justice’s Sumal Judgment: Civil Liability of a Subsidiary for its Parent’s Infringement of EU Competition Law*, *European Papers*, wyd. 6, 2021, nr 3, *European Forum*, 11.2.2022;
- Rengier L., Kolf F., *Cross-border antitrust litigation in Europe – Practical questions*, [w:] red. E. Morony, *Private Antitrust Litigation 2022*, Lexology 6.2021, str. 59, pkt 5;
- Rodger B., Ferro Sousa M., Marcos F., *Transposition: Key Issues and Controversies* [w:] red. B. Rodger, M.S. Ferro, F. Marcos, *The EU Antitrust Damages Directive. Transposition in the Member States*, Oxford 2018;
- Siakka T., *Case C-724/17 Vantaan kaupunki v Skanska Industrial Solutions: Transposition of the Concept of an ‘Undertaking’ into Civil Damages Actions*, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2019, t. 10, nr 8;
- Szpunar M., *Private enforcement a prawo prywatne międzynarodowe*. [w:] T. Skoczny (red.), *Prawo konkurencji. 25 lat*, Wolters Kluwer 2015;
- Ullrich H., *Private Enforcement of the EU Rules on Competition – Nullity Neglected.*, *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, t. 52, 2021;
- Usatorre López A., *Red pill or blue pill? The European Court of Justice makes its choice: subsidiaries can be held liable for the infringements of their parent companies (Case C-882/19 – Sumal)*, *Kluwer Competition Law Blog*, 12.10.2021 (dostęp: 4.2022 <http://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2021/10/12/red-pill-or->

blue-pill-the-european-court-of-justice-makes-its-choice-subsidiaries-can-be-held-liable-for-the-infringements-of-their-parent-companies-case-c-882-19-sumal/.);

Waelbroeck D., Slater D. i Even-Shoshan G. (Ashurst LLP), *Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules*, 31.8.2004 (dostęp: 4.2022, https://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/comparative_report_clean_en.pdf);

Widzyk A., *Szanse na wysokie odszkodowania dla polskich przewoźników*, DW, 26.6.2019 (dostęp: 4.2022 przez: <https://www.dw.com/pl/szanse-na-wysokie-odszkodowania-dla-polskich-przewo%C5%BAnik%C3%B3w/a-49365892>);

Wolski D., *Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie praw konkurencji. Komentarz*, [w:] red. A. Piszcz, A. Stawicki, D. Wolski, Warszawa 2018.

Wydawnictwo w ramach serii „Biblioteka UOKiK”

Łucja Olszewska – laureatka I miejsca w konkursie Prezesa UOKiK w edycji 2022/23 na najlepszą pracę magisterską w obszarze ochrony konkurencji. Pracę napisała pod kierunkiem dr hab. Anny Zawidzkiej-Łojek, prof. UW. Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, aplikantka radcowska przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Warszawie. Dotychczasowe doświadczenie zdobywała w sektorze prywatnym podczas pracy w działach prawa konkurencji warszawskich kancelarii.

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
pl. Powstańców Warszawy 1, 00-950 Warszawa
www.uokik.gov.pl

ISBN 978-83-64681-42-4

9 788364 681424